

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BÂKÎ DÎVÂNÎ'NDA SEVGİLİ-ÂŞIK-RAK İP
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Pınar TEMEL ÇALIŞKAN

Danışman

Prof. Dr. Aysun SUNGURHAN

HAZİRAN-2019

KIRIKKALE

ÖN SÖZ

Klasik Türk Edebiyatı çoğu kişi tarafından anlaşılmasız olarak nitelendirilmektedir. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Bu edebiyatın içine girmeyen şairiyle hemhâl olmayan kişiler onu ağır bir dile sahip olmakla ve sadece yüksek zümre olarak adlandırılan aydın kesime hitap etmekle suçlamışlardır. Oysa toplum olarak değer verdiğimiz yargılar ve olgular her zaman şunu göstermiştir ki toplumdan kopuk olan hiçbir şeyin ömrü uzun olmamıştır ama burada bahsettiğimiz Klasik Türk Edebiyatı altı yüz yıl boyunca kendini zirveye taşıyarak ortaya büyük sanatçı ve eserler çıkarmıştır. Bu eser ve sanatçıların doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve tanıtılması da Klasik Türk edebiyatı hakkındaki olumsuz görüşleri ortadan kaldıracaktır.

Klasik Türk Edebiyatının içinde yatan derin manaları göstermek ve biraz olsun bu kıymetli hazinenin kapılarını açmak adına bu çalışmayı ortaya koymaya karar verdik. Çalışmamız bu amacı kendisine düstur edindiği için de ona yakışır bir şairin divanının konu edilmesi gerekiyordu. Mustafa Selanikî'nin söylediği kadarıyla; Kanunî Sultan Süleyman, Bâkî gibi yetenekli bir cevheri bulup çıkarmasını ve ona kıymet vermesini padişahlığı süresince haz aldığı işlerden sayar (Selanikî 1989: 858; Kaplan: 2013: 18). Vasfî Mahir Kocatürk, Bâkî'yi Türk şiirinin yetenekli şairleri arasında zirvedeki isimlerden biri olarak kabul eder (Kocatürk, 1964: 387; Kaplan: 2013: 19). Nihad Sami Banarlı, Osmanlı şiir dilinin Bâkî sayesinde zengin ve klasik bir yapı kazandığını düşünür (Banarlı, 1971: 582; Kaplan: 2013: 20). Faruk Kadri Timurtaş ise Bâkî'yi gazel yazmaktaki başarısıyla Osmanlı Türkçesinin üstatlarından biri sayarak etkisini sonraki yüzyıllarda da gösterdiğini söyler (Timurtaş, 1987: XII, Kaplan: 2013: 20). Bu yorumlar ve bu yorumların benzerleri Bâkî'nin gücünü anlatmaya yeter. Bâkî'nin divanını seçmemizdeki en büyük etken de budur. Bu çalışmamızda Prof. Dr. Sabahattin Küçük'ün Bâkî Divanı adlı çalışması esas alınarak Bâkî Divanı'ndaki "sevgili-âşık-rakip" unsurları incelendi.

Sevgili, âşık ve rakip Klasik Türk Edebiyatı'nın matematiğini oluşturmaktadır. Temelinde aşk olan bu edebiyatı bu üç unsur çeşitli şekillerde bir bağ oluşturarak meydana getirir. Biz de Bâkî Divanı'ndaki sevgili, âşık ve rakibin oluşturduğu bağ Bâkî'nin o eşsiz benzetme ve hayal dünyasından sizlere aktaracağız. Amacımız

“sevgili, âşık, rakip” unsurları esas alınarak Klasik Türk Edebiyatımızın anlaşılmasından tarihin karanlıklarına gömülmesine engel olup ondaki güzellikleri, anlam derinliğini Bâkî’deki ince ve hassas ruh ışığında ortaya koymaktır.

Eğitim hayatımda hayallerimin peşinden gitmem için maddî ve manevî her zaman yanımda olan aileme ve bu çalışmayı meydana getirmemde emeği geçen ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübeleriyle yol göstericim, kıymetli hocam Prof. Dr. Aysun SUNGURHAN’a sonsuz teşekkür ü ve minneti borç bilirim.

Eşsiz şiir dünyasına daldığım Bâkî’nin anısına saygıyla...

ÖZET

Klasik Türk şiirinin temelleri sevgi üzerine kurulduğu için şiirde en çok bahsi geçen kişi sevgilidir. Şairin hayal gücü doğrultusunda sevgili tipi çeşitli özellikleriyle karşımıza çıkar. Bu özellikler ise ortak bir anlayışın ürünüdür. Sevgili her zaman belli bir fizikî özellik taşır ve âşığa eziyet etmesiyle bilinir.

Âşık ise sevgilinin her türlü vefasızlığına ve acımasızlığına rağmen şikâyet etmeden ondan gelecek olan bütün olumsuzluklara tahammül göstermesiyle bilinir. Hatta onun sevgisinin varlığı bu eziyetlerin sürekliliğiyle devam eder. Sevgilinin ona verdiği acıdan beslenir.

Divân şiirinde sevgili ve âşık arasında beliren rakip ise âşığın ezeli düşmanıdır. Bu aşk üçgeninde âşık rakipten sürekli şikâyetçidir.

16. yüzyılın Klasik Türk şiiri sahasında yetişen o dönemin en büyük şairlerinden biri olan Bâkî'nin divanı incelendiğinde, onun ince ve hassas hayal dünyasından meydana gelen şiirlerinde de sevgili, âşık ve rakip üdüsüne dair benzetme ve mecaz unsurlarına sıkça rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sevgili, âşık, rakip, Bâkî Klasik Türk şiiri.

ABSTRACT

Since the foundations of classical Turkish poetry are based on love, the person most mentioned in the poem is beloved. In the imagination of the poet, beloved's type appears with various features. These features are the product of a common understanding. Beloved always has a certain physical characteristic and is known for tormenting the lover.

Lover, in spite of all the unfaithfulness and cruelty of his/her beloved, is known to tolerate all the adversities that will come without any complaint. Even his/her existence of love continues with the persistence of these torments. It is fed by the pain the lover gives.

The rival that appears between the beloved and the lover in the Divan poetry is the eternal enemy of the lover. In this love triangle lover constantly complains about the rival.

As the Divan of Baki is examined, one of the greatest poets that were raised in the 16th century Classical Turkish poetry, the metaphors of the trio of the beloved, lover and rival are frequently encountered on his delicate and imagination.

Keywords: Beloved, lover, rival, Baki, Classical Turkish poetry.

KISALTMALAR

G: Gazel

K: Kaside

Trk: Terkib-i Bend

vd.: ve diğlerleri

Yay.: Yayınlayan

Th: Tahmis

s.: Sayfa

S.: Sayı

MEB.: Milli Eğitim Bakanlığı

İÇİNDEKİLER

İçindekiler

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	5
BÂKÎ	5
I. HAYATI.....	5
II. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	9
III. ESERLERİ.....	11
2. BÖLÜM	13
BÂKÎ DÎVÂNÎ'NDA SEVGİLİ, ÂŞIK, RAKÎP.....	13
I. SEVGİLİ.....	13
A. Umumi Olarak Sevgili	13
B. Sevgili ile İlgili Benzetmeler.....	17
1. Âhû.....	17
2. Ay.....	17
3. Dost.....	20
4. Felek.....	22
5. Gül/Gonca.....	22
7. Güneş	25
8. Güzellik.....	27
a. Ayet.....	28
b. Ayna.....	28
c. Bahçe.....	28
ç. Elbise.....	28
d. Güneş	29
e. Harman.....	29
f. Irmak.....	29

g. Kaftan.....	30
h. Kandil.....	30
ı. Kitap.....	30
i. Kumaş.....	30
j. Mum.....	31
k. Pazar.....	31
9. Hoca (HVâce).....	32
10. Hurşid.....	32
11. K âfir	32
12. K âil	33
13. Leyl â.....	33
14. Melek	33
15. Nih â.....	34
16. Padişah.....	34
17. Peri	36
18. Put	36
19. S âki	37
20. Servi	38
21. S üvari	38
22. Tavus (Altın Kanatlı Tavus)	39
23. Yusuf.....	39
C. Sevgilide Güzellik Unsurları.....	40
1. Ağız (Dehân, Fem).....	40
a. Gonca	41
b. Hokka.....	42
c. İnci Kutusu	42
ç Kadeh	43
d. K üpe.....	43
e. Mim.....	43
f. Papağan.....	44
g. Sedef	44
h. Şeker	45
ı. Testi	45

i. Yüzük.....	45
2. Alın (Cebî)	46
a. Ay	46
b. Kandil.....	46
c. Yasemin.....	47
3. Ayva Tüyleri (Hatt).....	47
a. Arı İğnesi.....	48
b. Bela	48
c. Bulut	48
ç Çemen	49
d. Firuze	49
e. Fitne.....	50
f. Karanlık Akşam	50
g. Karınca.....	50
ğ. Kaza ve Kader.....	51
h. Kir	51
ı. Menekşe	51
i. Misk	52
j. Nakış	52
k. Reyhan-Habeş	53
l. Rubai	53
m. Sin	53
n. Toz	54
4. Bel (Miyân).....	54
a. Hayal	55
b. İp	55
c. Kıl.....	55
5. Ben (Hâ).....	56
a. Bilâl-i Habeşî	56
b. Buhâr.....	56
c. Cadı gözü	57
ç Çörek otu.....	57
d. Endişe.....	57

e. Fitne-Fettan	58
f. Gölge	58
g. Göz	58
h. Hatem (Yüzük).....	59
ı. Hintli	59
i. Misk/Nâfe	59
j. Tane/Tohum.....	60
k. Yıldız.....	60
6. Boy (Kad, Kâmet, Endam).....	61
a. Ar'ar	61
b. Bayrak.....	62
c. Dal	62
d. Elif.....	62
e. Fidan.....	62
f. Kıyamet	63
g. Minare	64
h. Mum.....	64
ı. Servi	64
i. Şimşad.....	65
j. Tub â.....	65
7. Çene (Zenah, Zenahdan, Zekan)	66
a. Elma	66
b. Girdab	66
c. Gümüş Kadeh.....	67
ç. Hava Kabarcığı (Habab).....	67
d. Kuyu/Zindan	67
8. Diş (Dendân).....	68
a. İnci.....	68
b. Jale	68
c. Yıldız.....	68
9. Dudak (Leb)	69
a. Bal	69
b. Gonca	69

c. Helva	70
ç Kadeh	70
d. Lal	71
e. Şarap.....	72
f. Şeker	72
g. Şerbet	72
h. Yakut.....	73
10. Gamze	73
a. Afet.....	73
b. Avcı.....	73
c. Cadı	74
ç Gammaz	74
d. Han çer	74
e. Hırsız	74
f. K âfir.....	75
g. Kılıç.....	75
h. Ok.....	76
ı. Rum Padişahı	76
i. Tatar	76
11. Gerdan (Boyun)	77
12. Göz (‘Ayn, Çeşm, Dîde)	77
a. Âh û.....	78
b. Badem	78
c. B üy üc ü.....	78
ç Harami.....	78
d. Hasta	79
e. Nergis	79
f. Sarhoş (Mestân).....	79
g. Şahin	80
h. T ürkmen	80
13. Kaş (Ebrû).....	80
a. Hil â.....	81
b. Mihr â.....	81

c. Ok çu	82
ç R â Harfi	82
d. Yay	82
14. Kirpik (M üje, M üjg ân)	83
a. Kılıç	84
b. Ok	84
15. Kol (Sâ'id)	84
16. Kulak (Gûş, Benâgûş)	85
a. G ü l	85
17. Parmak (Engüşt)	85
a. G ü l K ö k ü (G ü l-b ün)/ Yaban G ü l ü (G ü l-i nesr î)	85
b. Halh â	86
c. Hil â	86
ç Kalem	86
18. Sa ç (Z ülf, Turra, G â û, K â k ü l, Per çem)	87
a. Amber/Misk/Nafe	88
b. Cadı	89
c. Çin	89
ç Çengel	89
d. Duman	89
e. Ejderha	90
f. Halka	90
g. H üma	90
h. K âfir	91
ı. Kemend/İp	91
i. Lam Harfi	91
j. Leyla/Leyli/Siyah/G ö lge	92
k. S ümb ü l/Reyhan/Yasemin	93
l. Tavus	94
m. Tuğra	94
n. Zincir	94
19. Sine (Göğüs)	94
a. Ayna/Kadeh	95

b. Gül Yapağı.....	95
20. Ter	96
21. Yüz/Yanak (Rû, Rûy, Likâ, Dîdâr, Çihre, Ruh, Ruhsar, Ârız, Hadd).....	96
a. Ay/Güneş.....	97
b. Ayna.....	97
c. Cennet	98
ç. Gül/Yasemin/Lale/Şeftali Çiçeği/Gül Bahçesi.....	98
d. Hazine/Kement	100
e. Kâbe/Kible	100
f. Kadeh/Şarap.....	101
D. Sevgiliyle İlgili Diğer Unsurlar.....	101
1. Ayağının Toprağı	101
2. Buse	102
3. K ûy-ı Yâr (Mahalle, Semt, Köy)	103
a. Bağ, Cennet	103
b. Darü’ş-şifa.....	104
c. Gülşen	104
d. K âbe	104
4. Söz	105
5. Eşik	105
II. ÂŞIK	106
A. Umumi Olarak Âşık	106
B. Âşık ile İlgili Mecaz ve Benzetmeler	107
a. B ülb ül.....	107
b. Ferhat	108
c. Hasta.....	108
d. Keklik.....	109
e. Kul.....	109
f. Mecnun	109
g. Papağan.....	110
h. Pehlivan.....	111
ı. Pervane.....	111
i. Sarhoş/Kepaze	111

j. Toprak.....	112
k. Yakup.....	112
C. Âşığın Vücut Aksamı ile İlgili Unsurlar	113
1. Baş	113
2. Boy.....	113
3. Can	114
a. Cevher	114
b. Çeşme.....	115
c. Kuş	115
ç Miskin	115
4. Ciğer.....	116
5. Cism (Beden, Gövde, Ten, Vücut).....	116
a. Kalem	117
b. Kaplan.....	117
c. Kemençe.....	117
ç. Sarı	118
d. Toprak.....	118
e. Yama	118
f. Zayıf.....	118
6. Gönül	119
a. Ayna	119
b. Aşüfte.....	120
c. Çocuk	120
ç. Kuş	120
d. Saray	120
e. Şeyda.....	121
f. Üstat.....	121
g. Yusuf.....	121
h. Yüzük.....	122
7. Göz.....	122
a. Çeşme.....	122
8. Gözbebeği	123
9. Gözyaşı	123

a. Gammaz	124
b.Mum.....	124
c. Nil.....	124
ç. Şarap Rengi	124
d. Yıldız.....	125
e. Zincir	125
D. Âşıkla İlgili Maddi ve Manevî Hâller	125
1. Âh, Feryât, Figân, Nâle.....	125
a. Ateş	126
b. Duman.....	127
c. Kılıç.....	127
c. Ocak	127
ç Ok.....	128
d. Tokat	128
2. Ayrılık (Hicrân, Firâk, Firkât).....	128
3. Cevir/Cef â.....	129
4. Gam, Dert, Bel â Elem	130
5. Yara.....	130
a. Gül.....	131
b. Gonca	131
c. Karanfil	131
ç. Yıldız.....	132
III. RAKİP.....	132
A. Umumi Olarak Rakip	132
B. Rakip ile İlgili Benzetme ve Mecaz Unsurları	136
1. Diken.....	136
2. Eşek.....	136
3. K âfir	136
4. Köpek.....	137
5.Öküz.....	137
6. Siyah Y üzl ü.....	138
7. Şeytan.....	138
SONUÇ.....	140

KAYNAKÇA.....	144
DİZİN.....	148

GİRİŞ

Tarih boyunca edebiyatın şekillenmesinde çeşitli sebepler rol oynamıştır. Bu sebeplerin başında toplumun yapısında gerçekleşen köklü değişimler gelir. Edebiyat-toplum ilişkisinin kaçınılmaz bir sonucudur bu. Bunun en önemli örneklerinden biri de Türklerin İslamiyet'e geçişinin topluma kazandırdığı yeni duygu ve düşünce yapısı temelinde ortaya çıkan Klasik Türk Edebiyatıdır. Bu edebiyatı daha iyi anlamak için teşekkül ettiği zemine ışık tutmalıyız. Türkler İslamiyet'in inanç yönüyle birlikte İslam'ın kültürel ve sosyal hayat üzerindeki değişikliklerini de benimsemişlerdir. Aynı doğrultuda aynı amaç için çabalayan toplumlarla etkileşim içinde bulunmuşlardır. Arap ve Fars edebiyatından etkilenmelerindeki en önemli etkenlerden biri de budur. Fakat bu etki zamanla başarılı sanatçılar tarafından kırılmış Türk toplumuna özgü bir edebiyat ortaya konmuştur.

Klasik Türk Edebiyatı'nın kaynakları: Kur'an ve hadis, dini ilimler, peygamber kıssaları ve mucizeleri, tarih ve mitoloji, çağın ilimleri, yerli malzeme, dil diye sıralanabilir (Şenödeyici vd., 2016: 16).

Şiirle ön plana çıkan bu edebiyat düzyazı alanında da başarılı örnekler vermiştir. Fakat daha çok şiirle varlığını devam ettirip bu yönde eserler vermiştir. 13. yüzyılda Anadolu sahasında şekillenmeye başlayan Klasik Türk Edebiyatı'nın en önemli özelliği belirli kurallara dâhilinde meydana gelmesidir.

Divan edebiyatının kalıplaşmış kuralları vardır. Bu kurallardan biri de âşık-maşuk-ağyar üçgenidir. Bu şiirin ana fikrini aşk oluşturur. Bu durumda divan şairi de âşık olarak karşımıza çıkar. Hem ilahi hem de beşeri aşk boyutunda değişmeyen şey âşığın aşkına karşılık bulamaması ve hep bir arayış içinde olmasıdır. Âşık, aşkına karşılık beklerken bir de rakiple uğraşır. Sevgilisinden karşılık bulamayan âşık aynı zamanda o sevgiliyi rakiplerle de paylaşmak zorunda kalır. İşin garibi çaresiz bir aşk içine düşen âşık çektiklerinden memnundur. Onun bu durumuna müdahale edebilecek biri yoktur (Pala, 2010: 8).

İnsanoğlunun ezelden ebede kadar temel meselesi olan aşkın şiirde de işlenmesi kadar doğal bir şey yoktur. Temelini sevginin oluşturduğu bu edebiyatta sevgili

başkahramandır. Sevgili hem geleneğin ona çizdiği fiziksel özellikleriyle hem de âşığa karşı acımasız tavrıyla karşımıza çıkar. Öncelikle sevgiliye ait güzellik unsurlarını ele alacak olursak bu konuda söyleyebileceğimiz en önemli husus onun idealize edilmiş bir tip olmasıdır. Geleneğin ortaya çıkardığı sevgili, ortak fizikî özellikler gösterir.

Geleneğin belirlediği kurallar dâhilinde sevgilinin kaşı, gözü, kirpiği, boyu, beli, saçı ve bunlara benzer dış görünüşüne ait diğer unsurlar belirli bir kalıp içinde şiirlerde işlenir.

Bâki Divanı'nda da ele alacağımız gibi sevgili boyuyla ön plana çıktığında servi, şimşad ve cennet ağacı Tuba'ya benzetilir. Yüzüyle ön plana çıkan sevgili şekil itibariyle ve yüzündeki nurdan dolayı aya ve güneşe benzetilir. Bununla birlikte kozmik âlem sevgilinin yüzünde vücut bulur resmen. Sevgilinin bir padişah olması durumunda hemen diğer güzellik unsurları şekil değiştirerek padişahlığı simgeleyen unsurlar söz konusu olur. Gönüllerin padişahı olan sevgilinin yüzü yazıya benzetilir yüzündeki o ayva tüyleri ise âşığın ölümü için ferman çıkarır. Kaş tuğra niteliğine bürünür, dudak da müdür olur. Sevgili bir gül bahçesini andırdığında bu defa da saçı koku yönünden bir sümbülü hatırlatır. Yanak rengiyle bir gül ya da lale olur. Gözü ise şekil bakımından bir laleyi anımsatır. Sevgili âşığa zulüm etmesiyle bilinir. Bu durumda cellat olarak düşünüldüğünde saçı âşığa tuzak kurar, kaşları yaya benzer, kirpikleri yaralayıcı bir ok durumundadır. Gamzesi ise bir bıçak kadar yaralayıcıdır. Madenler bu güzelin bedenine girdiğinde kalp taşlaşır, dudak lal kadar kırmızı olur, ağız bir sedefi andırır, bu sedefin içindeki inci ise diştir. Dudak şeker kadar tatlı, yüzdeki ben ise bir ekin tanesi kadar küçüktür. Sevgili bazen de güzelliğiyle âşıkların tavafına hazır Kâbe'dir (Şenödeyici vd., 2016: 122).

Divân şiirindeki bu benzetmeler, sadece birer araç niteliğindedir. Herkes servi kadar uzun boylu bir insanın olmayacağı bilincindedir fakat o boyun güzelliğini anlatmak için serviyi kullanmak ince bir hayal gücünün ürünüdür. Sevgilinin güzellik unsurlarına ait yapılan bu mübalağalı benzetmelerin asıl amacı sevgilinin âşıқта yarattığı etkinin dışı vurumudur (Mazıoğlu, 1983: 134).

Fizikî olarak bu şekilde tasavvur edilen sevgilinin davranışları konu edilince orada devreye âşık girer. Âşığın gözünden ona karşı olumsuz tavırlarıyla karşımıza çıkan sevgili vefasızlığıyla, eziyet etmesiyle, cilveli ve nazlı oluşuyla, âşığa ıstırap çektirmesiyle karşımıza çıkar.

Klasik şiirimizde sevgiliden sonra bahsi geçen ikinci kişi âşıktır. Âşığın daha çok şairi temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu âşık kendini sevgiliye adamıştır, ondan gelebilecek her şeye razıdır. Gönlünde tecelli eden aşka kendini kaptırıp sevgilinin peşinde oradan oraya savrulur. Aşkında samimidir, aşkı uğruna can vermeyi göze alır. Onu âşık yapan en önemli özelliği sevgisine karşılık bulamamasıdır. Bu karşılıksız sevgide sebat edip her şeye katlanmaktır onun görevi. Sevgiliye kavuşmasına en büyük engel olarak da rakibi görür.

Bu şiir dünyasının üçüncü kişisi ise rakiptir. Rakibi de âşığın gözünden tanıdığımız için daima zararlı, arabozucu ve acımasız olarak görüyoruz. Âşık, rakiple sürekli bir mücadele içindedir. Sevgilinin rakibe ilgi göstermesinden şikâyet eder.

Yukarıda bahsettiğimiz hususlar doğrultusunda Klasik Türk Edebiyatı'nda önemli bir yere sahip olan sevgili, âşık, rakip üçlüsü, 16. yüzyılın Sultân üş-şu'arâ olarak anılan şairi Bâkî'nin divanında da onun ince ve kıvrak zekâsı sayesinde çeşitli benzetme ve mecazlarla karşımıza çıkmıştır. Bâkî Divanı'nı seçmemizdeki amaç bu edebiyatı zirveye çıkaran, daima adından başarıyla söz ettiren ve bu edebiyatın inceliklerini kendi ince ruhu ve hayal gücüyle zenginleştirip sunan bir şair olmasıdır. Bâkî'nin gözünden bu üç unsurun inceleme ve değerlendirmesini yapacağımız çalışmamız, "Bâkî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri" ve "Bâkî Divanı'nda Sevgili, Âşık, Rakîp" olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde bu üç unsur ayrı ayrı başlıklar altında incelenmiş ve incelemede örnek verilen beyitler, Prof. Dr. Sabahattin Küçük'ün Bâkî Divanı temel alınarak yazılmış ve beyitlerin sonunda yer alan G gazel, K kaside gibi kısaltmalar beyitlerin geçtiği nâzım şekillerini belirtmektedir. Bu kısaltmalardan sonra yer alan ilk sayı şiirin Divan içerisindeki numarasını, ikinci sayı ise beyit numarasını tire ile ayrıldıktan sonra gelen sayı sayfa numarasını vermektedir. Benzetme ve mecazların madde başlıkları yazılırken alfabetik sıra gözetilmiştir.

Bu bölümde kısaca tanımı yapılan Klasik Türk Edebiyatı ve bu edebiyatta önemli bir yere sahip sevgili, âşık, rakip hakkında kısaca bilgi verilmiş, bu çalışmanın amacı ve kullanılan yöntemler belirtilmiştir. Bu bölüm dışında “Ön Söz, Özet, Sonuç, Kaynakça ve Dizin” bölümleri yer almaktadır. Sonuç bölümünde çalışmamızın kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kaynakça bölümünde ise çalışmamızı ortaya koyarken başvurduğumuz kıymetli çalışmalar alfabetik bir sırayla verilmiştir.

1. BÖLÜM

BÂKÎ

I. HAYATI

Asıl adı Mahmud Abdülbâkî'dir. İstanbul'da doğmuştur. Babasının Fatih Camii müezzinlerden Mehmed Efendi olduğu söylenir. Maddi yönden ailenin durumu yerinde olmadığı için Bâkî'nin genç yaşta saraç çırağı olarak çalışmaya başladığı söylenir.(Çavuşoğlu, 1991: 537) Bu bilgi Bâkî'nin hayatını konu alan çalışmaların çoğunda bu şekildedir. Orhan Şaik Gökyay ise bunun bir kelime okuma hatası olduğunu 'sarac' kelimesinin aslında 'sirâc' olduğunu ve bu mesleğinde camilerde kandille ilgilenen görevlilere verildiğini söylemiştir (Gökyay, 1979: 125-133)

Yaşadığı dönemde bilim adamlarına verilen değer Bâkî'yi de sarmış olmalı ki genellikle insanların kaçtığı okula o, babasından gizli gitmiştir. Fakat daha sonra başarılı olduğu görülünce Medreseye girmiş eğitime devam etmiştir. Kısa zamanda da yeteneğini herkese göstermeyi başarmıştır (Solmaz, 2018: 79; Karaalioğlu, 1980: 665).

Devrin önemli büyükleri olan Karamanî âde Ahmed ve Mehmed Efendilerden ders almış ve onların bilgilerinden faydalanma fırsatı bulmuştur. Ders arkadaşları da onun kadar başarılı şairlerdir. Medresede eğitim aldığı süreçte on üç şairle ders gördüğü ve onlarla aynı ortamda bulunarak kabiliyetinin daha da arttığı söylenir. 18-19 yaşlarında şöhreti İstanbul'a yayılmış genç bir şairdi artık. Şair Zâtî'nin dükânına giderek kendini ona da ispatlama fırsatı bulmuştur. Hasan Çelebi Tezkiresi'nden edindiğimiz bilgilere göre şairimiz, Zâtî'ye:

Her ka çan gönl üme fikr-i ârız-ı dilber düşer

Güyyâ mir'âta aks-i Pertev-i hâver düşer

Yukarıdaki düşer redifli gazelini sunduktan sonra Zâtî onun böyle bir şiir yazabileceğine inanmamış ve başka birinin şiirini aldığını düşündüğü için öğütlerde bulunmuştur. Bâkî'nin itirazı üzerine kendi divanından onu imtihana çekmiş ve Bâkî'deki cevheri fark etmiştir. Zâtî, bir gün Bâkî'den aldığı bir beytin devamını getirmiş, onun bu yaptığına söylenen kişilere ise "Bâkî gibi bir sanatçının şiirini

almak utanılacak bir şey değildir” demiştir. (Sungurhan, 2017: 225-228; Doğan, 1998: 13-14)

Hocası Karamanlı Mehmed Efendi için yazdığı “Sünbül Kasidesi” adını daha da çok duyurmuştur. Hocası Edirne’ye geçince Bâkî de Kadızâde Efendi’nin Süleymaniye’deki dersine katılmıştır (Olgun, 1938: 11). Hocasına kendisini kanıtladıktan sonra onun da yardımıyla bir taraftan eğitim hayatı devam ederken diğer taraftan da Süleymaniye Cami Medreselerinden birinin yapımına nezaretçi olarak atanmıştır. 1555’te Nahcivan seferi dönüşü padişah için yazdığı

Etdi şehri şeref-i makdem-i sultân-ı cihân

Reşk-i bağ-ı İrem ü gayret-i gülzâr-ı cinân

matlalı tebrik kasidesinde, içinde bulunduğu durumdan bahsederek padişahın yardımını istemiştir. Bâkî’nin hayatını değiştirecek belki de hayatının en zirve noktalarını yaşayacağı günlerin temeli o gün, o kasideyle atılmış bulunuyordu. Kanuni Sultan Süleyman’ın takdir ve ilgisini görmesi ilk olarak bu kasideyle başlamıştır (İpekten, 1998: 22).

Bir anda yıldızı parlayan Bâkî’nin bundan sonraki hayatı onu destekleyen devlet adamlarına yaklaşmakla geçti. Hocası Kadızâde Şemseddin Ahmet Efendi’nin 1555’te Halep’e atanmasıyla birlikte Bâkî de Halep’e gitmiştir (Özcan 1989: 425; Macit-Kaplan, 2014; Özkırmı, 1990: 183) Orada Halep Beylerbeyi’ne “Hilâl” ve Kadızâde için ise “Râiyye” kasidelerini takdim etmiştir. 1559’da İstanbul’a dönüş yolunda tanıştığı ve Ebussuud Efendi’nin oğlu Konya kadısı Mehmet Çelebi’den aldığı tavsiye mektubuyla Ebussuud Efendiye “Lâmiyye” kasidesini sunmuştur. Kendini, devlet büyüklerine sunduğu kasidelerle gösterme çabasında olan Bâkî’nin bir anda şansı yaver gitmiş ve şairlerden pek hoşlanmayan Sadrazam Rüstem Paşa’nın ölümüyle o makama gelen Sadrazam Semiz Ali Paşa’ya yaklaşıp ilgisini çekmeyi başarmıştır. Rüstem Paşa ve saray erkânından Mirâhor Ferhat Ağa’nın destekleriyle önce 1561’de danişment 1563’te zam alarak müderrisliğe atandı (Özkırmı, 1990: 183). Ama bu iki büyük devlet adamının ona sağladığı en büyük fayda padişaha şiirlerini ulaştırmaları olmuştur. Padişah, Bâkî’nin bir gazelini duyduktan sonra onun hakkında bilgiler edinmiş. Böyle bir şairin hak ettiği yerde

olması için zam vererek onu yirmi beş akçeyle medrese müderrisliğine atamalarını söylemiştir (Açıkgöz, 2017: 86; Solmaz, 2018: 79). Rumeli kazaskeri Hamit Efendi bu durumu kanuna aykırı bulduğu için yerine getirmek istememiş fakat padişahın tekrar kesin kararıyla otuz akçelik Silivri'deki Piri Mehmet Paşa Medresesi'ne tayin işlemlerini gerçekleştirmiştir (Açıkgöz, 2017: 83; Solmaz, 2018: 79; Çavuşoğlu, 1991: 537).

Orada uzun süre kalmayarak İstanbul'a geri dönmüş, Padişaha yakınlığı daha da artmıştır. Kanuni'nin isteği üzerine onun şiirlerine nazireler yazmış ve aynı zaman da ona kasideler takdim etmiştir. Bâkî'nin yeteneğinin farkında olan Kanuni, ona karşı aynı zamanda sevgi besliyordu aradaki bu sevginin de nişanesi olarak hem maddi hem de manevi yönden destek veriyordu (Çavuşoğlu, 1991: 537)

Hem sanat hayatında hem de kariyer hayatında uğurlu zamanlar geçiren Bâkî 1566'da hem babasını hem de en büyük destekçisi Kanuni Sultan Süleyman'ı kaybeder. Desteğini her zaman gördüğü bu padişaha ölümünden sonra hislerini dile getirdiği dillere destan bir mersiye yazdı. Bu mersiye'nin son kısmı da yeni padişah Sultan Selim için yazılmıştır. Tahta geçişinden sonra ise II. Selim'e cülûsiye sunmuştur (Çavuşoğlu, 1991: 537; Açıkgöz, 2017: 83; Sungurhan, 2017: 222-223). Beklediği caizeyi bulamadığı gibi görevinden de uzaklaştırıldı.(Çavuşoğlu, 1991: 538). Araya giren dostları sayesinde 1568'de Mahmut Paşa Medresesine, 1571'de de Eyüp müderrisliğine getirildi. Bu arada Sokullu'nun ilgisini çekmeyi başarmış ve tekrar padişaha yaklaşma fırsatı bulmuştur. (Özkırımlı, 1990: 184). Bu yakınlığın kanıtı olarak da II. Selim'in gazellerini Bâkî'ye göndermesi ve Bâkî'nin de onun gazellerine yaptığı tahmisler gösterilebilir. Bunun yanında Sultan Selim de babası gibi Bâkî'ye kıymet vermiş ona kıymetli mektuplar göndererek bu sevgisini göstermiştir (Sungurhan, 2017: 229)

III. Murat'ın tahta çıkmasıyla Bâkî'nin hayatında pek bir değişiklik olmadı. Çünkü Sokullu Paşa'nın desteğini hala görüyordu. 1575'te Süleymaniye müderrisliğine geçmiştir (Özkırımlı, 1990: 184). Her şey yolunda giderken bir iftiraya maruz kalır.

Gınâ bezmindeki mağrur u nâ- â-âlûde serverden

Fen âbezminde h âb-âlûd olan mestanemiz yeğdir

beytini kanıt göstererek şairin içki ile anılan Sultan Selim'i, Sultan Murat'a tercih ettiği anlamını çıkarmışlardır. Bu durumdan haberdar olan Sultan Murat onu görevinden uzaklaştırır. Daha sonra bazı dostlarının araya girerek aslında o şairin Nâmî adında birine ait olduğunu söylemeleriyle Sultan Murat yumuşamışsa da görevden uzaklaşma gerçekleşmiştir. Bir süre Edirne'de sonra Mekke ve Medine'de kadılıklarda bulunmuş 1582'de tekrar İstanbul'a gelme fırsatı bulmuştur (Sungurhan, 2017: 230; Doğan, 1998: 19).

Meslek hayatının gel-gitleri içinde sürekli görevden alınıp sonra geri iade edilmelerin yanında bir de iyi anlaşılamadığı insanlarla münakaşası başlamıştı. Böyle bir olay sonucu Rumeli kazaskerliğine getirilerek hayali olan şeyhülislamlığa yaklaşmışken emekli edilmiştir. III. Mehmet'in tahta çıkmasıyla umutları tekrar yeşermiş. Padişah tarafından kendisine kazaskerlik makamı verilmiş ama Şeyhülislamlık makamına çok yaklaşmışken bu makamı yakın arkadaşı Hoca Sadeddin Efendiye kaptırmıştır. Bu olaylardan sonra görevden kendi isteğiyle ayrılmış son kez Sadeddin Efendi'nin ölümüyle tekrar şeyhülislamlık yolu açılsa da Sun'ullah Efendi'nin bu göreve getirilmesiyle bu ümitleri de toprağa gömülmüştür. Bu hayal kırıklığı ve ruh hali şairi epey yıpratmış 7 Nisan 1600 Cuma günü hayalleriyle birlikte ruhunu teslim etmiştir. (Çavuşoğlu, 1991: 538).

Sanatıyla sınırları aşan ve ölümsüzleşen Bâkî, şeyhülislamlığa ulaşmadan bu düşüncenin hayalliyile vefat ettiği zaman, Hâdî tarafından “ Bâkî Efendi gitti ukbaya bin sekizde” tarihini düşmüştür (Orgun, 1957: 109; Açıkgöz, 2017: 89).

Cenaze namazını hayal ettiği makamın sahibi Sunullah Efendi kıldırmış ve ardından:

Kadrini seng-i musallada bilip ey B â k î

Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf

beytini okuyarak şairin değerini bildiğini ortaya koymuştur (Orgun, 1957: 109). Ölümü herkes tarafından üzüntüyle karşılanmış, cenazesine katılım çok olmuştur. Mezarı Edirnekapi dışında, Eyüp yolu üzerindedir (Kabaklı, 1997: 596).

Bâkî'yi konu alan bazı kaynaklarda onun iyimserliği, neşeli hali, samimi tavrı hakkında yorumlar bulabiliyoruz. Meclislerde nükteleri ve tenkitleriyle sık sık zor durumlarda kalmışlığı da vardır. Bu nükteleri, eski kaynaklarda yer almış ve ölümünden sonra bile günümüze gelebilecek derecede dillere dolanmıştır (Kabaklı, 1997: 597). Şairin nükte ve yergi yönünün kuvvetli olduğuna dair şu örneği verebiliriz: Bir gün kendisini Edirne'de ağırlayan dostlarının Edirne hakkındaki düşüncelerini sorması üzerine. Cennet gibi olduğu içinde bir tek âdemin eksik olduğunu söyler. Bunun üzerine dostları kırılır ve onu bu tutumundan dolayı eleştirir (Ertaylan, 1944: 3).

Sâdıkî, Mecma'ü'l-Havâss'ında Bâkî'nin zevk ve eğlence adamı olduğunu bunun da onun neşeli yaratılışından kaynaklandığını belirtmiştir. İçindeki yükselme aşkı onun sanatını bir basamak olarak kullanmasına vesile olmuştur. (İpekten, 1998, 35; Sâdıkî 1327: 115).

II. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Bu devr içinde benem pâdişeh-i mülk-i suhen

Bana sunuldu kaside bana verildi gazel

beytiyle Bâkî'nin edebî şahsiyetinin kapılarını aralayıp Bâkî hakkında yapılan kıymetli çalışmalar ışığında bilgi vereceğiz. 16. yüzyıl Osmanlı edebî sahasında, adını şiirlerindeki başarısıyla ve ona bahşedilen eşsiz yeteneğiyle duyuran Bâkî, birçok kaynakta adından söz ettirmiştir.

Latîfî Tezkiresi, Gülşen-i Şu'arâ, Meşâ'irü's-şu'arâ, Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi. Riyâzü's-şu'arâ adlı tezkireler bu kaynaklardan bazılarıdır.(Küçük, 2016: 19-20).

Şöhreti sınırları aşmıştır. Şiirlerinde kullandığı dilin sadeliğiyle hemen dikkatleri çeker. Bâkî'nin başarısını kullandığı bu millî ve yerli halk diline bağlayabiliriz. Türk şiirini zirveye taşıyan onu hem divan şiiri kuralları içinde hem de kendi özünü kaybetmeyecek seviyeye getiren Bâkî'dir. Divan şiiri Bâkî ile olgun örnekler ortaya çıkarmıştır. Daha önce yapılmak istenen Bâkî, tarafından başarılmıştır (Banarlı, 2004: 585-586). Ona lisanın ustası benzetmesinin yapılması haksız bir benzetme değildir.

Kelime ve terkipleri başarılı işleyişinden dolayı vezin kelimelere hükmetmez, kelimeler vezne hükmeder (Gölpınarlı, 1932: 25).

Bâkî'nin şekil yönünden başarılı, ince bir hayal dünyasına sahip, söz sanatlarının başarılı kullanıldığı şiirlerinde doğa ve İstanbul önemli bir yer tutar. Saray çevresine yakın olduğu için o gösterişi de şiirlerine yansıtmıştır (Çavuşoğlu, 1991: 539).

Necati, Ahmet Paşa, Zâtî ve Hayalî'nin Bâkî'nin şiirleri üzerinde etkileri olduğu söylenir. Bu isimlerden biri de Fuzulî olmasına rağmen böyle bir durumun söz konusu olmadığını görüyoruz. (Küçük, 1987: 147-151).

Tanpınar Bâkî'yi kasidelerini sunduğu hükümdarın hazinelerine sahipmiş gibi görür. Çünkü şiir dünyası o kadar renkli ve kıymetli nesnelerle donatılmıştır ki. Din adamı olarak da “laik ve sosyal” olduğunu düşünür (Tanpınar: 1992: 147-148).

Bâkî'nin edebî yönünü tayin etmek amacıyla yazılan eserlerde ortak bir yargı karşımıza çıkar. Bu yargı Bâkî Divanı'nda tasavvufî görüşe uygun şiirler olmadığıdır. Zevk ve eğlenceye düşkün olması, dünyanın geçiciliğini bilip gam ve kederden uzak bir hayat sürülmesi gerektiğini şiirlerinde vurgulaması ve divanında tevhid, münacaat ve naat gibi nazım türlerine rastlanmaması da bu yargıyı destekler niteliktedir. Fakat Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Bâkî'nin iki gazelini rehber edinerek tespitleri sonucunda Bâkî'nin bu yönü hakkında şunları söylemiştir:

“Bâkî'yi, tasavvuftan uzak, beşeri aşka ve şaraba tutkun ve dinî eserlerde başka, şiirlerinde başka yol benimseyen bir kişi olarak görmek; kanaatimizce kendi şiirlerine, edebî geleneğe ve tasavvufî bilgilere aykırıdır.”(Karaismailoğlu, 2001: 117).

Ali Nihad Tarlan ise Hayalî ve Bâkî'yi mutasavvıflık yönünden değerlendirdiğinde; Bâkî'nin tasavvufa çok değinmediğini ama tasavvufun birkaç noktasını şiirlerine aldığını bunu da şekil ve dil açısından başarılı bir şekilde ortaya koyduğunu söyler (Tarlan, 1990: 157).

Yukarıdaki ifadeleri dayanak göstererek kendi fikrimizi sunacak olursak; Bâkî, tamamen tasavvuftan uzak şiirler yazmıştır hükmü yanlıştır. Divân'ını incelediğimiz kadarıyla gözlemlediğimiz; günlük hayata, saraya ve eğlenceye yönelik kavramların

daha çok olduğudur. Bir kıyas yapıldığında bunların çokluğu onun eğlenceye düşkün, hayattan zevk alan ve yaşamını bunun üzerine idame ettiren biri olarak görmemize sebep olmuştur. Fakat Bâkî'nin benzetme ve mecaz oluştururken kullandığı ince zekâsını, meslek hayatını, temelleri din ve tasavvuf üzerine kurulu bir edebiyattaki başarısını ve birkaç tane gazelini de göz önünde bulundurduğumuzda tamamen tasavvufî sahadan uzaktır demek yerine, Tarlan'ın da dediği gibi nadiren tasavvufa yöneldiğini ve bunda da başarılı olduğu yorumunu yapabiliriz.

III. ESERLERİ

1. Divân

Sanat gücünü Divan'ından yola çıkarak tayin ettiğimiz Bâkî'nin, tek ve en önemli manzum eseri Bâkî Divanı'dır.

Divân hakkında genel bilgilere geçmeden önce divanın değerini anlatan şu değerlendirmeyi de paylaşmak gerekir. Bâkî Divanı, divan şiirinin en başarılı örnekleriyle doludur. Bu yönüyle onu kıymetli bir mücevhere benzetebiliriz (Doğan, 2011: 194)

Divan'da 27 Kaside bulunmaktadır. Bu Kasideler devrin padişahları ve diğer devlet adamları için kaleme alınmıştır (Küçük, 2016: 43).

Bâkî Divanı dört defa basılmıştır. İlk taş baskı yanlışlarla doludur. Ardından Rudolf Dvorak'un yaptığı çalışmada da Türkçe kelimelerin okunuşunda hatalar görülmüştür. Sadeddin Nüzhet Ergun, 25 yazma eseri esas alarak “Bâkî, Hayatı ve Şiirleri”ni yazmıştır. Son olarak Prof. Dr. Sabahattin Küçük, Bâkî Divanı-Tenkitli Basım adıyla bilim dünyasına bu çalışmayı sunmuştur. On iki yazma nüshanın karşılaştırılmasıyla oluşmuş bir eserdir (Doğan, 1998: 26).

Bâkî Divanı'nı sanatsal açıdan değerlendirdiğimizde sanat için sanat anlayışıyla yazılmış, Kanuni Mersiyesinden sonraki gazeller genellikle aşk, şarap, rintlik

düşüncesi ve sevgili üzerinedir. Divan'ın Osmanlı şiirinin ve Osmanlı şiir dilinin en başarılı örneklerini içerdiğini söyleyebiliriz (Banarlı, 2004, 596).

2. Me'alimü'l-yakîn fi sûreti Seyyidi'l-Mürselîn:

Ahmed b. Hatîbi'l-Kastalânî'nin el-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minahî'l Ahmediyye adlı eserinden çeviri yoluyla meydana getirilen bir siyer kitabıdır. Bâkî, farklı eserden yararlanarak tercümesini yaptığı için daha çok telif eser özelliği taşır. Kastalânî'nin Şafî mezhebi usullerine göre hazırladığı kitabı Bâkî Hanefî mezhebine göre değiştirmiş ve böylece dini konulardaki bilgisini, dildeki yeteneğini de göstermiştir (Küçük, 2016: 45).

3. Fezâ'ilü'l-Cihâd:

Ahmed b. İbrahim'in Meşâ'irü'l-eşvâk ile Mesâri'l-Uşşâk adlı Arapça eserinin tercümesidir. Cihada davet amacıyla yazılan eseri Bâkî sade bir Türkçeyle yazarak Sokullu Paşa'ya sunmuştur (Küçük, 2016: 46).

4. Fezâ'il-i Mekke:

Muhammed b. Ahmed Mekki'nin el-İ'lâm fi Ahvâli Beledi'llâhi'l-Harâm adlı eserinin tercümesidir. Bâkî'nin, Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle tercüme ettiği eser Mekke Tarihini ve Osmanlı padişahlarının Mekke'de yaptırdığı eserleri konu alır (Küçük, 2016: 46).

5. Kırk Hadis Tercümesi

Bu eserin varlığından söz edilmiş fakat böyle bir esere rastlanılmamıştır. Burada bahsettiğimiz eserler, Türkçenin sadeleşmesi açısından örnek teşkil etmektedir (Küçük, 2016: 47).

2. BÖLÜM

BÂKÎ DÎVÂNÎ'NDA SEVGİLİ, ÂŞIK, RAKÎP

I. SEVGİLİ

A. Umumi Olarak Sevgili

Divan şiirinde sevgili denilince akla iki kavram gelir. Bunlardan biri ilahi aşkın simgesi sevgili diğeri ise beşeri aşkın simgesi olan sevgilidir. Kurulan benzetme ve kullanılan sıfatlardan dolayı hangi sevgili tipinin kast edildiği kendini belli etmektedir. İlahi sevgilinin sıfatları ona has özellikler taşır böylece tasavvufî yönü ağır bastığı için beşeri sevgiliden ayrılır. Beşeri sevgilinin de kendine has güzellik unsurları ve benzetme yönleri vardır (Gönel, 2010: 215). Şairler geleneğin belirlediği sevgiliye ait güzellik unsurlarını esas alıp, şiirlerinde onları işlemişlerdir (Eliaçık, 2008: 66). Bâkî'nin sanat görüşünü ve bunu şiirlerine işleme gücünü göz önünde bulundurduğumuzda onun sevgiliye ait unsurları ne derece ustalıkla kullandığını tahmin edebiliriz. Çünkü Bâkî şiirini ustalıkla kurarken söz sanatlarını kullanmadaki başarısını bize göstermiştir.

Genel hatlarıyla sevgiliyi ele alışıncı incelersek eğer Bâkî, bazı beyitlerde sevgilinin çoğu özelliklerini art arda sıralamıştır. Kısacası bize sevgilinin özelliklerini bir beyitte vermiştir. Örneğin;

Sevgilinin çehresi gül, göğsü yasemin, sürmeli gözü nergis, ağzı gonca, amberli saçı sümbül, ayva tüyü ise çimendir. Bu beyitte sevgilinin yüzü, göğsü, gözü, ağzı, saç ve ayva tüyü bir beyitte çeşitli benzetmelerle verilmiştir.

Çihre gül sîne semen çeşm-i mûkehhal nergis

Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül

Yukarıda verdiğimiz konuya örnek oluşturacak şekilde Bâkî, bir gazelinde (G380) hem gazelin genelinde sevgiliye ait unsurları çeşitli benzetmelerle işlemiş hem de bazı beyitlerde sevgiliye ait birkaç unsuru tek bir beyitte işlemiştir. Birinci beyitte dudağı gonca, yüzü gül bahçesine benzetilmiştir.

Bir lebi gonca y üzi g ü l-z â dersen işte sen

H â-ı gamda ‘andelîb-i z â dersen işte ben

G380/1-334

İkinci beyitte bu benzetmeler daha çoğalır ve bir beyitte sevgilinin vasıfları sıralanır. Dudakları şarap, saçları sümbül, yanağı gül yaprağı, göğsü yasemin, endamı servi benzetmeleri kullanılır.

Lebleri mül saçları sünbül yanagı berg-i g ü l

Bir semen-ber serv-i hoş-reft â dersen işte sen

G380/2-334

Dördüncü beyitte Zülfü sihirbaz, kâkülü hırsız, şuh ve şivekâr sevgilinin gözü cadı, gamzesi hilekârdır.

Zülfî sâhir turrası tarrâr şuh-ı şivekâr

Çeşmi câdû gamzesi mekkâr dersen işte sen

G380/4-334

Sevgilinin dış görünüşüne ait özellikler bu şekilde sıralanırken bir de sevgilinin âşığa karşı tavırlarından doğan yönü vardır. Divân şiiri geleneğinin sevgili, âşık ve rakibe biçtiği roller genellikle hep aynı kalıp içerisindedir. Sevgili âşığın gözünde hep ulaşılmaz ve vefasızdır. Âşık ise bunu bile bile kendini bu sonsuz aşk denizine atar. Ama onu en çok zorlayan sevgiliden ayrı kalmaktır. Bâkî’yi de kimi zaman bu ayrılık yormuştur.

Fürkat-i y â katı zâr u zebun itdi beni

D öymeyem mihnet-i hicr âna ölem gibi gel ür

G146/2-192

beytiyle Bâkî bu ayrılığın onu nasıl harap ettiğini, bu dert yüzünden ölecek duruma geldiğini dile getirir. Ama hemen ardından yine Divân şiirimizin sevgili ve âşık arasındaki ikinci kuralı karşımıza çıkar. Bunca sıkıntıya, ayrılık acısına rağmen sevgiliden vefa bekleyen âşığımız kavuşmayı da hiç istemez. Çünkü kavuşmanın getireceği ayrılıktan korkar ve daha çok sevgili için ölmeyi ister. Bâkî’de sevgili için can vermeye hazırdır ama bu derdin dermanını istemez.

Derd-i yâr ile şunun kim başı hoşdur Bâkıya

Ölmege canlar vir ü derdine dermân istemez

G206/5-227

Bâkî sanki âşık ve sevgili arasındaki ilişkiyi şu beytinde özetlemiştir:

Vefâ ummaz cefadan yüz çevürmez Bâkî âşıkdur

Niyâz itmek ana cânâ yaraşur sana istiğna

G6/5-105

Sevgili, vefayı cefaya tercih etmeyeceğini; kendisine yalvarmanın, sevgiliye de bu yalvarmaya karşılık vermemesinin uygun düştüğünü söyler.

Âşık, sevgiliden gelecek olan her türlü olumsuzluğa razıdır. Yeter ki sevgiliden gelsin her şey. Sevgiliden gelecek olan cevri ve cefayı, başkasından gelecek olan sevgiye ve vefaya tercih eder.

Yârdan cevri ü cefâ lutf u kerem gibi gelür

Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür

G146/1-192

Sevgili daima güzelliğiyle ön plandadır. Bu güzellik her ne kadar geleneğin belirlediği kurallar doğrultusunda olsa da bu kurallar çerçevesinde şairin hayal gücü ve söz sanatlarına hâkim oluşu, aynı görünüşe sahip binlerce farklı sevgili karşımıza çıkarır. Sevgilinin boyundan bahseden herkes onu serviye benzetebilir. Ama bu

benzetmeyi kurarken herkes aynı özgünlüğü, şairlik kabiliyetini gösteremez. Divan şairinin başarısı da buradan gelir. Bâkî de şiirimizdeki güzelleri anlatılırken kurulan terkip ve benzetme unsurlarını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Sevgilinin, güzellik yönünden başka sevgililere benzemediğinin de farkındadır.

Birine benzemez ben sevdüğüm dil-d â h üsn ile

Cih ân içinde çokdur Bâkıya gerçi ki âfetler

G166/5-205

Bir gün sevgiliye kavuşma ümidiyle yaşayan aşığı ayakta tutan, ona dayanma gücü veren bu kavuşma ümididir. Sevgilinin güzelliğinin hayali ve ona kavuşma ümidi aşığın gözünde cehennem ateşini cennet bahçesi yapar.

Hüsnün hayâli vaslun ümîdiyle 'âşıka

N â-ı câhîmi gül-şen-i bâğ-ı cinân eder

G109/3-168

Sevgili, âşık ve rakipten bahsederken her zaman geleneğin onlara çizdiği rol modelden bahsettik. Yukarıda beyitlerle de örnekledirdiğimiz gibi âşığa düşen rol yalvarma, yakarmadır; sevgiliye düşen ise bu yakarıslara karşılık vermemesidir. Bâkî, sanatındaki yenilikçi gücü burada da ortaya koymuş ve aşağıdaki beytinde, eğer sevgiliye yeterince yalvarılırsa karşılık bulunacağını söyleyerek ezberleri bozmuştur.

Güzeller mihrb ân olmaz demek yanlışdur ey Bâkî

Olur va'llâhi bi'llahi hemân yalvarı görsünler

G55/5-134

Aşığın tek derdi ayrılığın ona verdiği cefa ve sitemdir. Âşığın gönlünün mihnetten ve gamdan yana sıkıntısı yoktur.

Dil ne mihnetden kaçar hergiz ne gamdan incinür

Hecr elinden çekdiği cevri sitemden incinür

G76/1-147

Âşık şunun farkındadır: Yârin ettiği cefalara alıştıktan sonra bütün zorluklar ortadan kalkar ve artık bu azap hoşla gitmeye ve cefa da tat vermeye başlar.

Cef â-yı yâr ile mu‘tâd olıncadır müşkil

‘Azab ‘azb olur âhır gelür ‘itâb leziz

G45/3-128

B. Sevgili ile İlgili Benzetmeler

1. Âhû

Klasik şiirimizde âhûnun sevgiliye benzetilmesi güzelliği, iri gözleri ve ürkekliği yönüyledir (Sefercioğlu, 2001:423). Âhû o kadar ürkektir ki sürekli kaçtığı için onu görebilmek de ayrı bir başarı gerektirir. Bâkî sevgiliyi güzellik yönüyle âhûya benzetmiş ve onu sadece kalp gözüyle bakanların görebileceğini söylemiştir.

Bîbasar fark idemez kanda basar ol âhû

Yine izi tozını dîde-i bîhâg özedür

G67/5-142

2. Ay

Sevgilinin güzelliği anlatılırken kurulan benzetmelerin başında ay gelir. Klasik şiirimizde sevgilinin aya benzetilmesi nuru ve ulaşılmazlığı sebebiyledir. Ayın nuru sevgilinin yüzünün güzelliğine teşbih edilir. Ay, sürekli yer değiştirerek ve gece gündüz kavramlarının gereği bir görünüp bir kaybolması yönüyle sevgilinin mizacını çağırıştırır. Gece ortaya çıkarak aşığın karanlık dünyasını aydınlatır. Sevgilinin aya benzetildiği beyitler de diğer gök unsurları da tenasüp oluşturulacak şekilde kullanılır (Sefercioğlu, 2001: 377).

Gün yüzün ‘arz eyledi nev-rûda ol meh-lik â

Mihr altun kaplu bir âyine virdi rû-nüm â

G8/1-106

Sevgili nevrüzda o güzel yüzünü göstermiştir, bunun karşılığında da âşık, tıpkı Cem'in nevrüz eğlencesindeymiş gibi o güzele altın kaplı bir aynayı yüz görümlüğü olarak vermiştir.

Mihr-i 'alem-tâ olupdur ol büt-i meh-veş bug ün

Ana nisbet mîrî enver suret-i dîvânîdur

G58/6-136

Sevgilinin o ay yüzü o kadar güzel ve parlaktır ki âlemi bir güneş gibi aydınlatmıştır, parlak ayın yüzü ise ona nispet sanki bir duvardır. Üstat, o ay yüzlü sevgilinin saçının vafındaki şiiri Sünbüle makamında besteler.

Bağlar Sünbülede ey meh-rû

Vasf-ı zülfündeki şi'rüm üstâd

G41/2-126

Sevgilinin boyuna kaza tarzı güzellik kaftanı biçtiğinden beri, o sevgili altın kaftanlı bir ay olup güneş gibi dünyayı yakmıştır. Ay gibi güzelliği olan sevgili, boyuna süslü, parlak kaftanı da eklenince tıpkı güneş gibi dünyayı aydınlatmıştır. Sevgili gece ay gibi, sabah ise güneş gibi sevgilinin dünyasını hep aydınlatmaktadır.

Kaddüne hıl'at bi çelden hüsnî hayyât-ı kazâ

Gün gibi yakdun cihânı ey meh-i zerrîn-kabâ

Th5/V/2-93

O ay gibi sevgilinin aşkı, güneş ışığı gibi cihânı kaplamıştır. Sevgilinin aşkı aşkın dünyasını gece de olsa hep güneş gibi aydınlatır.

Tutdı mihri cihânı ol mâhun

Pertev-i âfitânîdur gûyâ

G14/5-110

Âşık ay yüzlü sevgiliye kavuşmak için öyle bir ah etmiştir ki o ahın etkisiyle gökyüzü masmavi olmuştur. Âşıkların ahı gökyüzüne kadar ulaşır. Sevgilinin ahı öyle kuvvetlidir ki o ah gökyüzüne ulaşınca sevgilinin o güzel yüzünü göreceğini düşünür.

Göngök itdi sille-i âhum sipihr ün suretin

Gök yüzine bak inanmazsan eğer ey meh-lik â

G15/3-110

Bir rivayete göre ay ve güneş yetmiş parçadan meydana gelmektedir. Ayın nurundan altmış sekiz parçanın alınarak güneşe verildiği, bundan dolayı güneşin çok parlak, ayın ise sönük olduğu söylenir (Pala, 2004: 43). Bâkî'de burada bütün ay parçaları bir araya gelse bile dolunay gibi olan sevgilinin güzelliğinin ışığını âleme veremez diyor.

Sen meh-i bedrün ziyâsın virmek olmaz 'âleme

İttifâkî bir yire cem' olsalar meh-pâreler

G59/3-136

O ay, daha çocuktur baba nasihati dinlemez; anne sütü yerine kanımı içmeye özenir. Bu beyitte Bâkî sevgilisine ay demiş ve onun bir çocuk gibi olup eziyet etmesinden şikâyet etmiştir.

Tıfldur pend-i peder dinlemez ol mânâ dâhı

Şîr-i mâder yirine içmeğe kanum özenür

G75/2-146

Bâkî çoğu beytinde sevgiliye “ey ay!” diyerek hitap etmiştir. Ayın bile sevgilinin güzelliğiyle yarışmadığı bir yerde mum hiç kendini sevgiliye bir tutmasın çünkü sabah olunca mum söner ama sevgilinin güzelliği daimidir.

Çün subh olunca bellü olur yüzi karası

Germ olmasun o h üsn ile ey m âh inende şem ‘

G224/2-238

Âşık, sevgilinin o ay gibi yüzünü bir kez olsun görebilmeyi; güneşe benzer yüz bin altın paraya tercih etmektedir.

Değer bir kez yüzün görmek o mâhun

Güneş kursı gibi yüz bin filori

G511/2-418

Sevgili âşığa zulmetmekle ve acı çektirmekle bilinir. Bu beyitte de âşık sevgilinin bu yönüne dikkat çekmiş. Sevgilinin derdi âşığı aşkından öldürmektir. Âşık ise zaten sevgili için ölmeye hep hazırdır. Onun işi gücü sevgilinin yoluna can vermektir.

Âşık öldürmekdür ol mâhun tamâm endişesi

Yolına cân virmedür eksüklünün kem pişesi

G513/1-419

Sevgili için kullanılan ay ve güneş benzetmesinde yıldızlar da âşığın gözyaşını temsil eder. Divân şiirimizde sıkça rastlanan bu benzetmeyi Bâkî de kullanmıştır.

Eşküm döker sitâre gibi cevri ile o m âh

Hürşîd gibi hurrem ü handân olup gezer

G138/2-187

3. Dost

Bâkî bazı beyitlerinde sevgiliye dostum diyerek hitap etmiş, sevgiliye bir dostmuş gibi yaşlaşıp derdini beyan etmiştir. Âşığa ihsan etmek sevgilinin elindedir, elini öptürmesi ise âşığa bayram hediyesi gibidir.

‘Âşıka ihsân ise maksûd elünde dostum

Dest-b üsundur muhassal Bâkî ye ihsân-ı ‘îd

G39/7-125

Burada da dostum diyerek sevgiliye seslenip âşıklara hakaret gözüyle bakmamasını hasta h âli âşıkların da Allah'ın bir kulu olduğunu dile getiriyor.

Çeşm-i hak âret ile nazar kılma dostum

‘Uşşâk-ı haste-h âli de Allah yaradur

G92/5-157

Sevgilinin saçının esiri olduğunu bir dosta anlatır gibi anlatıyor.

Z ülf ün es rî B âk î b î çâre dostum

Bir mübtel â-yı bend-i kemend-i belâ imiş

G218/5-234

Sevgilinin b ü ün meziyeti, yeteneği âşığa cevır etmektir. Âşık i çin ise o cevır l ütuftur. B âki de bu özellikleri gösteren sevgiliye dostum diye seslenerek onu sevgiliye benzetmiştir. Zavallı âşıklara gösterdiği cevır ise âşıklar tarafından lütuf ve ihsan kabul edilir. Çünkü sevgilinin âşığa eziyeti ona karşı ilgisinin göstergesidir. Bu da aşığın gönlünü hoş etmeye yeter.

Âşık-ı bî-dillere cevır-i fir âv ân eyled ün

M üsted ân ol dostum lutf itd ün ihs ân eyled ün

G272/1-267

Âşık her zaman sevgiliden sevgi ve vefa bekler. Ama sevgili de cevır ve cefa gösterir her zaman. B âk î burada sevgiliye dostum diye seslenerek ondan gelecek cevır ve cefanın canına minnet olduğunu söyler.

Mihr ü vefâlar itmez isen dostum n'ola

Minnet deg ü l mi c ânuma cevır ü cef âlarun

G262/2-262

4. Felek

Felek, gök anlamına gelmektedir. Eski inanışlara göre gök dokuz felekten meydana gelmektedir. İlk yedi gezegen ise insanlar üzerinde çeşitli etkiler yaratır. Bu etkiler onların şansını belirler (Pala, 2004: 150). Bundan dolayı olumsuzluklar karşısında da insanlar feleği suçlamışlardır. Edebiyatımızda da hep felekten şikâyet vardır. Bâkî de felekten şikâyetçidir. Feleğin zulmetmesiyle onu hilal kaşlı, ay yüzlü sevgiliye benzetir. Âşığa zulmetmek sevgiliye mahsustur ama felek de tıpkı sevgili gibi âşığa zulmetmektedir.

şol kadar cevri ider oldu bana çarh-ı bed-mihr

Sanki bir dil-ber-i meh-r  y u hil  -ebr  dur

G46/5-129

5. Gül/Gonca

Klasik şiirimizde g l ve gonca sevgiliye en çok teşbih edilen mazmunlardır. Sevgilinin güzelliğini anlatmak için başvurulan benzetmelerde g l, özellikle sevgilinin yüzüne ya da yanağına benzetilir (Pala, 2004: 171). G l sevgiliyi temsil eder, bülbül ise âşığı temsil eder. Diken söz konusuysa o da rakibi temsil eder. (Sefercioğlu, 2001: 414). Eğer devran tersine d nmeseydi bülbül inmeyip ağlamazdı, g l de dikene yar olmazdı.

H   u z   olmazdı bülbül h  re y  r olmazdı g l

  Aksine devri itmeyeydi günbed-i gerd  n eger

K13/4-32

Gonca ise g l n açılmamış, tomurcuk halidir. Bu haliyle sevgilinin ağzına benzetilir bundan dolayı goncanın açılması sevgilinin konuşması demektir. Gonca bu yönüyle sevgiliye benzetilir. Goncanın handan oluşu da açılmasını işaret eder (Pala, 2004: 168). Eğer o gülen sevgili bir kez olsun âşığa da gülerek baksa fani g l bah  esinin diken yarasından şikâyet etmezdi  şık.

Ağlamazdum zahm-ı h rından bu f n  g l-şen n

Bir güle baksa hele ol gonca-i hand ân eger

K13/5-32

Aşağıdaki beyitte güzeller, ak gül goncalarına benzetilmiştir ve âşık, o goncaların bela dikeninden korunması için Allah’a dua etmiştir.

Ak gül goncaları gibi güzel körpelerin

Hân-ı âzârdan Allâh nigh-dân olsun

Trk2/V/7

Âşık her zaman sevgiliyi koruyup kollamak ister. Burada da Bâkî gül yüzlü sevgiliye gönlünü marifetle doldurmasını, dostlarını arif kişilerden seçmesini ve cahillere kitap gibi açılmaması gerektiğini söylemiştir.

Derûnun pür-ma‘rif hem-nişînün merd-i ‘ârif kıl

Açılma ey yüzi gül şahs-ı nâ-dânâ kitâb-â

G2/3-103

O işveli gonca gibi olan sevgili, gönlü perişan aşığın ona yalvarmasına işveyle cilveyle karşılık vermektedir.

Bûlbûl-i şûr ile-dil kıldı niyâz-ı ‘âşıkân

Gonca-i gannân nân-ı nâzenînan eyledi

K7/2-21

Bâkîdivanında sevgili, güle benzetildiği gibi “şâh-ı gül” terkihiyle kimi zaman gül dalı kimi zaman gül padişahı kast edilerek bu anlamlara da bürünmüştür. Lale havanda mavi susamlar yakmış, gül şahı olan sevgili ise zümrüt tahtına kurulmuş seyretmektedir.

Lâle hâven yakdı süsen âşman fîr yine

Şah-ı gül taht-ı zümürüd üzre seyran eyledi

K7/14-22

Kimi zaman da kırmızı libaslı bir gül şahıdır. O gül şahı kırmızı elbiseyle çıkıp kulak verse, lal elbiseli lale güzel bir hikâye anlatmaya başlar.

Güş tutsa şâh-ı gül çıksa libâs-ı âl ile

Kıssa-ı rengîne başlar lâle-i la'îlîn-kab â

G8/6-106

Gül dalı gibi güzel sevgili taze erguvan fidanıyla bayramın bahar meydanında cennetin bir nişanesi gibi salınarak gezer.

Salınur her şâh-ı gül n âz ük nih â-i ergav ân

Bağ-ı cennetden nişân viridi bahâr-ist ân-ı 'îd

G39/4-124

Rüzgârın eli âleme gümüş saçmıştır. Âşık sevgiliye gül dalı gibi açılıp saçılmasını söyler. Çünkü onun güzelliği tıpkı bir gül dalının güzelliğine benzer.

İtdi nisâr 'âleme kefi nes îm s îm

Gül-şende şâh-ı gül gibi sen de dökil saçıl

G287/2-278

Âşık sevgiliye öğüt vermeden duramaz. O gül gibi sevgiliye kendi değerinin farkına varıp nasıl davranması gerektiğini art arda sıralar.

Devr-i gül irdi gonca-sıfat olma teng-dil

'Azm eyle taraf-ı gül-şene gül gibi gül açıl

G287/1-277

diyerek; goncaya özenip kendini kapatmamasını, onun gibi yüreğini daraltmak yerine gül bahçesine gelip güller gibi neşelenip açılmasını öğütler. Gonca, kapalılığıyla

yürek darlığını; gül ise açılmış haliyle neşeyi temsil eder. Gül mevsimi de neşeli olmayı gerektirir.

Âşık bir bülbul gibi sevgiliyi övüp durur. Onu taze gül dalına benzetir. Ama aslında onun bir ömür törpüsü olduğunu bilir.

Bülbülün medh idüp ol şâh-ı gül-i ter didüğü

Bir ‘ömür dörpüsidür kaddüne nisbet güzelim

G332/3-305

7. Güneş

Divân şiirinde güneş, ışıyla, ısıtmasıyla ve parlaklığıyla ön plandadır. Bunlar sevgilinin güneşe benzetilmesi için geçerli sebeplerdir. Güneş göğün sultanıdır. Sevgili ise gönüllerin sultanıdır (Pala, 2004: 176).

Güneş, her zaman gök cisimleri arasında en göz alıcı ve en dikkat çekici olmuştur. Gök cisimleri arasında onun yeri hep saygındır. Ama Bâkî, güneşe; devrinde ne kadar saygın olsan da sevgili kadar olamazsın diyerek sevgiliyi güneşten bile üstün tutmuştur.

Devr i çe ger çi sen de ser-âmedsin ey güneş

Olmayasın ol âfet-i devr-i zamân gibi

G526/3-427

Sevgilinin güzellik ışığı tıpkı güneş gibi bütün cihanı kaplar. Yüz şekli ve rengiyle güneşe benzetilmiştir.

Tutdı cihânı pertev-i hüsnün güneş gibi

Toldı sadâ-yı ‘âşkun ile kâh-ı Kün- fe-kân

K1/35-6

Padişahın güneşe benzetilmesi divan şiirinde en çok karşımıza çıkan benzetmelerdendir. Padişah övülürken güneş devreye girer. Çünkü güneş de bir sultandır. Sultanı sultanla övmek yaraşır.

Kudüm-ı şâh ile hâlkun bu gün başına gün doğdı

Yine t âb-ı rikâbından cihânı kıldı nûranî

K14/2-33

Burada padişahı aynı zamanda sevgili olarak düşünürsek, o sevgilinin gelişiyle halkın başına güneş doğmuş ve bir güneş gibi cihanı aydınlatmıştır.

Sevgilinin yüzü güneşe benzetilmiştir. Bu divan şiirimizin kalıplaşmış benzetmeleri içindedir. Hem şekil olarak hem de yüzün o ışığı, nuru sebebiyle bu benzetme gerçekleşir. Bâkî de sevgilinin(padişahın) yüzünü güneşe benzetip o güneş yüzünün zulüm ve adaletsizlik karanlığını aydınlattığını, küfür ve azgınlığı yok ettiğini söylemiştir.

Güneşdür tal‘atı gûyâ cihândan def‘ u ref‘ itdi

Zalâm-i zulm u ‘udvânı dalâl-i küfr ü tugyânı

K14/9-33

Ay, ışığını güneşten alır bu gerçek divan şiirine de konu olmuştur. Güneş onu gece ışığıyla aydınlatır fakat gündüz doğmasıyla ay yok olur. Bâkî de bu durumu güneşin verdiği ışığı geri ayın elinden alması olarak nitelendirir ve eğer bu durum böyle olmasaydı güneşi sevgilinin altın saçan avucuna benzetebileceğini söylüyor. Burada maksat paşayı yüceltmek olduğu için ince bir düşünce ürünü diyebiliriz bu benzetme için.

Güneşi keff-i zer-efşânına benzer dir idüm

Almasa mâha ‘atâ eyledügin âhır-ı kâr

K18/32-42

Güzellik güneşi olan sevgili her zaman parlak yüzlüdür. Şairimiz kim onun için ay yüzlüdür derse onun da ay gibi her daim yüzü kara olsun diyerek bize güneşin parlaklığını ayın ise yüzünde siyah lekeler olduğunu hatırlatmıştır.

Ol âfit âb-tal‘ata kim dirse mâh-rû

Olsun cih ânda meh gibi dâ'im siyâh-r û

G401/1-347

B â î sevgiliyi eşsiz bir güneşe benzetmiş ve geceyle ayın, güneşin mahallesinde gezerken hırsız diye tutulduğunu söylemiş. Ay ve güneş sürekli yer değiştirirler, birinin varlığı ötekini yokluğuna bağlıdır. Bunun için ayın güneşin olduğu yerde gezmesi güneşe tehdit yarattığı için hırsız gibi düşünülmüştür. Güneşin ışığını alırsa eğer gece olacak ve ay ortaya çıkacaktır.

Kûyun yolında nice kez ey mihr-i b înaz î

Şeb-rev diyü tutıldı giceyle meh-i m ün î

G91/1-156

8.Güzellik

Divan şiirinde sevgili her zaman güzelliğiyle ön plana çıkmıştır. Yazılan çoğu söz ve yapılan çoğu benzetme onun güzelliğini anlatmak içindir.

Güneş ve ay sabah akşam bahse tutuşsalar da sevgilinin güzelliğinin yanında güneş ve ayın bir hükmü yoktur.

Hüsnün katında togmaduga döndi her biri

Hürşîd ü mâh eyler iken subh u şâm bahs

G25/6-116

Nasıl ki gül meclisinin göz alıcılığına sebep çimen kuşudur; sevgilinin güzelliğini şöhret eden de söz ustası âşıktır.

Şöhret-i hüsn üne erb â-ı suhandur bâ'is

Revnak-ı bezm-i güle m ürg-i çemendür bâ'is

G28/1-118

a. Ayet

Sevgilinin güzelliği dini bir buyruk gibi bahar tarafından sayfa sayfa yazılmıştır. Bu beyitte sevgilinin güzelliği ayete benzetilmiştir. Bahar sevgilinin güzelliğinin ayetini sayfa sayfa yazdı, bülbül de o güzelliği gül sayfasından ders gibi okudu.

Yazdı bahâr âyet-i hüsn ün varak varak

Gül mushafından okudı bülbül sebak sebak

G242/1-250

b. Ayna

Ayna, toplumunda önemli bir yere sahip süs eşyası olmasının yanında çeşitli anlamlara gelecek şekilde de şiirlerde kullanılmıştır (Pala, 2004: 47). Tasavvufi açıdan temizliği temsil etmesi gereken aynanın tozlu oluşu bu temizliğe zarar geldiğinin göstergesidir. Eğer yârin cefası âşğın ah rüzgârını esirmeseymiş, güzelliğinin aynası da toz olmazmış.

Esdürmeyeydi sarsar-ı âhum cefâ-yı yâr

Mir'ât-ı hüsnî olmaz idi böyle pür-gub â

G111/4-170

c. Bahçe

Sevgilinin lal dudağı şarabın zamanla tatlanması gibi sevgilinin bahçeye benzeyen güzelliğinde tatlanmış.

Riyâz-ı hüsnde olmuş o la'l-i nâz lezîz

Cihân içinde bilürsin olur şarâb leziz

G45/1-128

ç. Elbise

Sevgilinin güzelliği onu gümüş endamlı işveli bir sevgiliye çeviren elbiseye benzetilmiştir. Kapısı ve duvarı baştan ayağa atlas ve ipek kumaşla bezenmiştir.

Lib â-ı hüsn ile bir şûh-ı sîm-endâma dönmişdür

Der ü dîvârı zeyn olmuş ser- â-ser atlas u d ̣ â

G27/9-73

d. Güneş

Sevgiliye herkesin öykünmesi normaldir. Bâkî sevgiliyi güzellik güneşine benzetmiştir ve o güzellik güneşine ay istediği kadar öykünsün bundan ne çıkar ki demiştir.

Öykünse hadd üne ne gam ey âfit â-ı hüsn

M â-ı sipîhr kemdür o ne yüzi karadur

G92/2-157

e. Harman

Sevgilinin güzellik harmanına saçılmış öyle taneler vardır ki insan, gözü kara hurilerin gözünün siyahlığına değişmez. Bu beyitte sevgilinin güzelliği bir harmana benzetilmiştir.

Sev âl-ı çeşm-i havrâya değişmez âdem ey s üf î

Saçılmış hırmî-i hüsninde y ârun d âneler vardur

G187/4-215

f. Irmak

Sevgilinin belindeki hançer değildir. Güzellik ırmağının suyu taşmış, o servi boylu sevgilinin beline gelmiştir. Bu beyitte sevgilinin güzelliği ırmağa benzetilmiştir.

C ûy-ı hüsn âbı taşup çıkmış o servün biline

Bâkıyâ sanma miyânında turan hançerdür

G107/5-167

g. Kaftan

Sevgilinin güzelliği kaftana benzetilmiştir. Güneş ipek elbise giyip süslenmesin, çünkü sevgilinin güzelliğinin kaftanı ondan daha şöhretlidir.

C âne-i dîbâ ile hûrşîd zîbâlanmasun

Şimdi andan hil'at-i hüsnün senün şöhretlüdür

G60/2-137

h. Kandil

Sevgilinin güzellik kandilinin ışığı kâfurdan yapılmış mumdur. Bu beyitte güzellik, nurunu kâfurdan yapılma bir mumdan alan bir kandile benzetilmiştir.

Çerâğ-ı hüsnünün nûrî fûrûğ-ı şem'-i k âf û r î

Nig âr-ı 'anberîn-g â û nih â-i s îm-s îm âdur

G52/2-132

i. Kitap

Sevgilinin güzelliği bir kitaba benzetilmiştir. O kitabın en güzel, süslü yeri de dudağı anlattığı yerdir.

Vasf-ı la'lin okı ey hüsn kitâbın okuyan

Meded Allâhı seversen katı zîbâ yiridür

G66/7-141

i. Kumaş

Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliği kumaşın ne olduğunu gösteren kıymetli bir kumaşa benzetilmiştir. Gönül alan işveli Ülker gibi sevgili olmasaydı eğer, güzellik kumaşı nasıl bir kumaş ne bilirlendi.

Metâ'-ı hüsnî bilürlerdi ne kumâş id ügin

Sen olmasan eger ey şûh-ı dil-sit ân ülker

G150/4-195

j. Mum

Divân şiirinde, günlük hayata ait aydınlatma araçlarından mum, uzun ve ince yapısıyla, yanarken çıkan dumanıyla ve erirken damla damla dökülmesiyle aynı zamanda meclislerde sürekli bulunmasıyla birçok benzetmeye konu olmuştur. Sevgilinin kendisi, boyu, yüzü ve yanağı muma benzetilmiştir (Sefercioğlu, 2001:103).

Sevgilinin muma benzetildiği beyitlerde Âşık ise onun etrafında dönen pervaneye benzetilir. Bu da sevgili-mum arasındaki ilişkinin yarattığı bir diğer benzetme unsurudur (Pala, 2004: 370).

Sevgili güzelliği yönüyle muma benzetilir. Onun bu güzelliği karşısında âşık, her şeyi elinin tersiyle itip kendini o sevgilinin yoluna adar.

Terk id üp t âc u kabayı şevk-i şem‘-i h üsn üne

Kend ümi perv âne- â â bir nemed-pûş eyledüm

G324/3-300

Sevgili, bazen de muma benzeyen güzelliğiyle can halvethanesini aydınlatır; dünyayı aydınlatan güneş sevgili gibi meclise mum olamaz.

Şem‘-i h üsn ündür viren halvet-sar ây-ı câna lem‘

Olamaz ol meclise hûrşîd-i ‘alem-tâb şem‘

G225/1-238

k. Pazar

Sevgilinin yanağı âlemi aydınlatan güneş gibi olduğu için, sevgilinin güzelliğinin pazarı bu kıymetten dolayı hararetlenmiştir. Sevgilinin güzelliği, bir pazara benzetilmiştir.

‘Ârızun hûrşîd-i ‘âlem-t âb m âhiyyetl üdür

Anun için hüsnünün bâzârı germiyyetlüdür

G60/1-137

9. Hoca (Hv âce)

Sevgili yüzü güzel bir hocaya benzetilmiştir. O güzel yüzünün zekâtını vermesi için de fakir âşık oradadır, bunu o hak etmektedir.

Hüsnün zekâtının eger ey hv âce-i cem âl

Bir müstehakkın ister isen işte ben fakîr

G91/2-156

10. Hurşid

Hurşid, Hurşid ü Ferahşâd mesnev âindeki kadın kahramandır. (Pala, 2004: 213). B â î sevgilinin yüz güzelliğini, güzelliğiyle dillere destan Hurşid'e benzetmiştir. Eğer Ferahşâd bu devirde bir daha dünyaya gelecek olsa sevgili gibi bir yüzü güzeli sever.

'Ahdünde eger 'aleme bir dahı gelürse

Kullıklar ider sen yüzi hûrşide Ferahşâd

G35/5-122

11. K âfir

Divan şiirinde k âfir, Müsl üman olmayanlar için kullanılmıştır (Pala, 2004: 248). Bazen sevgili âşığa ettiklerinden dolayı da k âfir olarak nitelenir. B â î de aşağıdaki beytinde bu yönüyle sevgiliyi k âfire benzetmiştir.

Bunca cevır ücef âbana nice bir

H ây k âfir hele müselm ânem

G330/5-304

Âşığın, k âfir sevgilisi o kadar güzeldir ki eline ayna verilse ve kendi güzelliğini görse kendisine tapar.

Zinh âr eline âyine virmen o k âfir ün

Z î â ğ ö rince s û retini b û t-perest olur

G97/4-160

12. K âtil

Âşık canını sevgilinin yoluna adamaya hazırdır. Sevgili ise ilgisizliğiyle, acımasızlığıyla âşığın canına kast edebilecek bir yapıya sahiptir. Sevgili, beyitlerde âşığı öldürmek istemesiyle karşımıza çıkar.

Âşık öldürmekdür ol mâhun tamâm endişesi

Yolına cân virmedür eksüklünün kem pişesi

G513/1-419

13. Leylâ

Dillere destan Leylâ ve Mecnun mesnevisinin iki kahramanı da şiirlere konu olmuştur. Beyitlerde her ikisini de görmek mümkündür (Pala, 2004: 288). Güzelliğiyle ve Mecnun'u kendine kul etmesiyle sevgili Leyla'ya benzetilir.

Disem bir b ü se vir c â n âdir ihsan itdi mi Leyl â

Cemâli bâğının şeftâlûsından Kays-ı nâ-şâda

G449/3-378

B â k îbu beytinde sevgilisinin kendini Leylâ gibi gördüğünü söyler. Âşık sevgiliden bir buse istemiştir, sevgili de ona Leylâ, Mecnun'a yanağından bir buse bağışladı mı ki ben de sana bağışlayayım der. Sevgili ve Leylâ'nın mizacı bir, âşık ile de Mecnun'un mizacı birdir.

14. Melek

Sevgilinin yüzü ve huyu söz konusu olduğunda meleğe benzetilir. Melek olumlu anlamıyla ve sevgiliyi övmek amacıyla yapılan benzetmelerdendir (Pala, 2004: 303).

Âşık eğer o melek yüzlüyü bir gece kollarına alabilseydi, dünyada öldüğüne hiç gam yemeyeceğini söylüyor.

Dünyede öldüğüme hiç gam yimezdüm Bâkıya

Bir gice pehlûya çeksem ol melek-sîmâcuğı

G534/5-432

15. Nihâl

Nihal, taze ve yeni çıkan fidan anlamına gelir (Parlatır, 2011: 1297). Divan şiirinde sevgili daha çok boyundan dolayı nihale teşbih edilmiştir. Bâkî'nin beyitlerinde de bu yönüyle ele alınmasının yanında aşağıdaki beyitte sevgili gümüş yüzlü bir fidana benzetilmiştir.

Çerâğ-ı hüsnünün nûrî fûrûğ-ı şem'-i kâfîrî

Nigâr-ı 'anberîn-gî nîhâl-i sîm-sîmânî

G52/2-132

Irmaklar gümüş yüzlü taze fidanı görünce, serviyi gümüş zincir ile bağlamışlardır.

Cünûnın gördiler cûlar nihâl-i sîm-sîmânî

Gümüş zencîr ile bend itdiler serv-i hırâmânı

K5/27-18

Sevgili güzellik bağının fidanıdır.

Ey nihâl-i bâğ-ı hüsn andan ne dadı dalı var

La'l-i nâbî benzedürlermiş leb-i şîrînüne

G425/4-364

16. Padişah

Divan şiiri sanatkârlarına göre sevgili hep yücedir. Benzetmeleri de bu yöndedir. Sevgiliyi yücelten benzetmelerden biri de onun padişaha benzetilmesidir. Bâkî bazen

de döneminin padişahını överken onu sevgiliye benzetmiştir. Bâkî sevgiliyi padişaha benzetirken padişah-ı âlem, sultan-ı aşk, padişah-ı hüsn gibi terkipler kullanmıştır.

Bâkî de bütün âşıklar gibi sevgilinin hasretinin gamını çeker ve alemin padişahı sevgiliden medet umar.

Bâkî ihcrün gamıyla cân virdi

Dâleyle pâdişâh-ı 'âlem dâle

G36/5-123

Sevgili aşk sultanıdır. Âşık ise kendini ona kul diye satar.

Sultân-ı 'aşka bende satar şimdi kendüyi

Bâkî de hak budur ki 'aceb pâdişâhdur

G61/6-138

Güzellik padişahına genç, yaşlı herkes kul olmuş; onun aşkının esiri olmuştur.

Bir pâdişâh-ı hüsne kul olduk ki Bâkîyâ

Anun esr-i 'aşkı olupdur cevân u pîr

G91/5-157

Âşık için gönül mülkü sevgiliye aittir. Ama sevgili o mülkü yağmalar. Bu durum karşısında âşık, padişahın kendi mülkünü yağmalamaktaki maksadı nedir diye sorarak sevgiliyi padişaha benzetir.

Bâkîyâ dil mülkini dil-ber niçün târâ ider

Pâdişâh olan nedür şehrini yağmâdan garaz

G221/5-236

Âşık, ah ve figan eder her zaman. Ama Bâkî artık buna bile mecali kalmadığını, sevgilinin onu bu konuda mazur görmesini ister.

İhtiyârı yok kapunda âh u efgân itmeğe

Pâdişâhum Bâkîyi ma'zûr tut ol bâbda

G450/5-379

Âşık i çin sevgili güzeller padişahıdır. Âşığın ise gönlü yaralıdır. Sevgili tarafından cevir ve cefaya uğrayınca o sevgiliye sitem eder.

B âk îi dil-hasteye cevır ücef âlar eylemek

Ol güzeller pâdişâhınun düşer mi şânına

G480/5-398

17. Peri

Perilerin sevgiliye benzetilen en önemli yönü bir görünüp bir yok olmalarıdır. İkinci bir benzetme yönü ise güzelliştir (Pala, 2004: 369) Sevgilinin güzelliğinden bahsedilirken peri benzetmesi yapılır. Sevgili aşığın ciğerinin kanını, aşk gamının ateşiyle kaynatıp gözlerinden yaş diye akıtır ama kendisi görünmez.

Kaynadup n â-i gam-ı 'aşk ile hûn-ı ciğeri

Gözlerümden akıdur kendü görünmez o perî

Th.8/ II /2-98

B âk î sevgilisini insan sanırken aslında onun sabır, karar ve akıl alıcı bir peri çıktığını söyler. Âşığın sabrını, kararını ve aklını başından almak da sevgiliye mahsus bir özelliktir.

Sabr u kar â u 'akl alıcı bir perî imiş

Âdem sanurdum ol sanemi ger çî s ûret â

G10/2-107

18. Put

Divan şiirinde sevgili büt ve sanem diye anılır. Bu benzetmedeki sebep güzelliğinin ve cansız olması yönüyle de tepkisiz duruşunun sevgiliyle ortak özellik göstermesidir (Pala, 2004: 78). Aşağıdaki beyitte de sevgili puta benzetilerek güzelliği vurgulanmıştır.

H âric vecihden ey sanem-i dil-r üba hatun

Yazmış kitab-ı hüsnün egerçi kenarını

G517/4-422

O put gibi güzel sevgili, önce vefa için âşığa süre vermişken sonra verdiği sözden dönüp zamana vefa etmemiş, eziyet etmiştir.

Evvel vefâya va‘deler itmişken ey sanem

Cevr itdün âhır eylemedün va‘deye vefâ

G10/4-108

Sanem yani put taştan olduğu için duyguları yoktur. Âşığa acımaz. Âşık ise sevgilinin gamıyla sürekli ağlar, gözyaşlarından gözü görünmez hale gelir. Sevgili ise tıpkı bir put gibi bu duruma kayıtsız kalır. Çünkü taş kalplidir.

Zevrak- â âgam-ı ‘aşkunla yaşum gird-âbı

Gark idüpdür sanemâ çeşm-i teri d öne d öne

G464/4-387

19. S âki

Saki, kadeh sunan içki veren kişi anlamındadır. Saki, içki meclislerinin olmazsa olmazıdır. Âşığın gözünden saki bazen sevgilinin kendisidir ya da sevgili bir sakiye benzetilir. Saki sevgili olduğu zamanlar âşığımız ondan kavuşma şarabını veya dudağının şarabını sunmasını ister (Pala, 2004: 387) B âk îde sakinin can bağışlayan dudağının kadehinden bir yudum almak ister. O kırmızı şaraba benzeyen dudağın gamını çekmek istemez.

Sâkıyâ cür‘a-i c ân-i leb-i c ân-bahşunı sun

Çekmes ün ehl-i saf âb âle-i hamrâ gamını

G506/2-415

B âk î sevgiliyi gül y üzl ü bir sakiye benzetmiştir.

İbrâmı gel ey sâkî-i g ü l- çihre ko sen de

Almışdur olan ‘aklumuz ol şûh-ı perî-z âd

G35/6-122

Sevgili g ü l yüz l ü sakiye benzetilerek yüzünün güzelliği de vurgulanmıştır.

‘Aks-i h â l-i ‘ârızından sâkî-i g ü l- çihren ün

L â e-i s r- â olur c â n-ı şarâb-ı dil-güşâ

G15/5-110

20. Servi

Selvi divan şiirinde bahsi en çok geçen ağaçtır diyebiliriz. Sevgilinin boyu söz konusu olduğunda serviye benzetilir. İlerleyen bölümlerde boy ile ilgisini işleyeceğiz. Bu bölümde servi ve sevgilinin genel olarak nasıl bir ilişki içinde olduğunu açıklayacağız. Âşık sevgilisini serviye benzetir. Felek, servi fidanını âşık onu sevgiliye benzetsin diye ırmak kenarında naz ile büyüterek besler.

Devr â n nih â l-i servi sana benzedem diyü

Besler ken â r-ı cûyda nâz u na ‘îm ile

G403/5-5

21. Süvari

B â k î sevgiliyi güzelliğiyle bir süvariye benzetmiştir. Kendisi de o sevgilinin ayağını öpebilmek i ç n boyunu eğmiş üzengi gibi olmuştur. Sevgilinin ayağını öpme arzusu şiirlerde çok işlenir. Sevgilinin ayağını öpebilme arzusu bazen toprağını bile öpmekle giderilebilir. Fakat burada Bâkî farklı bir benzetme kurarak sevgilinin ayağını öpmek i ç n belini b üküp üzengi gibi olmuştur.

Kadd ü m ey şeh-s ü v â r-ı hüsn itdi

P â y-bûsun hayâli şekl-i rik â

G19/4-113

Sevgilinin ayağının altındaki toprak bile çok kıymetlidir. Sevgiliye ulaşmak isteyen âşık için onun bastığı toprağa basmak bile bir önem arz eder. Âşık, sevgilisi onu fark etsin diye toprak olmuştur, toprağın eriştiği o sadece erişmek istemiştir ama sevgili ona bir kere bile nazar etmemiştir.

Ayagun altına bak eyle nazar ben h âke

Şeh-s üv ârum yiter itd ün beni p â-m âl yiter

G151/3-196

Sevgili ikbal ve baht meydanının süvarisidir. Atının nalı âlemi aydınlatan güneşe ışık verir.

Cihânda ‘arsa-i ikbâl ü bahtun şeh-süvârisin

Virür na ‘l-i semendün şu ‘le mihr-i ‘alem-efrûze

G417/8-358

22. Tavus (Altın Kanatlı Tavus)

Tavus kuşu güzelliğiyle bilinir. Tüylerinin rengi, açılması; gezmesiyle ve salınışıyla sevgiliye benzetilir (Pala, 2004: 443).

B âk î sevgiliyi ipek kumaşlar içinde, altın kanatlı bir tavus kuşuna benzetmiştir. Gönülleri çelerek bayram yerinde salınır.

C âne-i d î âile t âv îs-ı zerrîn-b âd ür

Dil-r üb âkim eyler ol reft â ile cevl ân-ı ‘ îl

G39/2-124

23. Yusuf

Sevgilinin güzelliğiyle ilgili benzetmelerden biri de güzelliği dillere destan Hz. Yusuf’a telmih yapılarak kurulan benzetmelerdir. Bu benzetmelerde bazen Yusuf sevgilinin kendisidir, bazen ise sevgili Yusuf’tan bile daha güzeldir. O ikinci bir Yusuf olarak anılır (Pala, 2004: 484).

Bâkî sevgilinin güzelliğini Yusuf'un güzelliğinden üstün tutmuştur. Eğer Kenan ayı sevgiliyi görse sevgiliye Yusuf der, Hz. Yusuf'a ise ikinci Yusuf.

Sen âh^vânun olurdı mâh-ı Ken'ân tal'atun görse

Sana Yûsuf diyeydi iller ana Yûsuf-ı sâni

K5/29-18

Bâkî sevgilisini bayram meydanındaki Yusuf çehreli güzellerden bile daha kıymetli görüyor ve onları sevgilinin ayağının tozuyla bile tartamayacağını söylüyor.

Ayagun tozıyla vezn itmez birin ehl-i nazar

Toptolu Yûsuf-lik âlarla bu gün mîzân-ı 'id

G39/3-124

Âşık, sevgili için o kadar çok gözyaşı döker ki Yusuf gibi güzel yüzlü sevgilisinin bu gözyaşlarını Mısır'ın Nil'iyle bir tutup tutmayacağını sorar.

Kıyas eyler mi Nîl-i Mısra ol Yûsuf-lik âyaşum

Anun mikyâsı yokdur turmaz ol mâ dâ'imâ artar

G64/2-139

C. Sevgilide Güzellik Unsurları

1. Ağız (Dehân, Fem)

Sevgilinin ağız küçüklüğü, rengi, tatlılığı, hayat verici oluşu ve konuşması bakımından ele alınır. Ağızın en belirgin özelliği ise yokluk derecesinde küçük olmasıdır (Sefercioğlu, 2001: 200). Bâkî de sevgilinin ağızıyla ilgili çeşitli benzetmeler kurmuştur. Ağız, şekil ve renk bakımından kûze, şeker, sadef, tûti, mim, gûşvâr, cam, dürc-i dürr, hokka, gonca gibi unsurlara benzetilmiştir.

Bâkî sevgilinin ağzının küçüklüğünü mübalağalı bir şekilde anlatmıştır. Sevgilinin ağız o kadar küçüktür ki âşık ondan bir söz bekler fakat bu mümkün olmamıştır.

Bir cev âb itd üm temenn âol deh ân-ı tengden

Hâsılı söz geçmedi güftâre imkân olmadı

G490/4-405

B âk için sevgilinin ağzı onun canıdır. Dudağı ise can parçasıdır.

Hayât bulsa n'ola vasl-ı yâr ile B âk î

Dehânı cânı leb-i la'li cânı pâresidür

G94/5-159

B âk îy ânın ağzının hasretiyle gönül ülkesini yakmıştır, bir kıvılcım bütün şehri kasıp kavurmuştur o ağzın hasreti yüzünden.

Dil milketini yakdı hayâl-i deh ân-ı yâr

Virdi fenaya gösgötürî şehri bir şîrâr

G101/1-163

a. Gonca

Ağzın en çok benzetildiği unsurlardan biri goncadır. Gonca açılmamış çiçek demektir. Sevgilinin ağzı hem küçüklüğüyle hem de sevgiliye karşı açılmayıyla goncaya benzetilir (Pala, 2004: 168) . Bâkî Divanı'nda da sevgilinin ağzının en çok benzetildiği unsur goncadır. Gonca-i ter, gonca-i handan, gonca-i gül-zâr, gonca-ı hamr â gonca-i bağ-ı adem ağız ile ilgili yapılan benzetmelerdir (K24/4, K18/22, G46/1, G147/1, G175/2, G190/1, G194/1, G247/4, G274/2, G278/2, G284/3, G360/2, G518/1 Musammat 6/1). B âk înin sevgilisinin ağzı da tıpkı bir gonca gibidir. Sevgili âşığa karşı vurdumduymaz ve ilgisizdir. Ağzından âşık hakkında hiçbir söz çıkmaz. Âşık da sevgilinin o küçük ağzından bir söz çıkmayışından yakınır.

Dil-dâdelerün hakkına söz geçmedi hergiz

İnsâf 'aceb teng imiş ey gonca deh ânun

G278/2-272

Divân şiirinde ağız goncaya benzetilirken yokluk bağının goncası tabiri de sıkça kullanılır. Bâkî de sevgilinin ağzını küçüklüğü yönünden yokluk bağının goncasına benzetmiştir. Bu benzetmeye ağzın yok derecesinde küçük olduğu düşüncesini kaynak gösterebiliriz.

Ruhun gül-berg-i bûst ân-ı İremdür

Deh ânun gonca-i b âğ-ı ‘ademdür

G147/1-193

b. Hokka

Hokka, mürekkep kabıdır. Küçük olması yönüyle ve mercan, lal, yakut, billur ve cevher gibi kıymetli taşlardan olması yönüyle beyitlerde anılır (Pala, 2004: 210). Ağız, hem küçüklüğü yönünden hem de mücevher ve inci dişleri içinde sakladığı için hokkaya benzetilir. Bâkî de renk ve şekil itibariyle küçük olan ağzı kırmızı bir hokkaya benzetir.

Agzı la‘lin hokka y âkût-ı müferrih lebleri

Cevher îterk b istersen leb-i dil-ber yiter

G49/2-130

Bâkî sevgilinin ağzını hem kutu şekline benzetir o kutucuğu da billur bir hokkaya benzetir. O hokkadan da iki tane hoş parlak dudak görünür.

D ürc-i dehânı var ise billûr hokkadur

Andan g örin ür iki lat f âb-dâr la‘l

G311/3-292

c. İnci Kutusu

Dişler birer inci olarak düşünüldüğünde ağız da onu saklayan inci kutusuna benzetilir. Ancak o inci kutusunun açılması ve incilerin görülmesi kolay değildir. O saf inci kutusu açılınsın diye âşık sevgiliye latifeler yapmıştır.

Letâ’if söyledüm güldi açıldı hokka-i la‘li

Yine seyr eyles ün y â âne d ürc-i d ürr-i n âb a çdum

G320/3-298

ç Kadeh

Divân edebiyatında kadeh ve şarap denince akla gelen isim Cem'dir. Cem aynı zamanda kendisine mücevherden yaptırdığı taht ve mücevherlerle süslü kaftanıyla anılır (Pala, 2004: 82). B âk î de sevgilinin ağzını değerli mücevherle süslenmiş şekerli şerbet dolu bir kadehe benzetir. Renk bakımından da bir benzerlik söz konudur.

Murassa' c âmdur agzun leb-a-leb sükkerî şerbet

Mu'anber şem'dur kaddün ki ser-t âpâ mu'attarsın

G347/6-315

d. Küpe

Süs eşyası olan küpe divan şiirinde genellikle şekli ve rengiyle benzetmelere konu olmuştur. Onun yanında "kulağına küpe olmak" deyimini çağrıştıracak şekilde kullanılır. Bâkî de küpeyi hem deyimini çağrıştıracak şekilde hem de renk yönünden ağza benzetmiştir.

Âşık, kulağına bir şey fısıldayan sevgilinin dudağını hissedince kulağına kırmızı bir küpe takıldı sanmıştır.

Degdi dehânı söyledi bir gün kulaguma

Guyâ takıldı gûşuma bir gûşvâr la'l

G311/5-292

e. Mim

Sevgilinin ağzı, küçüklüğü yönünden mim (م) harfine benzetilir. B âk î de sevgilinin ağzını ayın yüzündeki mime benzetmiştir.

M îndür g ûy âdeh ânun safha-i m âh üzredür

S âne benzer şâne-i z ülf ün ki s âl üstindedür.

G124/6-178

Kaş ra harfi, boy elif ve ağız da mim harfine benzetilmiştir. Bu harflerin birleşiminden oluşan ram kelimesi ise boyun eğmek anlamındadır. Sevgili kaşıyla, boyuyla ve o mime benzeyen küçük ağızla herkese boyun eğdirir.

Kaş râ kad elif deh ân ise m îm

Kıldun ey m ân halkı emrüne r ân

G329/2-303

Olacak şeylerin daha önce yazıldığı nesne Levh-i mahfuzdur. Tasavvufa göre kalem Allah'ın iradesini simgeler. (Pala, 2004: 287). Kalem orada iki kaşı ve iki gözü yazarken sevgilinin dudağının şeklini mim yapmıştır.

Şekl-i deh ânun eyledi levh-i kalemde m îm

Cânâ ol iki 'aynı yazan iki yâyıla

G465/6-388

f. Papağan

Divân şiirinde papağan, bazen sevgiliye ait benzetmelerde bazen ise âşıkla ilgili benzetmelerde karşımıza çıkar. Konuşması ve şekerle beslenmesi yönüyle kullanıldığında sevgilinin ağızına yönelik bir benzetme söz konusudur. B âk î sevgilinin ağızını papağana benzetmiştir (G1/7, G108/2). Sevgilinin ağızı, âşığa papağan gibi hoş nükteler öğretmiştir.

T û îgibi hoş nükteler öğretti dehânun

B âk îgibi üst âd-ı suhan-pervere c ân â

G1/7-102

g. Sedef

Sedef içindeki inciden dolayı çok kıymetlidir. Hem şekil olarak hem de içindeki inciden dolayı sevgilinin ağızına benzetilir. Bâkî de sedef ağız benzetmesini

kullanmıştır (G228/1, G522/1). Sedef sevgilinin ağzına nispet için denizde bir çömlek parçası gibi yatar.

Ey d ürr-i p âk agzuna nisbet sen ün sade f

Dery âsev âhilinde yatur p âre-i hazef

G228/1-240

h. Şeker

Divân şiirinde en çok bahsi geçen yiyeceklerden biri de şekerdir. Âşık, sürekli sevgiliden bir söz duymak için uğraşır. Onun için bazen sevgilinin ağzı şeker gibidir, bazen dudağı bazen ise o ağızdan çıkan söz şeker gibidir. Sevgilinin ağzı şeker üreten bir alet gibidir dudakları ise ondan çıkan şeker parçalarıdır. Zavallı âşığa o dudak parçalarından bir kadeh sunarsa eğlenir.

Deh ânun teng-i sükker iki şekker-pâredür la 'lün

Sun ey c ân 'âşık-ı zâra hele bir pâre eglensün

G353/3-319

ı. Testi

B âk îbir beytinde sevgilinin ağzını hem lalden bir testiye benzetmiş hem de o testinin ağzına kadar Kevser suyuyla dolu olduğunu söylemiştir.

Kevser suyu da ağızla ilgili benzetmelerde sıkça kullanılır (Pala, 2004:268).

Bihîşt-i c âvid ân fl ü r cem â ün ol dehen g üy â

Leb- âleb âb-ı Kevserle tolu bir la 'lden kûze

G417/3-357

i. Yüzük

Divan edebiyatında yüzük, üzerindeki kıymetli taşlardan dolayı rengiyle ve küçük olmasından dolayı şekliyle ağza benzetilir. Yüzük beyitlerde çoğunlukla hatem olarak geçer ve Hz. Süleyman ile birlikte anılır. Hz. Süleyman'ın üzerinde kırmızı renkte ism-i a'zam yazılı yüzüğü beyitlerde ağza benzetilir (Pala, 2004: 199).

Sevgilinin ağzının ve beninin şekli firuze taşlı bir yüzük gibidir. Âşık, sevgilinin ağzından daha hoş bir hatem görmediğini söyler.

Şekl-i h â ü dehen ün h âem-i p r ûze nig n

Dûstum görmedüm agzun gibi hoş-ter h âem

K19/40-47

2. Alın (Ceb n)

Alın, genellikle parlaklığı ve beyaz olmasından dolayı parlak gök cisimlerine ya da parlak maddelere benzetilir. Beyitlerde cebin olarak da geçer. (Pala, 2004: 18). B â k î Divanı'nda alın, bedr, kandil, yasemin olarak tasavvur edilmiştir.

a. Ay

Ay, parlaklığı, yüksekte oluşu ve şeklinden dolayı sevgilinin alnına benzetilir. Dolunay da ayın en parlak hâlidir. Bu yönüyle sevgilinin alnına benzetilir.

Haddün katında mihr-i felek bir zavalludur

Alnun yanında bedr ise bir s r-i mahdur

G61/3-138

Ay, sevgilinin kaşının mihrabına secde etmiştir. Onu bilmeyenler ise sevgilinin alnı sanmışlardır. Sevgilinin alnı bir ay kadar parlak ve güzeldir çünkü.

S üc üd itdi mihr âb-ı ebruna mâh

Anı bilmeyenler sanurlar cebîn

G368/3-328

b. Kandil

Kandil, aydınlatma aletidir. Sevgilinin alnı da parlaklığı yönünden kandile benzetilir. Sevgilini kaşının üzerinde saçının ipiyle alnını görünce o mihraba benzeyen alna nurdan bir kandil asıldığını sanmışlar. Sevgilinin saçı da o kandili tutan iptir.

Kaşun üzre târ-ı mûyunla cebînün gördiler

Nurdan kandîl asılmış sandılar mihrâbda

G450/3-379

c. Yasemin

Sevgilinin alnı renginden dolayı yasemine benzetilmiştir. Bâkî de sevgilinin alnını açıklık ve beyazlık yönünden yasemine benzetmiştir.

Gül gibi ter-dâmene teşbîh iden kimdür seni

Yâsemîn gibi cihânda alnun a çuk yüzün ağ

G227/3-240

3. Ayva Tüyleri (Hatt)

Sevgilinin yüzünde yeni çıkan ince tüylere ayva tüyü denir. Bu ayva tüyleri sevgilinin güzelliğini arttırdığı gibi güzelliğini gölgeleyen bir unsur da olabilir. Bundan dolayı ayva tüyleri sevgilinin farklı yönleri olan bir güzellik unsurudur (Erdoğan, 2013: 243).

Bâkî beyitlerinde ayva tüyünü sıkça konu edinmiş ve başarılı benzetmeler kurmuştur. Sevgilinin ayva tüyü onun güzelliğine güzellik katan bir unsur olarak olumlu şekliyle ele alınmıştır. Öyle ki ayva tüyleri, sevgilinin güzelliğinin kemale erdiğini Allah kelamının açık ayetleri ile ispat eder.

H üsnün kemâle irdüğün isbât ıder hatun

Âyât-ı beyyînât-ı Kelâm-ı Kadîm ile

G403/6-349

Sevgilinin dudağının üstündeki ayva tüyleri şirinliğin bir timsalidir.

Nûşîn lebinde hattını kim görse Bâkıya

Şirinlik yazıldı sanur şekker üstine

G428/5-366

Ayva tüyleri divan Şiirinde yeşil renkle çok anılır. Bu tazeliğinden ve güzelliğinden dolayıdır.

Kaysı cennet m vesi la‘l-i Şeker-b rıc  bar

Y  g  l-ist  n sebzesi ol hatt-ı jeng rıc  bar

Matla1-448

a. Arı İĞnesi

Sevgilinin dudağı bala benzetilince ayva tüyleri de arının iğnesine benzetilmiştir. Dudağın heveslisi olan ayva tüyünden kaçmaz nasıl ki bal isteyen için arının iğnesi dert değilse  Şık için de ayva tüyü sorun değildir.

Leblerün m ‘ili kaçmaz hat-ı nev-hasteden

Gam deg  l t  lib-i n Ő olana n Ő-i zenbur

G125/3-179

b. Bela

Bâki, örtünün altındaki yanağın ayva tüyünü görünmeyen bir belaya benzetir. Sevgilinin yanağının ayva tüyü,  Şk ehlinin görünmez belasıdır.

Hatt-ı ruhun ki dahı hic b-ı haf dadur

‘AŞk ehlin n efendi g rinmez bel sıdur

G80/3-150

c. Bulut

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri bulut gibidir. Bu bulut yüzden gittiğinde ilkbahar olur. Burada ayva tüyü sevgilinin yüz güzelliğini bozan bir kusur olarak görülmüştür.

Şeb-i zülfün nihân eyle ruhun r Ően neh  r olsun

Gider ebr-i hatun yüzden cem  l  n nev-bah  r olsun

G352/1-318

ç Çemen

Çemen, kısa ve yeşil otlarla örtülü yerdir. Ayva tüyleri açık renginden, çokluğundan ve kısalığından dolayı çemene benzetilir.

Sevgilinin çehresi gül, göğsü yasemin, sürmeli gözü nergis, ağzı gonca, amberli saç sünbül, ayva tüyü ise çimendir.

Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhâl nergis

Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül

K24/4-62

Gülen gonca, çimeni sevgilinin yanağının ayva tüyüne benzetip gülmüştür.

Hat-ı ruhsâruna teşbih idüp ey şüh senün

Bâğda gonca biraz rîşine güldü çemenün

G248/1-253

d. Firuze

Firûze, açık mavi renkli kıymetli bir mücevherdir. Sevgilinin ayva tüyleri renk bakımından firuze taşına benzetilir (Pala, 2004: 158). Sevgilinin ayva tüyleri, firuze taşının kırıntıları gibi, parlak yüzü ise bir gümüş levha gibidir.

Misâl-i hürde-i pîrûze hattı

Mücellâ safhası bir levh-i sîmîn

K4/6-15

Sabah rüzgârı sevgilinin ayva tüyünün firuzesini bulup çıkarmıştır. Meğerse onu perişan zülûf eteğinin altında saklamış.

Hattınun pîrûzesin buldı çıkardı bâd-ı subh

Zîr-i dâmânında ol zülûf-i perişân gizlemiş

G214/6-231

e. Fitne

Fitne; bela, sıkıntı, karışıklık anlamlarına gelmektedir (Pala, 2004: 158). Sevgilinin ayva tüyleri ve beni de fitne askeri olmuşlardır. Fitne kaynatıp dururlar.

Leşger-i fitne sana hayl-i hat u h    yiter

Tig l  zım deg  l ol gamze-i kattal yiter

G151/1-195

f. Karanlık Akşam

Sevgilinin ayva tüyleri renk y  n nden karanlık akşama benzetilmiştir.

Hatundur ş  m-ı zulmet gerden nd r ş   -i k     r 

F  r  z  n olmaĒa g  l-n    hadd nden alur n  r 

G547/1-438

g. Karınca

Ayva tüyleri, şekil ve renk bakımından karıncaya benzetilir. B  ki Divanı'nda ayva tüylerinin en   ok benzetildiĒi unsurlardan biri karıncadır (G11/2, G91/4, G372/1).   şık dudaktaki ayva tüylerini şerbete düşmüş karıncalara benzetir.

Lebler  nde hattun ey ş  r  n-dehen

M  rlar c  ll  ba düşmiş g  yiy  

G11/2-108

S  leyman Peygamberin ordusu sefere giderken bir vadiye doĒru yaklaşır. Bunu fark eden karıncanın biri de diĒer karıncalara kaçmalarını yoksa ezilebileceklerini s  yler. Bunu duyan S  leyman Peygamber ise o karıncayı huzuruna   aĒırır. Eli boş gitmek istemeyen karınca kendilerince en kıymetli olan şeyi,   ekirge butunu Peygambere sunar. O da ettiĒi dua sayesinde butu bereketlendirir. But hem orduya yeter hem de karıncaya kalır. Karınca, Peygambere   Ē  tler verir (Pala, 2004: 412; Tarlan, 2004: 267). Bu kıssadan yola   ıkararak Hz. S  leyman ve karınca birlikte anılır.

Y âin güzelliğine ayva tüyünden zarar gelmez, çünkü Süleyman ülkesinin nizamı karınca ile bozulmaz. Sevgilinin güzelliği, Süleyman'ın ülkesine benzetilince; ayva tüyleri de karınca olmuştur.

Hatdan zarar ne h üsnine y ârun ki m ûrdan

Olmaz niz ân-ı mülk-i Süleym ân hâlel-peş î

G91/4-157

ğ. Kaza ve Kader

Levh-i mahfuzda Allah'ın kudretiyle yazılan şeyler kaza ve kader kavramlarını bize kazandırmıştır. Kaza ve kader, takdirin tek sahibi Allah'ın bilgisi dâhilindedir ve hiç kimse bu bilgiye vakıf değildir (Pala, 2004: 287). Kaza ve kader bahsi bir türlü aydınlığa, açığa çıkmaz bu yönüyle de sevgilinin yanağındaki ayva tüyü bu kavramlara benzetilmiştir.

Hatt-ı 'izârı geh görünür g ân olur nih ân

Çıkmaz beyaza bahs-i kaza v ükader gibi

G503/3-413

h. Kir

B âk î sevgilinin yanağının suyunda görünenler ayva tüyü değil de vefasızlığından dolayı oluşan kirdir diyerek sevgilinin ayva t üy ün ü kire benzetir.

Hat deg üldür g örinen âb-ı 'izârında velî

B îvefâlık o mehün kir getürüpdür yüzine

G463/2-386

ı. Menekşe

Menekşe renginden dolayı ayva tüyü benzetmelerinde sıkça kullanılan bir çiçektir (Pala, 2004: 305).

Âşık için sevgilinin ayva tüyü menekşeden bile daha kıymetlidir. Eğer sevgilinin yanağında ayva tüyü çıksa, âlemde kimse menekşenin bağına para verip almazdı.

B âğ-ı ruhunda hattun irişse benefşenün

‘Alemdede kimse almazdı mankıra bağına

G487/4-402

i. Misk

Misk, Asya dağlarında yaşayan bir ceylan cinsinin karın derisinin altında bulunan bir bezden elde edilen güzel kokudur (Pala, 2004: 324). Ayva tüyleriyle arasında kurulan bağ da bu koku dolayısıyladır.

Ayva tüyleriyle ilgili kurulan benzetmeler de eğer sevgilinin yaşı genç ise yeşil renk hâkimdir ama yaş aldıkça bu renk koyuya doğru gider. Bundan dolayı bazı beyitlerde ayva tüyünün rengine de değinilir. Sevgilinin dudakları, misk renkli ayva tüyleriyle misklendirilmiştir.

Hat-ı müşğ-f ânunla ey gonca-i ter

Şekerdür o lebler mümessek mükerrer

K3/1-12

Sevgilinin misk kokulu ayva tüyü onun güzelliğinin parlaklığına zarar vermez; nasıl ki karanlık gece ayın ışınlarını arttırır tıpkı öyledir.

Revn âk-ı hüsne haleb virmez o hatt-ı müşğîn

Arturur belki şeb-i târ şu’â’ın kamerün

G277/2-271

j. Nakış

Sevgilinin saç, ayva tüyü ve yüzü bir nakış gibidir (Pala, 2004: 348). B âk îde ayva tüyü ve nakış benzetmesini çok kullanmıştır. Gönül sayfası ayva tüyünün güzel nakışıyla işlenmiş resimli bir kitap gibidir.

Nakş-ı hüsni hatunla safha-i dil

Bir musavver kitâbdur g üya

G14/3-110

Gülün yaprağına miskten işlenen nakış bile sevgilinin yanağındaki ayva tüyünün haline benzemez.

Bulmaya ol hadd-i gül-g ün üzre hattun h âletin

Müşg-i terden yazsalar berg-i gül-i hândâne nakş

G213/2-230

k. Reyhan-Habeş

Sevgilinin saç ve ayva tüyleri kokusu ve rengi itibariyle reyhana benzetilir. Özellikle ayva tüyleri benzetme ögelerinden biri olunca reyhan kelimesi tevriyeli kullanılır (Pala, 2004: 376). Sevgilinin yanağında amber saçan ayva tüyü Habeşli Reyhan adında bir kuldur. Burada Habeşli köle benzetmesiyle aynı zamanda ayva tüyünün siyah rengi de kast edilmiştir. Çünkü Divân şiirinde Habeş anıldığında siyahî olmaları ve esir olmaları yönü vurgulanır.

Ruhs âruna hatt-ı ‘anber-efşân

‘Abd-i Habeşîdür adı Reyhân

G375/1-331

l. Rubai

Sevgilinin ayva t üy ü ve kaşı, gül bahçesinin rubaisine benzetilmiştir.

Hatt-ı la‘liyle kaşı cânânun

Bir rubâ‘îsidür Gülistanun

G249/1-254

m. Sin

Sin (س) harfi şekil yönünden ayva tüyelerine benzetilir. Sevgilinin yanağının üstünde yeni çıkmaya başlamış ayva tüyü, yaseminin sin (س) harfinin dişlerine benzer.

Hat-ı nev-haste kim ‘ârızun üzre görünür

Döndi dendâneleri şekline sîn-i semen ün

G248/2-253

n. Toz

B â î sevgilinin amber kokulu ayva tüylerini toza benzetir. Toz, Bâkî Divanı’nda ayva tüylerinin en çok benzetildiği unsurdur (G27/1, G283/1, G530/7, G544/3).

Kim çeker yasını ey dil o kemân-ebr ûnun

Kim görür ya tozını ol hat-ı ‘anber-b ûnun

G283/1-275

Saba, rüzgâr demektir. Sevgilinin kokusunu getirdiği gibi dağıtmasıyla da bilinir. (Pala, 2004: 383). Saba rüzgârı sevgilinin yolunun toprağını öpünce âşık tozlanmıştır, asıl misk kokulu ayva tüyünün tozu bir belirsin o zaman tozu görürsün.

Sab âh âk-i rehin bûs itdi mugber oldun ey ‘âşık

Gub â-ı hatt-ı müşgîni belürsin göresin tozu

G530/7-429

4. Bel (Miyân)

Divân şiirinde sevgilinin beli, ince oluşuyla ele alınır ve yapılan benzetmeler de bu inceliği çağrıştıracak yöndedir. B â î Divanı’nda hayal, ip, kıl gibi unsurlar belin ne kadar ince olduğunu anlatmak için kullanılan benzetmelerdir.

Divan şiirinde de olduğu gibi bu benzetmelerden en çok kıl kullanılmıştır (Pala, 2004: 64). Belin inceliğiyle kıla benzetildiği diğer beyitler: G75/5, G170/1, G231/1, G313/5. Sevgilinin vücudunun sadece bir tarafı değil o pak bedeninin tamamı bir içim sudur. Beli ise sanki gümüş havuzun içine düşmüş bir kıldır.

Deg ül pehlû efendi cism-i p âk ün bir i çim sudur

Miy ânun havz-ı sîmîn içre düşmiş sanki bir mûdur

G170/1-207

Divan şiirinde yok denecek kadar ince olan bel, yok kavramıyla da anlatılmıştır. Âşık sevgiliye belinle ağzın var mı diye sormuştur, o da varla yok arasında bir şey olduğunu söylemiştir.

Didüm var mı dehânunla miyânun

Didi kim söyleme ortada var yok

G246/4-252

a. Hayal

Mübalağalı bir şekilde benzetmelere konu olan bel, gözle görülmeyecek kadar yok oluşuyla bir hayale benzer. Bâkî de beli hayale benzetmiştir (G100/4, G293/3, G451/2)

Mevzûn kaddi şi'r-i b ü l e n d ü m m i s â l i d ü r

Nâzûk miyânı anda bir ince hayâldür

G100/4-162

b. İp

Divân şiirinde sevgilinin yok denecek kadar ince beli, bu yönüyle ipe benzetilmiştir. Sevgilinin beli sanki can ipliğidir. Can da gözle görülmez.

Miyânun rişte-i can mı gümüş âyîne mi s î n e n

Bünâgûşunla mengûşun gül ile j â l e d ü r g ü y â

G6/4-105

c. Kıl

Sevgilinin ince belini anlatmak için kullanılan bir diğer unsur da kıldır. Divân şiirinde bel için en çok kullanılan benzetme kıl kadar ince olduğudur. O kıl kadar ince belli sevgili âşığın boynunu dert ve gamla bükerek, kendine kemer yapmak ister.

Derd u gam kaddümi ham kılssa gönül çekmez elem

Kemer itmek diler ol mîy-miy ânum özen ür

G75/5-147

5. Ben (Hâl)

Ben, tende bulunan küçük ve koyu renkli lekelerdir (Erdoğan, 2013: 271). Sevgilinin beni rengi, şekli, vücutta bulunduğu yer ve kokusu yönünden çeşitli benzetmelere konu olur (Eyduvan, 2010: 203). Siyah renkte olması ve çoğunlukla yüzde bulunmasından dolayı yüzle ilgili tasavvurlarda karşımıza çıkar. Bâkî Divanı'nda da benin; rengi, şekli, vücutta bulunduğu yer ve kokusuyla ilgili çeşitli benzetmeler yapılmıştır. Renk yönünden Bilâl-i Habeşî, Hintli ve gölgeye; hem renk hem şekil bakımından çörek otuna; şekil bakımından göz, yıldız, yüzük ve taneye; vücutta bulunduğu yer bakımından yanak üzerinde cadı gözüne; fitne ve endişe gibi soyut kavramlara benzetilmiştir. Bâkî Divanı'nda benin en çok benzetildiği unsur nâfedir (K18/45, G14/6, G184/3, G259/4, G291/1, G383/5, G398/7, G487/5)

a. Bilâl-i Habeşî

Bilâl-i Habeşî, Habeşli bir köledir. Sesinin güzelliğiyle bilinir Hz. Peygamberin müezzini (Pala, 2004: 72). Ben ile ilgili benzetmelerde isminin geçmesinin sebebi siyah renk yönüyledir. O siyah ben, Bilâl; dudaklardan biri mercan biri ise yakuttur.

Ol hâl-i siyeh Bilâl ülebler

Yâkût biri birisi mercân

G375/2-331

b. Buhûr

Buhûr, etrafa hoş koku yaymak için yapılan işlemdir (Erdoğan, 2013: 278). Ben de o kokuyu yaymak için kullanılan maddedir.

Sevgilinin yanağı ateşe ayva tüyü ve beni misk ve amber buhurudur. Siyah zülfünün kıvrımı halka halka buhurdanın dumanıdır.

Ruhun âteş hat u hâlün bahâr-ı misk ü 'anberdür

Ham-ı zülf-i siyahun halka halka d ûd-ı micmerdür

G50/1-131

c. Cadı gözü

Divân şiirinde sevgiliye ait bazı unsurlar cadılık özelliklerine sahiptir (Pala, 2004: 80). Ben anlatılırken kullanılan benzetmelerden biri de cadıdır. Âşık için sevgilinin yanağının üzerindeki ben, cadının gözü gibi ateş saçar.

Siyeh z ülfeyn üni sihr ile çeşmün gösterür su 'ban

Ruhunda hâlün ateşler saçar ol 'ayn-ı cādûdur

G170/3-207

ç Çörek otu

Çörek otu divan şiirinde habbe-i sevdâ veya habbetü's-sevdâ olarak geçer (Erdoğan, 2013: 279). Sevgilinin beni söz konusu olduğunda çörekotu benzetmesi yapılır (Pala, 2004: 178). Sevgilinin beni, siyah renginden ve küçüklüğünden dolayı çörek otuna benzetilmiştir.

Nedür bu 'arız u hadd ü nedür bu çeşm ü ebrular

Nedür bu h âl-i Hindular nedür bu habbetü's-sevdâ

G6/3-105

d. Endişe

Bâkî, ben ve ayva tüylerini vahdette ve kesrette gönülden çıkmayan endişeye benzetir (Eyduran, 2010: 194). Âşık, sevgilinin beninin ve ayva tüyünün hayalinden uzaklaşamayacağını, kesrette de vahdette de bu endişelerin gönülden çıkmayacağını söyler.

Hay âl-i h âl u hattundan beni h âl îolur sanma

Gönülden çıkmaz ol endişeler vahdetde kesretde

G432/4-368

e. Fitne-Fettan

(bkz. Ayva T üy ü/ Fitne maddesi)

Fettan, fitne ve fesada teşvik eden, ortalığı karıştıran kimsedir (Pala, 2004: 158). Sevgilinin gül renkli yanağın üstündeki ben de tıpkı fettan biri gibi ortalığı karıştırıp, fitneden geri kalmaz. Sürekli hile peşindedir.

‘Ârız-ı gül-g ünun üzre h â-i fett ânun sen ün

Fitneden h â îdeg ül her lahza â üst ünded ür

G124/2-177

Sevgilinin beni fitnede, karışıklık çıkarmada bir tanedir.

Cân almada nâzûklık ile la‘lüne söz yok

Hâlün dahı bir dâne-durur fitnede amm â

G5/2-104

f. Gölge

Yüzün işlendiği beyitlerde, yüzün parlaklığını ifade edecek benzetmelere başvurulur. Bu durumda parlaklığıyla anılan yüzde, ben siyah olması yönüyle gölgeye benzetilir (Eyduvan,2010: 202). Bâkî Divanı’nda ben hem öldürücü olması yönüyle ele alınmış hem de gölgeye benzetilmiştir. Sevgilinin beni ve ayva tüyleri âşıkları öldürür, yanağının parıltısı ise incitmez. Âşık yok olmayı bilmek isterse ışıktan değil, g ölgeden bilmeli.

Hat u h â öldürür ‘uşşâkı tâb-ı ‘ârız incitmez

Zev âi bilmek istersen ziyâdan bilme zılden bil

G312/3-293

g. Güz

Siyahlığı ve küçüklüğü yönüyle ben, göze benzetilmiştir. Y âin güzellik bahçesini minnetsiz seyretmek için Mecnun’un gözünün karası, Leyla’nın yanağında ben

olmuştur. Sevgilisinin güzelliğini sürekli izleyip ona yakın olmak isteyen âşığın gözü, sevgilinin beni olmuştur artık.

Temâşâ kılmağa gül-z â-ı hüsn-i y âri b îminnet

Sev âd-ı dîde-i Mecnûn ruh-ı Leylada hâl olmuş

G215/2-232

h. Hatem (Yüzük)

Divân şiirinde süs eşyası olan yüzük süslü taşlarla bezenmiştir. Âşık da sevgilinin ağzının benini şekil bakımından firuze taşlı yüzüğe benzetir.

Şekl-i h â ü dehen ün h âem-i p î üze nig î

Düstüm görmedüm agzun gibi hoş-ter h âem

K19/40-47

ı. Hintli

Hintlilerin siyahî olmasından dolayı sevgilinin saçı, gözü, ayva tüyleri ve beni gibi güzellik unsurları için benzetilen olarak kullanılır (Erdoğan, 2013: 283). Zamane menekşenin Hintli beninin s üs ün ü g örs ün diyen B âk î de sevgilinin benini Hintliye benzetir.

Zam âne h â-i Hind ü-yı benefşe zînetin görsün

Nis âr its ün Sit ânbula Semerkand ü Buhârâyı

K15/4-36

ı. Misk/Nâfe

Misk siyahtır ve Çin’de bulunan âhûnun göbeğindeki keseden elde edilir. Siyah olması yönüyle ben miske benzetilir. Nafe ise içinde misk kokusunun olduğu kesedir (Pala, 2004: 346). Bâkî Divanı’nda nafe, nafe-i müşgîn, nafe-i müşg-i n âb, nafe-i misk ben için yapılan benzetmelerdir.

Âşık, Hutun'de onun beni gibi misk olur diyen kişiye; Çin ovalarını gezip dolaşp miskiyle ve âhûsuyla ünlü Hata'yı görmesini söyler. Miskin ana vatanında bile o sevgilinin misk gibi beninin değerinde misk yoktur.

Var ey Hutende h âi gibi misk olur diyen

Sahr â-yı Çîni geşt ü güzâr it Hatâyı gör

G129/2-181

Sevgilinin perçemleri Çin ülkesi olunca, benleri de misk kesesi olmuştur. Gözü Hutun âhû, gamzeleri Tatar.

Turrarlar milket-i Çin n âfe-i müşgîn ol h â

Göz ün âhû-yı Hutun gamzeler ündür T â â

K18/45-43

j. Tane/Tohum

Sevgilinin beniyle ilgili kurulan benzetmelerden biri de tane/tohumdur. Sevgilinin beni renk ve şekil itibariyle taneye benzetilir. Sevgilinin siyah ben tanesi ömür harmanını yele vermiştir.

D âne-i h â-i siy â ey B âk î

Hirmen-i 'ömrümi itdi ber-b âl

G41/5-126

k. Yıldız

Yıldız, şeklinden dolayı benle ilgili benzetmelerde kullanılan bir unsurdur. B âk î Eğer gökyüzünde kutlu yıldız çoksa hani yanağının beni gibi parlak cevherli yıldız, diyerek sevgilinin benini kıymetli bir yıldızla benzetmiştir.

Eger çi gök yüzinde ahter-i Ferhunde-fer çokdur

Kanı hâl-i ruhun mânendi bir rûşen G üher kevkeb

G17/2-111

6. Boy (Kad, Kâmet, Endam)

Sevgiliye ait güzellik unsurlarından en önemlilerinden biri de boydur. Divân  iirinde sevgilinin boyu çeşitli benzetmelerle vassfedilmi tir. Boyun; uzunluğunu, inceliğini, d zg nl   n  anlatacak kelimeler kullanılmıştır. Bâkî Divanı'nda sevgilinin boyunun en çok benzetildiği unsur: servi (K6/15, K8/2, K20/35, G10/5, G16/2, G23/2-5, G28/2, G37/4, G41/4, G44/3, G66/2, G76/4, G98/6, G101/4, G119/2, G121/2, G126/3, G158/5, G166/1, G167/2, 175/1, G176/5, G178/5, G182/6, G210/1, G266/1, G284/3, G294/2, G305/3, G324/4, G337/1, G343/4, G346/2, G354/4, G386/1, G390/5, G399/4, G412/2, G440/4, G457/3, G458/1, G460/4, G467/1, G470/2, G479/5, G485/4, G508/4, G510/2, G543/5, G548/2, Matla19) ve nihaldir (G52/1, G79/3, G100/3, G101/4, G112/4, G121/2, G128/1, G143/3, G169/2, G183/3, G242/5, G288/1, G314/2, G334/1, G347/4, G530/6).

Sevgilinin boyu e sizdir. Benzeri görülmez.

G  rmez mis  l-i k met ni  e m-i rast-b  n

Ahvel baka me er ki görenler naz r ana

G7/4-106

Sevgilinin boyu aynı zamanda naz ile salınmasıyla da karşımıza çok çıkar.

Bir bel dur salındı 'u   ka

Dostum k   met-i hır   n n

G250/4-254

a. Ar'ar

Ar'ar da  servisi anlamındadır. Sevgilinin boyu ar'ardan bile daha yücedir (Pala, 2004: 25). Naz ve edayla salına salına da  servisi, o boyuyla yürürse;  imen servisi onun y celi ine t bi olur.

Reft  re gelse k   met-i 'ar'ar-hır   ile

B    -y  y re serv-i  emen z   -dest olur

G97/3-160

b. Bayrak

Sevgilinin boyunun uzunluğu ve düzgünlüğü bayrakla anlatılır. Sevgilinin güzelliğinin ayı şehrin şöhreti olmuştur; boyu ise âlemdeki bayrağıdır.

Meh-i hüsnün olupdur şöhret-i şehir

Bütün ‘âlemde kaddün hod ‘âlemdür

G147/5-193

c. Dal

Dal, tazeliği simgeler. Sevgilinin boyu taze dala benzetilerek canlılığı ve tazeliği vurgular. Sevgilinin boyu taze cefa dalına benzer, bu durumda onun meyvesi de işve ve naz olur.

Nih â-i cef âşâhıdur kadd-i y â

Anun mivesi şive vü nâz olur

G112/4-170

d. Elif

Sevgilinin boyu şekil yönünden elif (l) harfine benzetilmiştir. Her elif, âşığın yüreğine o dağ servisinin boyunu anımsatır.

G ül-şen-i bâğ-ı mahabbetde diker tâze nihâl

Her elif kim sineme ol kâmeti ‘ar’ar çeker

G183/3-213

e. Fidan

Boyun, fidana benzetilmesinde en önemli noktalardan biri gençliği ve düzgünlüğü çağrıştırmasıdır (Pala, 2004: 359). Âşıkların sevgiliye meyletmesi onun fidana benzeyen süslü boyu ve narin bedenidir. Yoksa ne servinin boyu ne de yaseminin yüzü buna sebeptir.

Nahl-i zibâyıla nâzük tenidür meyle sebeb

Ne kad-i serv ne sîmâyı semendür bâ'is

G28/2-118

Sevgilinin endamı güzel, kâkülü güzeller güzeli ise de boyunun fidanı doğrusu çok gönül süsleyici bir ağaçtır.

Nihâ-i kâmetün hakkâ 'aceb nahl-i dil-â'âdur

Eger çî kaddün a'lâ kâkülün a'lâdur

G52/1-132

Âşığın gözyaşları o kadar çok akmıştır ki servinin boyu uzamıştır o gözyaşlarıyla beslenerek, ama o nazik fidan sonradan nemden incinir olmuştur.

Kâmeti servin nem-i eşküm ser-efrâz eyledi

N'oldı ol nazûk-nihâle şimdi nemden incinür

G76/4-147

Yâ'în ardîç edalı endamı ve yüksek boyu, bahar bahçesinde bitmiş fidandır.

Kadd-i büleñd ü kâmet-i ar'ar hırâm-ı yâr

Gülzâr-ı i'tidâlde bitmiş nihâldür

G100/3-162

f. Kıyamet

Kıyamet, dünyanın sonunun geldiği toplanma günüdür. Divân şiirinde kıyamet kargaşayla ve kıyam, kad, kamet gibi kelimelerle birlikte kullanılır(Pala, 2004: 274).

Gamzen şimdi dünyaya afetin ne olduğunu bildirdi. O boy âleme kıyametin ne olduğunu gösterdi.

Şimdi bildürdi cihana gamzen âfet neydügin

'Âleme gösterdi ol kâmet kıyâmet neydügin

G348/1-315

g. Minare

Sevgilinin boyunun uzunluğuyla minare arasında ilişki kurulmuştur. Minare sevgilinin uzun boyuna kıyam ettiği için mescide giremez.

Kıyâmı kâmet-i bâ'ânâ eyler

Anun'çün mescide girmez menâre

G468/6-390

h. Mum

Mum, uzun ve ince yapısıyla sevgilinin boyuna yapılan teşbihlerde kullanılır. Sevgilinin ağzı şekerli şerbet dolu bir kadehtir. Baştan ayağa güzel kokan boyu amberli mumdur.

Murassa' câmdur agzun leb-a-leb sükkerî şerbet

Mu'anber şem'dur kaddün ki ser-t âpâ mu'attarsın

G347/6-315

ı. Servi

Divân şiirinde servi denilince akla ilk gelen sevgilinin boyudur. Bu konuda en çok anılan ağaç servidir. Boy; uzunluk, incelik ve düzgünlük bakımından serviye benzetilir.

Bâkî sevgilinin o servi boyunun anlatıcısıdır. Onun yüce tarzının gücüne aferin. Bu beytiyle Bâkî, sevgilinin boyuna verdiği önemi belirtir.

Vassâfısın o serv-kadûn râstı bu kim

Tab'-ı bülend-tarzuna ahsent Bâkıyâ

G10/5-108

Âşık sevgilinin uzun boyunun hasretini çekerken bah çede serviye görüp sevgili diye kucaklar.

Firkatünde bağa vardum hasret-i bâ'an ile

Kalması sabrum görüp servi derâgûş eyledüm

G324/4-300

Divan şiirinde servinin salınışının sevgilinin nazlı yürüyüşüne benzetildiği karşımıza çokça çıkar. Servi boylu sevgiliye naz kaftanı çok yakışır.

Zibâ yaraşur hil‘at-i nâz o boyı serve

İki kolumı kılsam ana bil tolaması

G508/4-416

Bazen de beyitlerde sevgilinin boyunun servinin boyundan daha üstün olduğu söylenir.

Serv ile kâmet üne kimse dimez hem-serdür

Müntehâ kâmetün andan dahı bâlâ-terdür

G175-1-209

i. Şimşad

Şimşir, sevgilinin boyunun benzetildiği ağaçlardan biridir. Boyu şimşire benzeyen sevgili o kadar uzun boyludur ki âşğın feryadı kulağına ulaşmadığı için âşığa karşılık veremiyor.

Feryâduma ol kâmeti şimşâd yitişmez

Benzer ki onun gûşına feryâd yitişmez

G201/1-224

j. Tubâ

Tuba; kökü gökte, dalları aşağıda cennet ağacı olarak tanımlanır. (Parlatır, 2011: 1731). Gönül kuşu konmak için Tuba boyluyu arar, servi ve şimşir ağacını beğenmez.

Mürğ-i dil konmaga bir kâmeti Tûb âg özedür

Serv ü şimşâdı beğenmez katı a‘lâ gözedür

7. Çene (Zenah, Zenahdan, Zekan)

Çene genellikle üzerindeki çukurlukdan yola çıkılarak çeşitli benzetmelere konu olur. Bâkî Divanı'nda çene üç beyitte (G5/5, G14/1, G249/2); çene çukuru ise dört beyitte (G165/1, G172/4, G346/4, G488/5) geçmiştir. Bâkî sevgilinin çenesini gümüş kadehe; sevgilinin çene çukurunu ise kuyuya, zindana ve girdaba benzetmiştir. Çenenin en çok benzetildiği unsur ise çukurluğundan dolayı kuyudur.

Sevgilinin çene çukuru, şeklinden dolayı âşığın içine düştüğü bir çukura veya kuyuya benzetilir. Âşığın gönlü, sevgilinin çene çukurunu görünce ansızın oraya düşmüştür.

Âh kim düşdi nâ-geh ân g önl üm

Göricek ol çeh-i zenahdânı

G488/5-403

a. Elma

Çene ile ilgili benzetmelerde renk ve şekil yönünden elma benzetmesi yapılır (Kurnaz, 2012: 182). Bâkî'de sevgilinin çenesini renk ve şekil yönünden elmaya benzetmiştir. Sevgiliye ey elma çeneli diyerek seslenmiştir.

İller yiye şeftâlûsını bâg-ı cemâl ün

Ey s âb-zekan Bâkî nice bir diye eyv â

G5/5-105

b. Girdab

Çene çukuru yuvarlak şeklinden dolayı bir girdaba benzetilmiştir. Bâkî, aşk denizinde yüzücü olarak geçenler sevgilinin çenesinin çukuruna düşmeden girdap nedir bilmezler diyerek; sevgilinin çenesindeki çukuru bir girdaba benzetmiştir.

Bahr-i 'aşk içre şinâver ge çenenler ne bil ür

Düşmese çâh-ı zenahdânuna gird- âb ned ür

G172/4-208

c. Gümüş Kadeh

Sevgilinin dudağı katıksız saf bir şarap olunca çenesi de gümüş bir Kadehe benzetilmiştir.

B âde-i n âbdur leb-i la'lün

S âgar-ı sîmdür zenahdânun

G249/2-254

ç Hava Kabarcığı (Habab)

Çene, şekil bakımından hava kabarcığına benzetilmiştir. Sevgilinin yanağı saf su olunca çenede o suyun yüzeyindeki hava kabarcığına benzetilmiştir.

‘Ârızun âb-ı nâbdur g ûy â

Zekanun bir hab âbdur g ûy â

G14/1-

d. Kuyu/Zindan

Sevgilinin çenesi söz konusu olduğunda, şekil itibariyle üzerindeki çukurdan dolayı zindan veya kuyuya benzetilir. Zindan ve kuyu da Hz. Yusuf'u çağrıştıran kelimelerdir (Kurnaz, 2012: 182). Hz. Yusuf, Yakup Peygamberin güzelliğiyle anılan oğludur. Babasının ona olan sevgisini kıskanan kardeşleri tarafından bir kuyuya atılmıştır, kuyudan kurtarıldıktan sonra köle olarak gittiği Mısır'da kendisine gönül veren Züleyha'nın iftirasına uğrayıp zindana atılmıştır. (Onay, 2014: 434-435). Hz. Yusuf'un zindan ve kuyu ile anılması bu kıssadan dolayıdır.

B â î sevgilinin çenesini ele alırken çene çukurunu kuyuya benzeterek Hz. Yusuf'a telmih yapmıştır. Âşığın gönlü Yusuf'un kuyuda kaldığı gibi sevgilinin çenesinin çukurunda kalmıştır. Böylece sanki sevgilinin zindanında kalmıştır.

G ön ü l Y ūsuf gibi ç âh-ı zenahdânunda kalmışdur

Halâs eyle benüm şâhum ki zind ânunda kalmışdur

G165/1-204

8. Diş (Dendân)

Divân şiirinde sevgilinin dişleri beyazlığı, küçüklüğü, düzgünlüğü, bir sıra halinde bulunması ve parlaklığı yönünden ele alınır. Yapılan benzetmeler de bu yöndedir. Dişin en çok benzetildiği unsur renk, şekil ve parlaklık yönleriyle incidir (G53/5, G190/2, G254/4, G278/4, G430/4, G442/4, G462/5).

a. İnci

İnci, dişle özdeşleşmiş bir benzetmedir. Değerli, küçük, sert ve beyaz renklidir. Bundan dolayı dişle ilgili yapılan benzetmeler de en çok kullanılan unsurdur. İnci, istiridye gibi deniz hayvanlarının içerisinde olduğu için sevgilinin dudağının incisini dileyenler, aşk denizine dalsınlar.

Dilerlerse dür-i dendân-ı la‘l-i dil-beri ey dil

Revâdur âşinâlar bahr-i ‘aşka talalar yir yir

G190/2-217

b. Jale

Jale; çiy tanesi demektir (Pala, 2004: 423). Sevgilinin diş renk ve parlaklık yönünden çiy tanesine benzetilir. Kanlı gözde inci dişlerinin hayali, sanki taze laleye düşmüş çiy taneleridir.

Jâlelerdür lâlâ-i sîr-âba düşmüş gûyiyâ

Dür-i dendânun hayâli çeşm-i pür-hûn-âda

G442/4-374

c. Yıldız

Parlak, beyaz görünümüyle yıldız, dişle ilgili benzetmelerde kullanılan bir unsurdur (Erdoğan, 2013: 330). Sevgilinin ağzının içindeki diş midir yoksa goncanın içindeki çiy tanesi midir? İnci yıldız mıdır yoksa parlak inci midir?

Ağzun içre diş midür ya gonca içre jâlâ mi

Kevkeb-i dürri midür ya lû‘lû-yı lâlâmıdır

9. Dudak (Leb)

Dudak, üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarındandır. Rengiyle, şekliyle ilgili çeşitli benzetmeler kurulur (Sefercioğlu, 2001: 202). Beyitlerde leb ve la'l olarak anılır. Âşık sürekli o dudaklara kavuşmanın hayalini kurar. Bâkî Divanı'nda da dudakla ilgili benzetmeler çoğunluktadır. Dudağın en çok benzetildiği unsurlar sırasıyla kadeh (G9/6, G18/4, G69/1, G115/1, G173/1, G212/2, G223/3, G252/1, G257/3, G258/1, G264/2, G268/4, G383/6, G357/3, G484/2), lal ve goncadır, bunları şarap ve içki takip eder.

Sevgilinin dudağının hayat verici suyuna can pınarı susamıştır; dudağının kadehine abı hayat bile susamıştır.

Âb-ı hayât-ı la'lüne ser-çeşme-i c ân teşnedür

Sun cür'a-i c ân-ı lebün kim Ab-ı hayvan teşnedür

G69/1-142

a. Bal

Bal, tatlı olması yönüyle dudakla ilgili yapılan benzetmelerde kullanılır. Sevgilinin dudağının balının ayrılığının ateşi gönül ipliğini yakmıştır. Âşık, gece yanan mum gibi gözyaşı akıtsa ayıp değildir

Yakdı nâr-ı fûrkat-i şehd-i leb ün c ân riştesin

Akıdursam tân degül şem'-i şeb-ârâ gibi dem'

G225/3-238

b. Gonca

Gonca şekil ve renk itibariyle dudağın benzetme unsurlarından olmuştur. Küçük ve kapalı oluşuyla, kırmızı ve pembe rengiyle aynı zamanda taze oluşu ve güzel kokusuyla dudakla ilgili benzetmelerde başvuru benzetme unsurlarındandır (Erdoğan, 2013: 339). Sevgilinin dudağı goncadır yanağı ise şeftali gülü.

Ruhlarından ne 'aceb bûse temennâ kılsam

Ey lebi gonca ‘izârun gül-i şeftâlûdur

G46/2-128

Dudak renk yönünden goncayla kıyaslandığında renginin gayet iyi olduğu, bu kıyaslamadan dolayı da incinmemesi gerektiği söyleniyor.

Leb üne dirler ise gonca-i gül-den terdür

Sakın incinme begüm haylice rengin yirdür

G108/1-168

Aşağıdaki beyit bülbül-gül ikilisinin arasındaki ilişkiyi özetler niteliktedir. Sevgili gonca dudaklı, gül yüzlüdür âşık ise gamlı bülbüldür. Bâkî'nin anlatış tarzındaki sadelik, doğallık ve az sözle özü vermek burada kendini gösteriyor.

Bir lebi gonca yüzi gül-z â dersen işte sen

H â-ı gamda ‘andelîb-i z â dersen işte ben

G380/1-334

c. Helva

Helva tatlıdır, sevgilinin dudağı da hep tatlı olarak vasıflandırılır. Dert ve bela o put kadar güzel olan sevgilinin belini sarmaktadır. Yoksa onun şirin dudağı âşıklar için hazır helvadır.

Bilini ku ğmadadur ol sanem ün derd übel â

Yoğsa ‘âşıklara şîrîn lebi hâzır helvâ

G9/1-107

ç Kadeh

Sevgilinin dudağının kadehle bağlantısı rengi dolayısıyladır. Bâkî Divanı'nda sevgilinin dudağıyla ilgili yapılan benzetmelerden en çok kullanılan kadeh unsurudur.

Âşık sevgilinin lale benzeyen dudağının kadehini emmeyi umar, o ümide çok emek vermiştir.

Umaruz c ân-ı la'lüni emmek

Çok çekilmişdür ol ümide emek

G252/1-256

d. Lal

La'l; yâkut gibi kırmızı ve kıymetli bir taştır (Onay, 2014: 277). Benzetmelerde sevgilinin dudağı söz konusu olduğunda la'l renginden dolayı dudak lale benzetilir. B â î de dudakla ilgili benzetmelerde lal unsurunu sıkça kullanmıştır. Şiirlerinin içinde sevgilinin dudağının vasfını, tatlı su içinde yatan lal parçalarına benzetir.

Eş'ârum içre vâsf-ı leb-i y â g üyiy â

Âb-ı zülâl içinde yatur la'l-p âred ür

G92/4-157

Âşık sevgilinin dudaklarını ister ve lale benzeyen o dudakların vasfını durmadan dostlarına söylemek ister.

Düşmese agzumdan ol şîrin dehânun lebleri

Vâsf-ı lâ'lin durmasam zîkr eylesem y â ânuma

G434/4-369

Sevgili içki içse dudakları kadehin kenarına gelse sanki şarap kulağına saf lal takmış izlenimi verir.

B âle nûş itsen kenâr-ı câma gelse leblerün

Duhter-i rez gûşına gûyâ takarlar la'l-i n âb

G18/5-112

e. Şarap

Dudağın renk bakımından benzetildiği unsurlardan biri de kırmızı şaraptır. Bu benzetme divan şiirinde çok kullanılır. Şarap şişesini söyletsen de dedikoduyu işitsen sevgili, lal dudağınla şarabın münakaşasında kavga hadden geçmiştir.

Leb-i lâ'lünle mey bahsinde gavga hadden aşmışdur

İşitsen kîlû kali şîşe-i sahb â-yı söyletsen

G264/3-263

f. Şeker

Dudağın tatlılığı konu olunca en çok kullanılan unsur şekerdir (Erdoğan, 2013: 354). Sevgilinin dudağı şeker gibidir. Âşık, kendisini papağana benzettiğinde şeker yerine ağzında sevgilinin dudağının vasfı vardır.

Kafes-i gamda n'ola kaldum ise tûtî-v âr

Vasf-ı la'lün hele ağzumda ya şekker yerine

G422/6-362

Sevgilinin ağzı küçük şeker, ya da şeker yapmaya yarayan âlet olduğunda dudaklar da şekerpare olur.

Deh ânun teng-i sükker iki şekker-pâredür la'lün

Sun ey c ân 'âşık-ı zâra hele bir pâre eğlensün

G353/3-319

g. Şerbet

Şerbet, tatlı bir içecektir bu yönüyle de dudakla ilgili olan benzetmelerde kullanılır. Ciğeri susuz âşık sevgilinin lale benzeyen dudağının şerbetini bulamaz; hele çene çukurundan ağzı sulanır

'Âşık-ı teşne-ciğer şerbet-i la'lün bulamaz

Hele ağzı sulanur çâh-ı zenahdânundan

h. Yakut

Yakut; kırmızı, sarı ya da mavi renkte olabilen kıymetli bir taştır (Pala, 2004: 479). Sevgilinin dudağı da renk bakımından bu kıymetli taşla benzer. Sevgilinin ağzı lalden bir hokka, dudakları ise ferahlatıcı yakut.

Ağzı la‘lin hokka y âk ũti m ũferrih lebleri

Cevher ũterkib istersen leb-i dil-ber yiter

10. Gamze

Divan ũiirinde gamze sevgilinin bakışdır ve bu bakışın çeşitli anlamları vardır. Âşık, bu anlamları çözmek için uğraşır (Pala, 2004:162). Divân edebiyatında sevgilinin gamzeleri âşığın düşmanıdır. Onu yaralamak ister. Sevgili âşığa karşı tavrını gamzeleriyle belli eder. Sevgili hep çevir ve cefa ettiğı için, gamzeler de bu yolda onun yardımcısı olup âşığın kalbine bir ok gibi saplanırlar. Bâkî Divanı’nda gamzenin en çok benzetildiğı unsur yaralayıcı yönüyle ve şekil bakımından oktur (G91/3, G109/1, G272/3, G376/2, G516/5, G543/5)

a. Afet

Afet, zararları büyük olan bir doğa olayıdır. Sevgilinin yan bakışları da verdiği zararlar afete benzetilmiştir.

Şimdi bildürdi cihâna gamzen âfet neydüğün

‘Âleme gösterdi ol kâmet kıyâmet neydüğün

b. Avcı

Gamze âşığın gönlünü avlayan bir avcıdır. Gönül kuşunun kavuşma hevesinden vazgeçmesi mümkün değildir, o yan bakış avcısı, can alıcı yiğidi elde tutar.

Ne mümkün m ũrg-i dil vaslun hevâsından güzâr itmek

Tutar sayy âd-ı gamzen şâh-b âz-ı cân-şikâr elde

c. Cadı

Divân şiirinde cadı, olumsuz özellikleriyle ele alınır. Fitnedir, ortalığı karıştırır, büyücüdür. Sevgilinin yan bakışları da cadıya benzetilir. Cadı yan bakışları âşığın aklını başından almıştır.

‘Aklımı gamze-i cādûları meftûn itdi

Gönl ümi silsile-i mûları mecnûn itdi

G491/1-405

ç. Gammaz

Gammaz; iftiracı, fitneci ve ispiyoncu anlamlarında kullanılır (Erdoğan, 2013: 72). Sevgilinin yan bakışları da bu özellikleri taşımaktadır. Sevgili, bakışlarını âşığa doğru yönettirse yan bakışları âşığa geçer, bundan dolayı o gammaz yan bakışlardan aciz olmuştur.

Muttasıl gamzen ge çer bir lahza baksan h âl üme

‘Âciz olduk dostum ve’l-hâsıl ol gammâzdan

G364/4-325

d. Han çer

Han çer de yaralayıcı ve öldürücü olması yönünden gamze için yapılan benzetmelerde başvurulan bir unsurdur. Âşığın, gam gününde sevgilinin yan bakışına meyletmesi; kendini öldürmek için bir han çer istediği içindir.

Rûz-ı gamunda gamzene meyl itdüğüm bu kim

Kend üm hel âke kasd iderin han çer isterin

G386/5-339

e. Hırsız

Sevgilinin yan bakışları hırsıza benzetilmiştir. Bu hırsız gamzeler gizlice i çeri girip âşığın can evinden ocağını almıştır.

C ân evinden hânümanum aldı düzd-i gamzeler

Olmadı hiç kimse vâkıf nâzükâne girdiler

G182/3-213

f. K âfir

Sevgili ile ilgili kullanılan benzetmelerden biri de kâfirdir. Kâfir âşığa karşı acımasızlığı ve onu öldürmek istemesiyle karşımıza çıkar. Gamze de aşığı öldürmesi yönüyle kâfire benzetilmiştir. Günahsızları öldürmede sevgilinin gamzesi çok k âfir bir nesnedir. O Müslüman olmayanın yarasına nice mazlum uğradı.

B êg ün âh öldürmede gamzen ne k âfir nesnedür

Nice mazlûm uğradı ol nâ-m üselm ân zahmına

G411/2-354

g. Kılıç

Gamze için en çok kullanılan benzetmelerden biri kılıçtır. Bu benzetmenin başlıca sebebi ise kılıcın keskinliği ve yaralayıcı oluşudur. Gamze de tıpkı bir kılıç gibi âşığı yaralar. Sevgilinin saçı yüzünden nasıl başlar kesilirse, kılıca benzeyen yan bakışları için de kanlar dökülür.

Başlar kesilür zülf-i perişânun ucından

Kanlar dökülür gamze-i bürrânun ucından

G356/1-320

Divân şiirinde âşığa karşılık vermeyen sevgili kâfirdir ve âşığının canına kasteder. Sevgilinin yan bakışları da âşığın kanını içmek için susamıştır, yan bakışı, kâfir kılıcı gibi titrer.

Teşne-dildür şu kadar hûn-ı müselmân üzre

Tig-i k âfir gibi ol gamze-i bürrân ditrer

G137/4-186

h. Ok

Ok da kılıç gibi yan bakışın benzetildiği bir başka yaralayıcı âlettir. Sevgilinin yan bakışının okları, ayrılığın kılıcı ile âşığın gönlünde yaralar açmıştır.

T ğ-i hecr ünle ber- â-ber kıldı

N âvek-i gamzelerün zahmı ziyâd

G37/3-123

Eğer ok eller vasıtasıyla uçuyor olmasaydı, sonunda sevgilinin gamzesinin okuna benzemeye çalışırdı.

Fi'l-c ünle öyk ün ürdi sen ün gamzen okına

İller kanadı ile uçar olmayaydı tîr

G31/3-156

ı. Rum Padişahı

Sevgilinin gamzesinin han çeriyle kâfirlere hücum etmesi, Rum Padişahının kâfirlere kılıcını çekmesi gibidir.

Ağyâra kıldı hançer ile gamzesi h ücum

K üff âra çekdi tiginı son pâdişâh-ı Rûm

G326/1-301

i. Tatar

Divan şiirinde Tatarlar, yağma, zalimlik, merhametsizlik özellikleriyle karşımıza çıkar (Pala, 2004:442; Kurnaz, 2012: 101). B âk î de sevgilinin yan bakışının aşk yolunda yağmacı olmasını Tatarların bu özelliğine benzetir.

‘Aşkun yolında bulmadı dil emn ü râhatı

T â â gamzen eyledi yağmâ konak konak

G242/2-250

11. Gerdan (Boyun)

Sevgilinin boynu söz konusu olduğunda uzunluğu ve beyazlığı üzerinde durulur. Bunun için kullanılan benzetmeler boynun bu yönünü vurgular niteliktedir. Kafurdan yapılmış mum da bu kurulan benzetmelerden en yaygın olanıdır (Erdoğan, 2013: 388). Bâkî Divanı'nda sevgilinin boynu tek bir beyitte ele alınmıştır (G547/1). Boyun, renk ve şekil itibarıyla kâfurdan yapılmış bir muma benzetilmiştir. Sevgilinin ayva tüyleri akşam karanlığıdır, kâfurdan yapılmış mum ise gerdanıdır.

Hatundur şâm-ı zulmet gerdenündür şem'-i kâfûri

Fürûzân olmağa gül-nâr haddünden alur nûr

G547/1-438

12. Göz ('Ayn, Çeşm, Dîle)

Göz sevgili için en önemli güzellik unsurlarından biri olmakla beraber âşığı da en çok cezbeden konudur. Bu sebeple hileci, büyücü ve cadı olarak vasıflandırılır. Aynı zamanda fettan ve şuhtur, sevgilinin gönlünü çeler. Şekil bakımından badem ve nergis benzetmeleri yapılır. Göz süzgün olmasından dolayı; âhû sarhoş, hasta gibi benzetmelerde bulunulmuştur. Renk bakımından genellikle siyah olarak ele alınır (Pala, 2004: 101) Bâkî Divanı'nda gözle ilgili yapılan benzetmelerin başında mest âh (K6/4, G21/5, G173/1, G338/6, G405/2) ve âhû (G50/4, G184/3, G402/2, G479/2) gelir.

Aşağıdaki beyitte göz siyah rengiyle anılmıştır.

Görüp çin-i ebrû-yı müşginüni

Siyeh çeşmüni sandum âhû-yı Çin

G368/2-328

Bâkî sevgilinin âhûya benzeyen gözlerini övmeye başladığından beri; Osmanlı şairleri gazel tarzının ne olduğunu öğrenmişlerdir.

Meddâh olalı çeşm-i gazâlânene Bâkî

Öğrendi gazel tarzını Rûmun şu'arâsı

G508/7-416

a. Âhû

Ceylan, gözlerinin güzelliğiyle dillere destandır. Hutun (Doğu Türkistan) ve Çin’de yaşar. Divân şiirinde gözleri yönüyle ele alınır. Sevgilinin gözleri ve kendisi âhûya benzetilir. Sevgilinin yan bakışı bir bakışta bin adam öldürür; kanlı gözü ise sanki insan avlayan bir âhûdur.

Bir gamze ile lahzada bin adam öldürür

Hûni gözün ki âhû-yı merdüm-şikârdur

G90/2-156

b. Badem

Gözlerin şekil olarak en çok benzetildiği unsur bademdir. Şirin tavırlı bir sevgili olacaksa yar; teni taze, gözleri de badem olsun.

Olıcak yâr gibi dil-ber-i şirin-harekât

Teni pâide-i ter gözleri bâlân olsa

G460/2-384

c. Büyüçü

Gözler büyüleyici olmalarıyla bilinirler. Âşık için de sevgilinin gözü büyü ile saçları ejderha gibi gösterir.

Siyeh zülfeynünü sihr ile çeşmün gösterür su‘ban

Ruhunda hâlün ateşler saçar ol ‘ayn-ı câdûdur

G170/3-207

ç. Harami

Gözler âşığın duygularını yağmaladığı, acımasız olduğu için haramiye benzetilmiştir. Âşığın tek isteği vuslat bezmine kabul edilmektir. Sevgilinin harami gözleri kanını iğerlerse de helal eder.

Visâün bezmine tek mahrem eyle cân-ı mahrûmı

İçerlerse harâmî gözlerün kanum helâl olsun

G372/2-330

d. Hasta

Sevgilinin gözleri süzgün bakışlı olduğu için çoğu zaman hasta olarak tabir edilmiştir.

İki hançer takınmış ey Bâkî

Haste çeşmi solında sağında

G424/7-363

e. Nergis

Göz, şekil bakımından nergise benzetilmiştir. Gül bahçesi alanı gönül ülkesine dönüşmüştür, boyu servi, gözü ela nergis, yanağı gül.

Bir dil-sit âne döndi bug ün sahn-ı gül-sit ân

Kad servü çeşm nergis-i şehlâ ‘izâr gül

G305/3-288

Sevgilinin o yan bakışı gözüne kimseyi yakıştırmaz, yine o gönlü hasta aşığı ela gözlü nergis gözetir.

Gamze asl â gözüne kimseyi h içildürmez

Yine dil hastesin ol nergis-i şehlâ gözedür

G67/3-141

f. Sarhoş (Mest ân)

Sevgilinin gözü süzgün bakışından dolayı sarhoşa benzetilir. Âşıklar eğer durumlarından haber verirlerse o sarhoş gözler şarap yerine âşığın kanını içer.

Zinhâr sakın mey yerine kanun i çerler

Keyfiyyet ün ol gözleri mest âne duyurma

G405/2-350

g. Şahin

Şahin yırtıcı bir kuş türüdür. Avlanırken kendinden güçsüz diğer kuşları da hiç acımadan avlar. Sanki o kara gözler, gönül kuşunu avlamak için süzülen iki şahine benzer.

Mürg-i cânı şöyle benzer itmek isterler şikâr

Ol kara gözler süzildi iki şâhînler gibi

G499/3-411

h. Türkmen

Türkmenler beyitte savaş aletlerini kullanmaktaki başarılı yönleri göz önünde bulundurularak kullanılmıştır. Kanlı göz, oka benzeyen kirpik ve yaya benzeyen kaş ile elinde ok ve kemanla iki Türkmen'e benzetilir.

H ûni göz ile ol müje vü ebruvânı gör

Tir ükem ân elinde iki Türkmânı gör

G77/1-147

13.Kaş (Ebrû)

Sevgilinin yüz güzelliği üzerinde durulurken göz kadar önemli bir diğer unsur da kaştır. Divân şiirinde kaş genel olarak şekli yönünden benzetmelere konu olmuştur. Aynı zamanda bu şekilden doğan âşığı yaralayıcı ya da âşığa karşı acımasız olmasıyla bilinir (Erdoğan, 2013: 15). Bâkî Divanı'nda kaşın en çok benzetildiği unsurlar: keman (Musammat 9/3, G16/4, G34/1, G62/3, G68/2, G75/6, G77/1, G154/1, G163/1, G177/3, G228/4, G283/1, G356/2, G440/1, G471/3, G479/4, G501/4, G516/3, G543/4) hilâl ve mihraptır.

B âk înin boyu sevgilinin kaşının hasretiyle keman gibi olmuştur ama o sevgilinin cefa ve eziyetlerinden pes etmemiştir.

Ebrûların gamıyla kem ân oldu kâmeti

B âki cef âv ü cev r ün elinden çekilmedi

G486/5-402

Kaş, göz, yan bakış şiirlerde hep birbiriyle ilişkili bir şekilde kullanılır. Biri diğerinin anlamını pekiştirmek için beyitte yer alabilir. Kaş da yan bakışla ve kirpikle birlikte ele alınır.

Ne revâdur ki müjenle kaşun el bir ideler

Beni öldürmek için re'y ile tedbir ideler

G177/1-210

a. Hilâl

Kaşın en çok benzetildiği unsurların başında hilâl gelir. Kaş şekli itibariyle hilâl benzetilir. Hilâlin bir görünüp bir kaybolması özelliği vardır. Sevgilinin yan bakışları fitneye başlayınca hilâl kaşları da bir görünüp bir kaybolmuştur.

Fitneye âğ âz idelden gamze-i c âdîların

Geh görünür g âh görünmez hilâl ebrûların

G253/1-256

Felek kendisine eziyet edince âşık da onu ay yüzlü ve hilal kaşlı sevgiliye benzetir.

Şol kadar cevri der oldı bana çarh-ı bed-mihr

Sanki bir dil-ber-i meh-rûy u hilâl-ebrûdur

G46/5-129

b. Mihrâb

Mihrâp, Cami ve mescitlerde Kâbe yönündeki duvarda imamın namaz kılması için oyuk ve girintili olarak yapılan yer anlamına gelmektedir (Parlatır, 2011: 1091). Kaş, şeklen mihraba benzer. Sevgilinin kaşının mihrabı zahide baş eğdirir. Sevgilinin bulunduğu yerin başının toprağı da âşıklara baş eğdirir.

İtdürür zühhada ol mihrâb-ı ebrû ser-fürû

Kıldurur ‘uşşâka ol hâk-i ser-i k û ser-f ür û

G339/1-346

Ay, sevgilinin mihraba benzeyen kaşına secde etmiştir.

S üc üd itdi mihr âb-ı ebruna m âh

Anı bilmeyenler sanurlar cebîn

G368/3-328

c. Ok qı

Sevgilinin kaşı ok yardımıyla sevgiliyi yaralayandır. Aşk yolunu gözetten o keman kaşlı sevgilinin gamzeleri kılıç eri olunca, kaşları da okçu olmuştur.

Gözeden ‘âlemi m üg ânun ile gamzend ür

Dime ey şâh-ı cihân tig u sin ânum g özed ür

G68/5-142

ç R â Harfi

Kaş şekil itibariyle râ (ﺝ) harfine benzetilir. Kaş ra, boy elif, ağız ise mim harfidir. Bu, divan şiirinde kaş, boy ve ağızla ilgili yaygın bir benzetmedir. Bâkî de bu benzetmeyi kullanmıştır.

Kaş râ kad elif deh ân ise mim

Kıldun ey mâh halkı emrüne râm

G329/2-303

d. Yay

Kaş, şekil yönünden yaya benzetilir. Bu benzetmeye divan şiirinde sıkça rastlanır. Kaş keman olarak anılan yay olduğunda kirpik ve gamze de ok olur. Gönlü zayıf âşık sevgilinin kaşlarının derdini çeker; sevgili ise o pehlivan gibi âşığa iki keman çeker.

Ebr ûlarun gamını dil-i n â-tev ân çeker

Şol pehlevâna d öndi ki iki kem ân çeker

G154/1-197

Keman gibi olan kaş kendini epeyce gerer, korkum bu ki göğüs o kirpiğin okundan zarar görür.

Kaşun kemânı kendüyi hayli geer çeker

Korkum bu sine tir-i müjenden zarar çeker

G163/1-203

Levh-i Mahfuzda, Allah'ın bilgisi ve iradesiyle sevgilinin yüzünün güzelliğinin nasıl oluştuğu anlatılırken kaşlar için yay benzetmesinde bulunulmuştur.

Şekl-i dehânun eyledi levh-i kalemde mîm

Cânâ ol iki 'aynı yazan iki yâyıla

G465/6-388

14. Kirpik (Müje, Müjgân)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de kirpiktir. Kirpik beyitlerde karşımıza yaralayıcı, âşığa karşı acımasız hâlleriyle çıkar. Öldürücü özelliği vardır. Bundan dolayı şekil olarak öldürücü aletlere benzetilir. Kaşla ilgili benzetmelerde olduğu gibi kirpikle ilgili benzetmelerde de göz ve çevresindeki unsurlar yardımcı unsur olarak beyitlerde yer alır. Bâkî Divanı'nda kirpiğin en çok benzetildiği unsur oktur G34/1, G77/1, G155/1, G161/1, G163/1, G177/3, G325/4, G394/3).

Kirpikler ok, kaşı yay olur.

İtdi şikâr gönlümi bir şûh-ı şeh-levend

Müjgânı tîr ü kaşı kemân turrası kemend

G34/1-121

a. Kılıç

Kirpik şekil yönünden kılıca benzetilir. Aynı zamanda kılıç gibi yaralayıcıdır. Cihan padişahı olan sevgili, âlemi gözeten kılıcı ve mızrağı sanmasın; âlemi gözeten kirpiği ve gamzesidir.

Gözed en ‘âlemi müjgânun ile gamzendür

Dime ey şâh-ı cihân tig u sin ânum g özed ür

G68/5-142

b. Ok

Sevgilinin kirpiği hem şekil olarak hem de öldürücülüğünden dolayı oka benzetilmiştir. Sevgilinin ayrılığında gönül her zaman çırpınarak kalbe vurur, yaralar sevgilinin kirpiğinin attığı oklar yüzünden kan ağlasa ne çıkar.

Dil darbın urur kalbe firâkunda dem- â-dem

Kan ağlasa zahmum n’ola peykânun ucından

G356/3-320

15. Kol (Sâ’id)

Sevgilinin kolu divan şiirinde genellikle beyaz, gümüş ve billur kadar parlak olmasıyla anılır. Şairlerin en büyük arzusu o kolu boyunlarına dolamaktır (Erdoğan, 2013: 434). B âki kolu gümüş rengiyle ele almıştır (G42/1, G346/5, G425/2, G457/5). O gümüş dirseklinin kolunu boynuma dolaması için ne zaman müsait ne de talihim müsait.

Ne devrân muvâfık ne tâli müsâid

Kolın boynuma salmaz ol sîm-sâ’id

G42/1-126

16. Kulak (Gûş, Ben âg ûş)

Kulak divan edebiyatında çok da kullanılmayan bir güzellik unsurudur. Bâkî yer yer kulağa yer vermiştir. Tef gibi mecliste kulağını her yana tut; nağme ve saz perdesinden sır dinle.

Gûş eyle râzı perde-i s âz u ter âneden

Her yana tut kulağını meclisde def gibi

G522/2-424

a. Gül

Kulağın en çok benzetildiği unsur güldür. Şekil yönünden kulak, güle benzetilir (Erdoğan, 2013: 180). Divan şiirinde kulak anılırken genellikle küpeden de bahsedilir. Görünen sevgilinin kulağındaki inci küpe değildir; sanki taze gülden damlamak isteyen bir çiy tanesidir. Sevgilinin kulağı gül olunca küpesi de çiy tanesi olur.

Jaleler tamlamag ister gül-i terden g ûy â

G örinen d ürr-i binâgûşı deg üld ür y ârun

G276/6-270

17. Parmak (Engüş)

Parmak, şekli ve rengi itibariyle benzetmelere konu olmuştur. Bâkî Divanı'nda sevgilinin parmağı gül köküne, yaban gülüne, halhala, hilale ve kaleme benzetilmiştir.

a. Gül Kökü (Gül-b ün)/ Yaban Gül ü (Gül-i nesr î)

Sevgilinin parmağı şekil bakımından gül köküne benzetilmiştir. Yüzük, yaban gülünün üzerine düşen bir çiy tanesini andırınca sevgilinin parmağı da böylece yaban gülüne benzetilmiştir.

D ür-i s î- âb ile g ör gül-b ün-i engüşünde

J âle düşmüş gül-i nesr îne ne benzer h âtem

K19/24-46

b. Halhâl

Sevgilinin parmakları halhala benzetilirken bu halhalın altın veya gümüşten olduğu belirtilmiştir. Böylece parmakların renk yönünden halhala benzetildiğini söyleyebiliriz. Sevgilinin parmakları işlenirken üzerinde durulan en önemli noktalardan biri de parmakların kınalı olmasıdır. Bâkî, sevgilinin kınalı parmaklarını kadehin ayağında hayal edip, sevgilinin parmaklarını altın bir halhala benzetmiştir.

Ne zîbâdur ol engüşt-i muhann âp ây-ı sâgarda

Sakın dûr itme ey sâkî o zer halhâli ayakdan

G366/2-326

Bâkî, sevgilinin parmağını asma kızının ayağındaki gümüş halhala benzetir. Burada parmağın gümüşe benzetilmesi renk itibarıyla.

S âk îrez duhterin ün ol engüşt

S îm halh âid ür ayağında

G424/6-363

c. Hilâl

Parmakların en çok benzetildiği unsurların başında hilal gelir. Bâkî de sevgilinin parmağını hilale benzetmiştir. Sevgili, güneşin pençesini güzelliğiyle bükerse bundan ne çıkar; parmağı hilale benzer, elinin içi aya benzer.

Pen çe-i mihri burarsa n'ola hüsniyle o mâh

Benzer engüsti hilâle kef-i desti aya

G467/5-390

ç Kalem

Sevgilinin parmakları düzgünlüğü yönünden kaleme benzetilir (Erdoğan, 2013: 448). Sevgilinin parmağı âşkın katli için işaret verse bu ona gam değildir. O hangi cahildir ki kalemin hükmünden incinir. Bu beyitte sevgilinin parmağı hüküm veren bir kaleme benzetilmiştir.

Katlüme engüşt-i yâr itsün işaret gam deg ü

Kangı nâ-d ândur o kim hük-m-i kalemden incin ür

G76/2-147

18. Sa ç(Z ülf, Turra, G â ü, K âk ü, Per çem)

Saç, üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarındandır. Divân şiirinde saç; rengi, şekli ve kokusu itibariyle işlenmiştir. Divân edebiyatının kurallaşmış yapısı içinde saçla ilgili bir benzetme de kalıplaşmış bir şekilde karşımıza çıkar. Bâkî Divanı'nda sevgilinin saçı geniş bir benzetme ve hayal dünyasıyla ele alınmıştır. Saçın en çok benzetildiği unsur şekil yönünden kement, bent, zincir; renk yönünden ise Leylâ, leyl î koku yönünden ise s ümb ü benzetmeleridir. Kement ve ip en çok kullanılan unsurlardır (G30/5, G34/1, G83/5, G90/1, G126/5, G143/2, G145/1, G174/5, G207/2, G218/5, G296/4, G336/1, G445/3, G473/3, G496/3, G506/5, G509/1).

Sevgilinin saçları aşğın gönlünü avlayan avcı gibidir ona tuzaklar kurar. Âşıkların gönülleri sevgilinin saçına asılıdır. Sevgilinin gön ü asan sa ç telleri gön lümüz ü ele alır.

Gön lümüz alur ele z ülf-i dil- âv â ün hele

Vechden h âric deg ü hatt-ı siyehkârun gibi

G485/2-401

Sevgilinin saçının verdiği belayı başka bir şey veremez. Sevgilinin boyunun tutkunu olan onun saçının sevdasına düşün de belayı görsün.

Ey mübtel â-yı şîve-i b â â-yı yâr olan

Sevd â-yı zülfî başuna düşün belâyı gör

G129/5-181

Sevgilinin saçının vasfındaki şiiri söz üstadı sümbüle makamında söyler diyerek şairimiz hem sevgilinin saçının bir musikiye konu olabileceğini söylemiş hem de saç sümbül ilişkisini aynı beyitte vermiştir.

Bağlar Sünbülede ey meh-rû

Vasf-ı zülfündeki şi'rüm üstâd

G41/2-126

a. Amber/Misk/Nafe

Amber, rengi ve güzel kokusu yönüyle saçla ilgili benzetmelerde kullanılır. Sevgili, amber saçlı bir güzel, gümüş yüzlü fidandır.

Çerâğ-ı hüsnünün nûrî fûrûğ-ı şem'-i k âf'ûr î

Nig'â-ı 'anberîn-g'â nîh'â-i s'îm-s'îm âdur

G52/2-132

Misk güzel kokusuyla bilinir. Miskin ana vatanı Hutun'dır. Saç da kokusu itibariyle miske benzetilir. Sevgilinin saçı Hutun miskidir.

Halka-i Zülf-i siyâhın ey saçı müşğ-i Hutun

Na'l-i şeb-diz-i hatundur dirler erb'â-ı suhan

Th5/IV/1-93

Bu kıvrım kıvrım, büküm büküm, bu kıvrım kıvrır perçemler nedir? Bu alna dökülmüş kıvrırcık saçlar, turrallar, bu halka halka misk kokulu zülüfler nedir?

Ned'ür bu p'îç p'îç ü ç'n ç'n ü ham be-ham k âk'ül

Ned'ür bu turrallar bu halka halka zülf-i müşk-âs'â

G6/2-105

Nafe misk kokulu zülfünü görüp başını yere eğdi, ayağının toprağına saf misk miskinlik etti.

N âfe kıldı zülf-i müşgînün görüp ser-ber-zem n

Ayagun toprağına miskinlik itdi müşg-i n âb

G20/2-113

b. Cadı

Âşık, sevgilinin saçını yanağının üstünde görünce, cadıların suya batmadığını hatırlayarak saçı cadıya benzetmiştir.

Görüp zülfün 'iz ârun üzre bildüm

Mukarrer batmaz imiş suya cādû

G398/2-345

c. Çin

Çin, kelime anlamı olarak kıvrım, büküm demektir (Pala, 2004:103). Aynı zamanda güzel kokan saç miskin ana vatani Çin ve Hutun ile de anılır. Âşığın gönlü sevgilinin saçını Çin memleketine benzetir, başkaları ise Hutun ülkesinin bağı der hata budur.

Dil m ûy-ı yâri memleket-i Ç ñe benzedür

İller sevâd-ı mülk-i Hutun dir hat âbudur

G57/4-135

ç Çengel

Sevgilinin saçı tıpkı bir çengel gibi âşığı tutup kendisine çeker

Kaddüm b ükil üp derdün ile döndi kem âne

Kull âb-ı ser-i z ülf-i perişânun elinden

G359/2-322

d. Duman

Yanağın beni güzellik buhurdanının buhuru olmuştur. Sevgilinin halka halka miskten kâkülü ise onun dumanına benzetilmiştir.

B âhur-ı micmer-i hüsn ü bah âdur h âl-i ruhs ârun

Anun ol halka halka turra-i müşgîn duhânıdur

G54/5-133

e. Ejderha

Göz sihir ile sevgilinin iki z ülf ün ü ejderha gibi gösterir.

Siyeh zülfeynüni sihr ile çeşmün gösterür su‘ban

Ruhunda hâlün ateşler saçar ol ‘ayn-ı câdûdur

G170/3-207

f. Halka

Saç kıvrımlı olmasından dolayı halkaya benzetilmiştir. Halkanın da saçında yakalama özelliği vardır. Saç tıpkı bir halka gibi âşığı tutar. “Gönül gel bu sevdadan ge ç beladır; dolaşma sevgilinin saçının halkasına” derken de âşık uyarılmıştır.

Bel âdur gel bu sevd âdan ge ç ey dil

Tolaşma halka-i z ülf-i nig âre

G468/5-390

g. Hüma

Hüma kuşunun, uğur getirdiğine inanılır. Devlet makamlarında yükselmeyi temsil eder. Başına konduğu veya gölgesinin bile düştüğü kişinin padişah olacağına inanılır (Pala, 2004: 216) Hüma kuşunun âşığa yardım edebileceği bir konu yoktur. Âşığa, sevgilinin z ülf ün ün ucu nasibinde Hüma kuşunun bağı, endişesi yoktur. Gönül o mertebelerden daha yükseğe u çar.

Ne hüma kaydı ser-i zülfi nevâsında bana

Gönül o mertebelerden yüce perv âz eyler

G136/2-179

h. Kâfir

Kâfir, saç olarak kullanıldığında siyah saç kastedilir (Pala, 2004:248) Sevgilinin saçını kâfire benzetilmiştir. Kâfir saç, sevgilinin yüzünün üstüne gelince onun nurundan imana gelmiştir.

Gel üp k âfir sa cın ruhs ârun üzre

Yüzün nûrın gör üp im âne geldi

G498/3-410

ı.Kemend/İp

Sevgilinin saçını kement olarak düşünüldüğünde âşığı tutması ve avlaması yönüne vurgu yapılır (Pala, 2004: 266). İp ve kement hem sevgiliyi bağlama hem de saçın uzunluğunu belirtmek için kullanılmıştır. Bâkî Divanı'nda saçın en çok benzetildiği unsur kement ve iptir. Biçare âşık sevgilinin saçının esiri olmuştur. Bela kemendinin ipi onu kendisine müptela etmiştir.

Z ülf ün es ri B âk fi b î çâre d üstum

Bir mübtel â-yı bend-i kemend-i belâ imiş

G218/5-234

Âşığın gönlü yârin saçının ucundaki kemende bağlanmıştır, canı ise sevgilinin gözünün işvesinin hastasıdır.

Dil beste-i kemend-i ser-i z ülf-i y ârdur

C ân haste-i kırışme-i çeşm-i nig ârdur

G90/1-156

i. Lam Harfi

Sevgilinin iki z ülf ü bir araya gelince Lam harfi gibi olmuştur. Sevgilinin siyah renkli misk kokulu iki z ülf ü, kaşlarının hilaline lam harfi olmuştur.

Ol iki z ülf-i müşg-i g âliye-f ân

Olmış ebrûların hil âline l ân

j. Leyla/Leyli/Siyah/Gölge

Sevgilinin saçı çoğunlukla siyah saç olarak anılır. Bunun yanında siyahı çağrıştıracak şekilde gölge, karanlık, gece, kâfir, leyla, leyli gibi kelimeler de kullanılmıştır (Köksal, 2002: 165; Şahin, 2011: 1854). Bâkî Divanı'nda da sevgilinin saçı direk siyah olarak ya da siyahı çağrıştıracak şekilde başka kelimelerle kullanılmıştır.

Leyla, tevriyeli olarak kullanılmıştır. Bâkî mecnunun oldum deyince o saçı Leylâ, kemendini göstermiştir. Kement burada saçla ilgili bir unsur olduğu gibi aynı zamanda gerçek anlamında düşünüldüğünde ise sevgiliyi kendine çekmek, bağlamak için bir nesnedir.

Bâkî mecnûnun olup-durur didüm

Ol saçı Leylâ kemendin gösterür

G174/5-209

Leylî kelimesi saç için kullanıldığında saçın rengine bir benzetme söz konusudur. Sevgili, âleme siyah saçının sevdasını gösterir

‘Âleme leyli saçun sevdâsın izhâr eylerin

Nev-bahâr eyyâmıdır bir gün tutar mecnunluğum

G325/3-301

Âşığın en büyük arzusu o yâri bir kez olsun öpmektir. Ama sevgili ise öptürmediği gibi hiç yüz de vermez zavallı âşığa. Âşık, Siyah yüzlü saçın sevgilinin yanağını durmadan öptüğünü görünce bu durumdan yakınır.

‘Ârızun turmaz öper zülf-i siyeh-rûğöz göre

Hiç yüz virmezsin ammâ ‘âşık-ı miskinüne

G425/3-364

Eski bir inanişaya göre Hüma kuşunun gölgesinin üstüne düştüğü kişi padişah olurmuş (Pala, 2004:216). Sevgilinin siyah zülfü, Hüma kuşunun kanadının gölgeymiş. Sevgili onun için güzellik ikliminin padişahıymış.

Z ülf-i siyâhı sâye-i perr-i hüma imiş

İklîm-i h üsne anun için pâdişâ imiş

G218/1-234

Sevgilinin siyah zülfünün hevesi gönülden gitmeyecektir, gerçi âşık bilir bu seveda elde edilmeyecektir.

Zâ'il olmaz heves-i z ülf-i siyâhım dilden

Hâsıl olmayacağın gerçi bu sevdâ bilürin

G363/3-325

k. S ümb ül/Reyhan/Yasemin

S ümb ül, reyhan ve yasemin renk ve koku bakımından saçla ilgili benzetmelerde sıkça kullanılan çiçeklerdir. Bâkî Divanı'nda s ümb ül benzetmesi daha çok kullanılmakla birlikte reyhan ve yasemin benzetmesi de yapılmıştır. Âşık, felekten toprağını reyhan ve s ümb ül saksısından yapmasını ister. Çünkü başından gönül alan sevgilinin saçının kokusu arzusu gitmesin ister.

H âk ümi ide sif â-i s ümb ül ü reyh ân felek

Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı z ülf-i dil-r üb â

G3/2-103

Âşık, salınan serviye sarmaşık bir şekilde duran yasemini görünce, o sevgilinin boyu üzerindeki yasemin kokulu sa ça benzetir.

Ol k ânet üzre z ülf-i semen-b ûya benzedi

Şol yâsemen ki serv-i hırâmane sarmaşur

G47/7-129

l. Tavus

Tavus kuşu, cennette yaşarken bir gün şeytana yardım etmesiyle cennetten kovulan kuş olarak bilinir (Pala, 2004: 443). Sevgilinin saçı güzelliğiyle ön plana çıkmış tavus kuşuna benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte de ravza hem bahçe hem de cennet anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Sevgilinin yanağının üstündeki yasemin kokulu saç değildir. Bahçede gezmeye çıkmış tavus kuşudur.

Tâvûsdur ki ravzada cevîlâna başlamış

Ruhs ârun üzre z ülf-i semen-b û deg üldür ol

G295/2-282

m. Tuğra

Tuğra, padişahların her birine özel imza ve alâmetidir (Pala, 2004: 460). Sevgilinin saçı gösterişli bir tuğraya benzetilmiştir.

Bey âz-ı safha-i ruhs ârun üzre z ülf-i pür-çin ün

Mis âlin görmemişdür kimse bir tuğr â-yı garradur

G52/3-132

n. Zincir

Uzunluğundan dolayı saçlar zincire benzetilir. Aynı zamanda zincirin bağlayıcı özelliği ve saçın, sevgilinin gönlünü alı koyup, kendine bağlaması arasında bir ilişki kurulur. Zincir delileri tutmaya yarar. Bâkî'de yârin saçının zincirinin sevdasındadır. Divane olduğu için onu mazur görmek gerekir.

Saçun zencîri sevdâsında Bâkî

Begüm dîvânedür dîvâne ma'zûr

G132/5-183

19. Sine (Göğüs)

Göğüs, parlaklığı ve rengi dolayısıyla beyitlerde yer alır. Renginden bahsedilince gümüş, ay ve ayna olur; renginden dolayı bir güle benzetilir; parlaklığı, şekli gibi yönlerdense kadehe benzetilir (Sefercioğlu, 2001:223-224). Bâkî Divanı'nda

sevgilinin sinesi parlaklığı yönüyle aynaya, renk ve parlaklığı yönüyle gümüş aynaya, parlaklığı ve şekli yönünden kadehe ve renginden dolayı gül yaprağına benzetilmiştir.

a. Ayna/Kadeh

Göğüs renk yönünden saf, süzölmüş şarap dolu kadehe benzetilmiştir hem de parlaklık yönünden aynaya benzetilmiştir. Sevgilinin sinesinin yüzü, hani bir saf meşrepli saf kadeh gibi parlak aynadan daha güzeldir.

Kanı bir câm-ı musaffâ gibi sâfi-meşreb

Safha-i sînesi mir' â-ı mücellâdan yig

G261/2-261

Sine, renk itibariyle gümüş bir aynaya benzetilmiştir. Bâkî Divanı'nda sine iki beyitte gümüş bir aynaya benzetilmiştir.

Miy ânun rişte-i cân mı gümüş âyîne mi sînen

Bünâgûşunla mengûşun gül ile j âledür gûy â

G6/4-105

Bilmezin s îne midür s înden ây îne midür

Yine yüz gösteren ol çâk-ı giribânundan

G346/3-313

b. Gül Yapağı

Âşık, sevgiliye taze gül yaprağını gonca içinde gizlememesini, kısacası göğsünü seyretmek için düğmelerini çözmesini söyler.

Goncalar i çe nih ân eyleme gül-berg-i ter ün

Ya'nî seyr eyleyelüm sîneni çöz düğmelerün

277/1-271

20. Ter

Bâkî Divanı'nda ter çiy tanesine benzetilmiştir. Sevgilinin yanağına saçından ter düşse, sanki gülen gül yaprağının üstüne çiy tanesi düşmüş gibi olur.

Düşse zülfinden arak ruhsâr-ı cânân üstine

Gûyiya şebnem düşer gülberk-i handân üstine

438/1-371

21. Yüz/Yanak (Rû, Rûy, Likâ, Dîdâr, Çihre, Ruh, Ruhsar, Ârız, Hadd)

Yüz ve yanak benzetmeleri çoğunlukla birbirine benzediği için bu iki unsuru birbirinden ayırmak yerine birlikte almak daha doğrudur. Yüz ve yanak Divânî şiirinde en çok konu edilen unsurlardandır. Özellikle diğer güzellik unsurlarının yüz ve yanak üzerinde olmasından dolayı çok anılmışlardır. Yüz ve yanak; parlaklıkları, renkleri ve güzellikleriyle kurulan benzetmelere konu olurlar. Bâkî Divanı'nda da yüzün, rengi ve parlaklığı yönünden en çok benzetildiği unsurlar sırasıyla gül, ay ve güneştir. Yanağın en çok benzetildiği unsur ise yine gül, ay ve güneştir.

Sevgilinin yanağının sefası güneşin çeşmesine su verir, güzelliğinin mumunun ışığı, nur saçan güneştir.

Ey saf â-yı 'arızundan çeşme-i hûrşîde âb

Şu 'le-i şem'-i cemâlün nur-bahş-ı âfîtâb

G18/1-112

Bâkî sevgilinin yanağının özelliklerini saydığı bir gazel yazmıştır. Gönül ehli olanlar ona safa aynası demişlerdir.

Ruhların vafında Bâkî bir gazel nazm itdi kim

Ehl-i diller kodılar adını mir'âtü's-safâ

G15/6-111

a. Ay/Güneş

Yüz ve yanağın, ay ve güneşe benzetilmesindeki temel sebep parlaklık ve yuvarlak şekildir. Sevgilinin, yanağının güneşi kendini cana gösterirse; ılık saçan güneşe minnet mi kalır.

Hûrşîd rûhun kend üyi kim göstere cân â

Minnet mi kalur mihr-i ziyâ-göstere cân â

G1/1-102

O ay yüzlü sevgili nevrûzda güneş yüzünü göstermiştir. Güneş de altın kaplı bir aynayı yüz görümlüğü olarak vermiştir.

Gün yüzün 'arz eyledi nev-rûzda ol meh-lik â

Mihr altun kaplı bir âyine virdi rû-nüm â

G8/1-106

Billur kadeh, sevgilinin güneşe benzeyen yüzünün güzelliğinden nur alarak parlak aya benzemiştir.

Cemâlün âfîâtından alup nûr

Meh-i t âb âna döndi câm-ı billur

G132/1-183

b. Ayna

Sevgilinin yüzünün ve yanağının aynaya benzetilmesi parlaklık yönündendir. Kadeh, sevgilinin dudağıdır; ayna parlak yüzüdür. İskender'in aynasının ve Cem'in kadehinin yalnız adı vardır.

Câm la'lündür senün âyîne rûy-ı enverün

Adı var câm-ı Cem ü âyîne-i İskender'ün

G258/1-259

Âşık, sevgilinin yüz ün ü görmezse gözüne âlem görünmez. Çünkü âlemi gösteren ayna sevgilinin yanağıdır.

Gözüme ‘ âlem görünmez görmesem ruhsârını

‘ Ârızun mir’âtıdur Âyîne-i ‘ âlem-nüm â

G15/4-110

c. Cennet

Divân edebiyatında bihişt, behişt ve cinan olarak karşımıza çıkan cennet hem sevgilinin bulunduğu yerdir hem de sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılan bir unsurdur. Cennet kıymetli taşlardan yapılmıştır beyitlerde bu kıymetli taşlar ve cennete ait unsurlar birlikte kullanılabilir (Pala, 2004: 88). Sevgilinin yüz ü ebedi bir cennettir; ağzı ise ağzına kadar Kevser suyuyla dolu lalden bir testidir.

Bihişt-i c âvid ânidür cem â ün ol dehen g ûy â

Leb- âleb âb-ı Kevserle tolu bir la’lden k ûze

G417/3-357

ç Gül/Yasemin/Lale/Şeftali Çiçeği/Gül Bah çesi

Yüz ün; gül, yasemin, lale ve şeftali çiçeğine benzetilmesindeki sebep şekil, renk ve koku bakımından yüzle ilişkilendirilmeleridir.

Gül; beyaz, pembe, kırmızı rengiyle ve yuvarlak şekliyle yüze benzetilir. Âşık gül yüzlü sevgiliye gönlünü marifetle doldurmasını ve dostlarını ariflerden seçmesini; o gül yüzüyle cahillere kitap gibi açılmamasını söyler.

Derünün pür-ma’rif hem-nişînün merd-i ‘ ârif kıl

Açılma ey yüzi gül şahs-ı nâ-d âna kit âb- âs â

G2/3-103

Âşık, gül ün kendisini gül bahçesine açtığı gibi; sevgilinin de kendisine yüzünün güzelliğini göstermesini ister. Gül yüzlü sevgili kendini göstereceğini diye bahar da gelmiştir.

Gül gibi gül-şene kılsan n'ola 'arz-ı dîdâr

Hayli dökildi saçıldı yoluna fasl-ı bahar

K18/42-42

Sevgilinin yüzü hem rengi bakımından hem de şekli bakımından yasemine benzetilir. Sevgilinin boyu, çimenliğin servisi; ağzı, gül bahçesinin goncası; ayva tüyleri Hutun miski; yüzü yasemin, beni de karanfildir.

Kad serv-i çemen y âre dehen gonca-i gülzâr

Hat müşg-i Hutun çihre semen hâl karanfûl

G284/3-276

Yüz ve yanaklar renk ve şekil bakımından laleye benzetilir. Sakinin getirdiği gül renkli şarabı sürünce sevgilinin yanakları kızarıp lale renkli olacaktır.

Sâkıyâ gül-gûne-veş gel bâde-i gül-gûnı sür

Lâle-reng olsun kızarsun ol iki ruhsâreler

G59/5-136

Lale, kırmızı rengiyle yanağın güzelliğine güzellik katar. O, lale yanaklı sevgilinin yüzü gül yaprağından tazedir. Yani bununla yüzünün renginin epeyce güzel olduğu anlaşılmalıdır.

Berg-i gülden ruhu ol lâle- 'iz ârun terdür

Nükte fehm eyle begüm haylice rengin yirdür

G107/1-167

Yüz, şekil olarak şeftali çiçeğine benzetilmiştir. Sevgilinin yanaklarından öpücük dilesem buna şaşılır mı? Dudakları gonca, yanağı şeftali gülüdür.

Ruhlarından ne 'aceb bûse temennâ kılsam

Ey lebi gonca 'iz ârun g'ül-i şeftâlûdur

G46/2-46

Sevgilinin yüz ü bir g'ül bahçesini andırır. Bu tabir şöyle bir düşünöldüğünde aslında şairimiz haklıdır. Sevgilinin dudağı goncaysa, gözü nergisse, kirpiğı dikense, ayva t tyyü de çimense, yanağı laleyse yüzü de g'ül bah çesi olur.

Bir lebi gonca yüzü g'ül-z â dersen işte sen

H â-ı gamda 'andelîb-i z â dersen işte ben

G380/1-334

d. Hazine/Kement

Divan şiirinde sevgilinin güzelliğı bir hazinedir. O hazine yılanı benzeyen saçın korumalığında saklanır (Pala, 2004: 166).

Divân edebiyatında sevgilinin saçı, âşıkları bağlaması, tutması yönüyle kemende benzetilir.

Sevgilinin, saçının kemendi hazineyi iyi koruyamamış yılanı benzeyen saçın kemendi çöz'ül'ünce o s'üsl'ü yüz hazinesi de açılmıştır.

Ruh-ı zibâsı bir genc-i güşâde

Kemend-i z'ülfi m â-ı ser-şikeste

G473/3-394

e. Kâbe/Kible

Esas sevgiliye kavuşmak isteyenlerin kiblesi Kâbe'dir. Divân şiirinde de sevgilinin yüzü âşığın kiblesidir. Sevgilinin yüzünün Kâbe'si, âlem ikbalinin kiblesidir, aşk tekbirlerinin sesi ta âleme erişmiştir.

Kible-i ikbâl-i 'âlemdür cemâlün

Ka'besi Tâ irişdi 'âleme âvâze-i tekbir-i 'aşk

G235/3-245

f. Kadeh/Şarap

Kadeh ve şarap renk yönünden sevgilinin yanağına ve yüzüne yapılan benzetmelerde kullanılır. Kadeh mücevherinin parıltısı ve şarabın sefası, hep yanağının güzelliği ve dudağının letafetinden haber verir.

H üsn-i ruhunla lutf-ı lebünden haber virür

Hep âb üt âb-ı cevher-i c ân u saf â-yı mül

G304/4-287

D. Sevgiliyle İlgili Diğer Unsurlar

1. Ayağının Toprağı

Sevgilinin, ayağının toprağı âşık için önemli bir yere sahiptir. Divân şiirinde sevgilinin ayağının toprağıyla ilgili birçok beyit vardır. Sevgilisine kavuşma yolunda onun ayağının toprağına bile kıymet verir âşık.

Âşık, sevgilinin ayağının toprağından uzak kaldığı için ağladığına şaşılmamasını söyler, çünkü sevgilinin ayağının tozu onun için vatanıdır. Kimsesizlerin ağlamasına sebep de vatan sevgisidir.

Girye kılsam ne ‘aceb hâk-i rehinden d ûram

Hep gar b aglamaga hubbe-i vatandır bâ‘is

G28/3-118

Dünya saltanatını arzu etmemeli çünkü asıl en büyük mevki ve rütbe sevgilinin kapısının toprağına hizmetidir.

Ârz ü eylemezin saltanat-ı dünyâyı

Hidmet-i h âk-i der-i y âr yiter c ân u cel â

G294/4-282

Sevgilinin ayağının toprağı rengi dolayısıyla sürmeye benzetilir ve şifa verdiğine inanılır. B âk î sevgilinin ayağının toprağının sürmesini gözüne sürmekle fayda sağladın.

K ühl-i h âk-ı pâ-y-ı yâri çeşmüne

S ürmeden B âk î‘aceb sûd eyledün

G263/5-262

Sevgilinin ayağının toprağı âşıklara baş eğdirecek kadar kıymetlidir.

İtdürür zühhada ol mihrâb-ı ebrû ser-f ür ü

Kıldurur ‘uşşâka ol hâk-i ser-i k û ser-f ür ü

G339/1-346

2. Buse

Âşık i çin en önemli unsurlardan biri de busedir. O sevgiliden bir buse alabilmek i çin uğraşır. Ama âşığa karşı acımasız olan sevgili onun bu isteğini gerçekleştirmez. Oysa âşık o busenin yoluna ölmeyi bile göze alır. Kadeh bile sevgilinin dudağından bir buse alır ama âşık alamaz. Kadeh hileyle bir yolunu bulup sevgiliyi öper.

Çekdi ç ev ürdi s âk îi meclis piy âleyi

Âl ile öpd i diy üleb-i lâ‘l-i dil-beri

G504/2-413

Âşığın, sevgilinin yolunda verdiği canların hesabı yapılmaz ama sevgili âşığa bir buse verse kendisi yüz kere hesap eder.

Hisâb olmaz benüm yolında cânlar virdüğüm ammâ

Bana bir b üse virse kend ü yüz kerre hisab eyler

G167/4-205

3. Kûy-ı Yâr (Mahalle, Semt, Köy)

Sevgilinin köyü, mahallesi onun salındığı ve güzelliğini gösterdiği yerdir. Sevgiliye kavuşma hasretiyle yanan âşığın en çok bulunduğu ve kıymet verdiği yer de burasıdır (Pala, 2004: 280). Bâkî Divanı'nda da sevgilinin bulunduğu yer önemli bir yer tutar. Çünkü o yer o kadar kıymetlidir ki. Bazen bir bağ, bahçe, bazen âşığın tavaf ettiği Kâbe, bazen bir gül bahçesi, bazen de şifa veren bir yerdir.

Sevgilinin aşk mahallesine âşık kirpiklerini süpürge eder, zahit sakallarını hemen kessin çünkü ona gerek yoktur.

Yiter kirpüğüm kûy-ı aşkunda cârûb

Üzilsün kesilsün hemân riş-i zâhid

G42/3-126

a. Bağ, Cennet

Sevgilinin bulunduğu yer cennet bağına benzetilmiştir. Âşık da yârın köyünün cennet bağına ulaşmak için hep Allah'tan kanat ister.

Bâğ-ı bihişt-i kûyına yârun irem diyü

Hâkdan hemîşe uçmaga bâl ü per isterin

G386/2-338

Sevgilinin cennet gibi mahallesine cennet ağacı Tuba meyletse yeridir. Gökteki Mesih sevgilinin eşiğini dilese yeridir.

Cennet-i kuyuna meyl eylese Tûb âyiridür

Âsit ânun dilese gökde Mesih âyiridür

G66/1

Gönül ehli olanın yerini İrem bağı yapsalar yine huzur bulmaz; o sevgilinin bulunduğu cennet gibi bir yer ister.

Menzilin bağ-ı İrem kılsalar itmez âân

Ehl-i dil cennet-i kûyûn gibi me'vâ gözedür

G67/2-141

Sevgilinin bulunduğu yer o kadar güzeldir ki. Âşık cennetle o huri gibi güzel sevgilinin bulunduğu yeri kıyasladığında cennet kusurlu çıkar.

Hele ben şöyle kıyâs eylerin ey gayret-i h ûr

K ûyuna nisbet ola gülşen-i cennetde kus ûr

G125/1-178

b. Darü's-şifa

Sevgilinin mahallesi, bulunduğu yer darü's-şifa'ya benzetilmiştir. Yârin bulunduğu yer, dert ehline şifa yeri gibidir. Oraya kötü gidenler gayet hoş gelir.

Bir 'aceb dârü's-şifâdur kûyî derd ehline kim

Anda hep n âhoş varan bî-çâre gâyet hoş gelür

G56/4-134

c. Gülşen

Sevgilinin canı gül ve gül bahçesini izlemekten, huzur bulmaz; sevgilinin mahallesinin başında amaç gönül ferahlığıdır.

Temâşâ-yı gül ü gül-şende ârâm eylemez cânım

Ser-i kûyında cânânun garaz â ân-ı cânumdur

G128/3-180

d. Kâbe

Sevgilinin bulunduğu yer Kâbe'ye benzetilir. Âşıklar da sevgilinin mahallesini tavaf ederler. Kalbe safa vermek isteyen, sevgilinin mahallesinin Kâbe'sine gidip döne döne tavaf etmeli.

Bâkıya ister isen kalbe safâ virmek eger

Ka'be-i kûyına var döne döne eyle tav âf

G231/5-243

Âşık, sevgilinin bulunduğu yeri tavaf etmeyi bin ömre değişmez. Hacı için Kâbe, âşık için ise o gönül çelenin bulunduğu yer.

Bir kez tavâfın itmegi bin ‘ömre virmez

Ey h âc îsana Ka’be bana k ûy-i dil-r ûb â

G10/3-108

4. S üz

Sevgilinin sözü şekere benzetilir. Sevgilinin dudağı olmadan şarap içilse harareti yoktur. Sevgilinin sözü olmadan şeker yenilse tatlılık yoktur.

İçilse bâde lebünsüz harâreti yokdur

Şeker yenilse sözünsüz halâveti yokdur

G169/1-206

5. Eşik

Sevgilinin eşiği ona en yakın olunan noktadır. Eşik kavramı hem toplumsal açıdan değerlidir hem de tasavvufî açıdan. Toplumsal açıdan eşik, kişinin özelidir. Hane halkını temsil eder. Tasavvufî açıdan ise dergâha varmak, ruhen kendini olgunluğa ulaştırmak için varılan bir noktadır. Her iki anlamın sevgiliye yansıyan kısımları olmuştur. Âşık, sevgiliye ulaşmak için çabalar ve gelebileceği en yakın noktaya geldiğinde de sevgilinin ulaşılmazlığını araya giren eşikle anlar. Bu onu madden zayıflatsa da manevi yönden güçlü kılar (Eren, 2010: 273).

Sevgilinin eşiğinin toprağı iksire benzetilmiştir. Güneş sevgilinin eşiğine secde edince yüzü toprağa değmiş ve yanağı altın olmuştur. Çünkü sevgilinin eşiğinin toprağı iksirmiş.

Bir secde ile kıldı ruh-ı âfitâbı zer

H âk-i cen âb-ı dûst ‘aceb kîmyâ imiş

G218/2-234

Felekler bile sevgilinin eşiğine imrenir. Bu durumun uygun olmadığını ay feleklere kulp takarak gösterir.

Öykündüğü'çün işigüne ey şeh-i cihân

Dahı ne kulplar taka eflâke mâh-ı nev

G400/4-347

Âşığın eşiği o kadar kutsaldır ki. Âşığın adı bile orada verilmiştir. Eşiğin kutsallığını anlatmak için isimlerin semadan indiğine telmih yapılmış.

Yâr işiginde dinildi 'âşık-ı şeydâ bana

Hak dimişler tenzîlü'l-esmâ'ü min savbi's-semâ

G3/1-103

II. ÂŞIK

A. Umumi Olarak Âşık

Aşk üzerine kurulu bir şiir dünyasının en önemli ikinci kahramanı da âşıktır. Âşığı âşık yapan sevgili olsa da sevgiliyi kıymetli yapan da âşıktır. Onun için divan şiirinde âşığın rolü küçümsenemeyecek kadar fazladır.

Âşık kendisini sevgiliye adanmış ve ondan gelebilecek her şeye katlanacak güçte biridir. Zaman zaman takatsiz kaldığı durumlar da olur ama yine sevgisine tutunarak güç alır ve resmen ruhunu acıyla besler. Onun için canı kıymetsizdir ve sevgili yolunda feda etmeye hazırdır. Âşıқта bulunan hâller tamamen içten duygulardır. Ömrünü ve ruh î bütün hâllerini sevgiliye kavuşma yolunda feda eden âşığın tahammül edemediği, dayanamadığı tek şey sevgilinin başkasına olan ilgisidir.

Divân şiirinde çoğunlukla şair kendini âşığın yerine koyar. Duygularını bu yolla ifade eder. Şiirlerde de gönlüne seslenerek aslında kendisini kast eder.

Bâkî Divanı'nda âşık kendinden bahsederken sevgiliyi güle benzetiyorsa kendini bülbüle benzetir ya da güzel söz söylemesi yönüyle bülbul gibi olduğunu söyler. Ferhat olup sevgiliden kendisine acımasını bekler. Âşık sevgili için hep hastadır, keklik gibi ürkek, kul gibi sadıktır. Mecnun ve Ferhat onun âşıklığı yanında değersiz iki kişidir. Söz söylemedeki marifetiyle bir papağanı andırır. Pehlivan gibidir. Sevgilinin yoluna can verdiğinin en güzel örneklerinden biri de pervane olup kendisini ateşe atmasıdır. Sevgiliye ulaşmak için türlü yollara başvurur. Sevgilinin ayağının altındaki toprak olur. Bazen onun mahallesinde aşkıdan sarhoş olmuş bir kepazedir. Bazen de Hz. Yakup gibi hasret çekmiştir.

B. Âşık ile İlgili Mecaz ve Benzetmeler

a. Bülbul

Âşığın bülbüle benzetilmesindeki sebep sevgilinin gül olmasıdır.

Övgü bahçesinin güzel sesli bülülleri, tatlı nağmelerle sevgiliyi överler.

‘Andelîbân-ı hoş-elhân-ı gülistân-ı senâ

İdeler medhûn ile hoş nagamât-ı rengîn

K26/37-72

Sevgili gonca dudaklı, gül bahçesi yüzlü olunca âşık da gam dikeninde inleyen bülbul olmuştur.

Bir lebi gonca yüzi gül-zâr dersen işte sen

Hân-ı gamda ‘andelîb-i zâr dersen işte ben

G380/1-334

Sevgili gül olunca âşık bülbul olur. Bülbüllerin figanına sebep de taze güldür.

Sürâhî nâlesin artursa n’ola câm-ı sahbâdan

Âşıklar hasta olsalar da onlar da Allah'ın kuludur ve sevgilinin onlara hakir gözle bakmasını istemezler.

Çeşm-i hak âret ile nazar kılma dostum

‘Uşşâk-ı haste-h âi de Allah yaradur

G92/5-157

d. Keklik

Keklik gibi salınan âşığa, gönül doğanı saldırmıştır. Doğan yırtıcı özelliğiyle sevgiliyi temsil eder, âşık ise ürkekliği ve ondan güçsüz oluşuyla keklige benzetilir.

B âk îgörelüm n’ola gerek dest-i kaz âdan

Şeh-b âz-ı dil ol kebk-i hırâmâne salındı

G510/7-418

e. Kul

Divan şiirinde âşığın kul oluşu çokça işlenen bir durumdur. Çünkü âşığa biçilen rolde olması gereken budur. Âşık sevgilinin kulu olduğunu söyler ve bu sevgili de çoğunlukla padişaktır (Gönel, 2010: 212). Kul, köle olan kişi bulunduğu yeri terk etmez. Sevgili de kendisini âşığın kölesi olarak görür. Sevgili, aşığa cevır etse de âşık o sevgiliyi terk etmez. Kulun şahını terk etmesi yaraşır mı?

Cevr ile terk ider mi kişi şehr-i yârını

Lâyık mıdur ki terk ide kul şehryârını

517/1-421

f. Mecnun

Mecnun deli anlamına gelmektedir (Pala, 2004: 300). Aynı zamanda Leylâ ve Mecnun hikâyesinin erkek kahramanı olduğu için bu kelime tevriyeli bir şekilde âşık için kullanılmıştır. Âşık, Ferhat ve Mecnunun tek varisidir. Cihanda o âşık varken kimse Ferhat ve Mecnun’u anmaz.

İkisinün dahı bir benden özge vârisi yokdur

Cihânda ben var iken kim anar Ferhâd u Mecnûnı

G538/4-434

Yıllardır kederli canın yeri gam çölüdür, Mecnun'un yeri âşığa verilmiştir.

Nice yıldur deşt-i gamdur c ân-ı mahzûnun yiri

Ey saçı Leylâ virildi bana Mecnûnun yiri

G548/1-439

Bâkî Divanı'nda Leyla ve Mecnun hikâyesine telmihlerin yanında, mecnunun delilik anlamında da kullanımı söz konusudur.

‘Âleme leyli saçun sevdâsın izhâr eylerin

Nev-bahâr eyyâmıdır bir gün tutar mecnunluğum

G325/3-301

g. Papağan

Âşığın papağana benzetilmesindeki sebeplerden biri konuşma özelliğidir. Sevgilinin dudakları şeker gibi olunca âşık da şekerle beslenen bir papağan olur. Âşık gam kafesinde papağan gibi kalmışsa da şeker yerine ağzında sevgilinin dudağının vasfı vardır.

Kafes-i gamda n'ola kaldum ise tûtîvâr

Vasf-ı la'lün hele agzumda ya şekker yirine

G422/6-362

Papağanı konuşturan nasıl ki şeker sevdasıdır; Bâkî'yi de söyleten vuslat lezzetinin arzusudur.

Bâkî'yi lezzet-i vaslun tama'ı söyletdi

Tûtiyi şevk-i şekerdür getüren güftâra

G426/9-365

Aynı zamanda âşık bir papağan gibi durmadan sevgilinin güzelliğini konuşur.

Leblerün vasfında şekker-r ẓ olup g üft âr ider

B âk fi şîrîn-suhan t ût fi g ûy âdur yine

G455/6-382

h. Pehlivan

Pehlivan gücüyle kuvvetiyle bilinir. Gönlü takatsiz âşık sevgilinin kaşının gamını çekerken onlar pehlivan gibi âşığa yay çekmiştir.

Ebrûların gamını dil-i n â-tev ân çeker

Şol pehlevâna döndi ki iki kemân çeker

G154/1-197

ı. Pervane

Pervane, gece yanan ışığın etrafında dönen küçük kelebeğdir. Divan şiirinde bu kelebek âşığın ta kendisidir. Muma âşıktır. Sevgilisini muma benzeten âşık, pervanenin mum ışığında can vermesi gibi sevgilinin yoluna can vereceğini söyler (Pala, 2004: 370). Pervanenin kendisini mum ışığına atıp öldürmesi gibi âşık da büt ün dünya zevklerinden vazgeçip, taç ve kaftanı elinin tersiyle itip, dervişliğe girmiştir.

Terk id üp t âc u kabayı şevk-i şem‘-i h üsn üne

Kend ümi perv âne- â âbir nemed-pûş eyledüm

G324/3-300

i. Sarhoş/Kepaze

Sarhoş olanın akli başında değildir ve gücü, takati de yerinde değildir. Sevgilinin karşısında âşığın durumu da sarhoşun haline benzer. Yaptıklarıyla da kepaze durumuna düşer. Sevgili âşığın sarhoş naralarını işitince o âlemin kepazesi bir daha mahalleme, bulunduğum yere gelmesin demiştir.

Na're-i mestânemi gûş eyley üp dil-ber dimiş

Kûyuma bir dahı ol rûsvây-ı ‘âlem gelmesün

G355/6-320

j. Toprak

Âşık, kendini sevgilinin ayağının altındaki toprağa benzetmiştir. Sevgili ayağının altındaki âşığa nazar etmemiş onu ayaklar altına almıştır.

Ayagun altına bak eyle nazar ben h âke

Şeh-s üv ârum yiter itd ün beni p â-m âl yiter

G151/3-196

k. Yakup

Yakup Peygamber, Hz. Yusuf’tan ayrı düştükten sonra onun hasretiyle Beytû’l-ahzen (hüzünler evi) denilen kulübesinde Hz. Yusuf ona ulaşana kadar yıllarca durmuştur (Pala, 2004: 478).

Sevgili Hz. Yusuf gibi tahtında otururken, âşık Hz. Yakup gibi bir tenhada mihnetle beklemektedir.

Y ûsuf gibi ‘izzetde sen Ya’kûb-veş mihnetde ben

Dil s âkin-i Beytû’l-hazen tenh âlara saldun beni

G531/4-430

Sevgili güzelliğiyle Hz. Yusuf’tur. Âşık ise yıllarca ona kavuşma ümidiyle yanıp tutuşan Hz. Yakup’tur. O, ikinci Yusuf, Bâkîyi Yakup gibi hüzn içinde bırakmaz ama yakın çevreden kimseye duyurmamak lazımdır.

Ya’kûb-sıfat Bâkîyi ol Yûsuf-ı sâni

Hüzn içre komaz kıssayı ihvâne tuyurma

G405/5-350

C. Âşığın Vücut Aksamı ile İlgili Unsurlar

1. Baş

Âşığın başıyla ilgili beyitlerde genellikle baş, sevgili için feda edilmek istenmesiyle anılır (G210/5, G231/4, G507/3). Bâkî'de baş gitsin yeter ki baştan aşk ve heves gitmesin düşüncesindedir.

‘Aşk yolında baş gide Bâkî

Başdan gitmeye hevâ vü heves

G210/5-229

Aşk, aşığı başından ve canından vazgeçirir. Aşığın yoluna can veririm demesi boş laf değildir.

‘Aşkdur bu geçürür ‘âşıkı başdan candan

‘Âşıkun yoluna cân virdüğünü sanma güz âf

G231/4-243

2. Boy

Âşığın boyu, sevgili karşısında eğilmesiyle bilinir. Sevgili karşısında âşığın boyu bazen kemana benzer (G109/4, G359/2) bazen bir kemere (G232/2, G75/5) bazen de eğri büğrü bir şekle (G75/4, G204/1, G263/1) benzer.

Âşık o sevgilinin ayağını öpmenin hayaliyle boyunu iki büküm üzengi gibi yapmıştır.

Kaddüm ey şeh-s üv â-ı hüsn itdi

P ây-bûsun hayâli şekl-i rik âb

G19/4-113

Sevgilinin dağınık zülfünün ucundaki çengel yüzünden, âşığın boyu sevgilinin derdi ile yaya dönmüştür.

Kaddüm bükilüp derdün ile döndi kem âne

Kull âb-ı ser-i z ülf-i perîşânun elinden

G359/2-322

3. Can

Âşığın en kıymetli hazinesi canıdır. Sevgilinin yoluna adayabileceği bir canı vardır. Can sevgilinin göz işvesinin hastasıdır.

Dil beste-i kemend-i ser-i z ülf-i y ârdur

C ân haste-i kırıme-i çeşm-i nig ârdur

G90/1-156

Âşığın ten iklimine hâkim olan canı değildir. Âşığın canı, sinesindeki cananının gamze gamının okudur.

Sanma ikl îm-i tene h âkim olan c ânumdur

S nede t î-i gam-ı gamze-i c ân ânumdur

118/1-174

Sevgilinin tek derdi âşık öldürmektir. Kendini eksik olarak tanımlayan âşığın işi, âdeti de o sevgilinin yoluna can vermektir. Divan edebiyatının kalıplaşmış yapısı içinde sevgilinin eziyet eden, âşığın ise buna katlanan kişi olduğunu söylemiştik daha önce. Bu beyit de o geleneği özetler niteliktedir. Bu bir iş, alışkanlık haline gelmiş bir adet gibi olmuştur artık. Sevgili öldüren, âşıksa sorgusuz sualsiz isteğiyle ölüme gidendir.

Âşık öldürmekdür ol mâhun tamâm endişesi

Yolına cân virmedür eksüklünün kem pişesi

G513/1-419

a. Cevher

Cananın kırmızı dudağının sırrı âşığın sinesinde gizlidir. Beden madeni içinde can cevheri gizlidir.

S ñe-i ‘âşıkda sırr-ı la‘l-i cânân gizlemiş

K ân-ı ebdân i ğre ol kim cevher-i c ân gizlemiş

G214/1-231

b. Çeşme

Âşığın canı çeşmeye benzetilmiştir. Keder tozunun âşığın gönül çeşmesini bulandırmaması gerekir çünkü âşıklar Osmanlı ülkesinin y üzsuyudur.

Mükedder kılmasun gerd-i küdüret çeşme-i cânı

Bil ürsin âb-r üy-ı milket-i ‘Osmânîyüz cânâ

G13/4-109

c. Kuş

Bâkî Divanı’nda canın sıkça benzetildiği unsurlardan biri de kuştur.

Can kuşu, sevgilinin methinin ve övgüsünün bağında cana can katan şiiri su gibi ezbere okur.

B âğ-ı senâ vü gülşen-i medh ûnde m ürg-i dil

Bu nazm-ı rûh-bahşı okur su gibi revân

K1/27-5

ç Miskin

Âşık miskin canını zülûf prangasından kurtarmak ister, çünkü aşk mihnetinin esiri ne bağ ne kement ister.

Bel â-yı bend-i z ülf ünden hal â it c ân-ı miskini

Es r-i mihnet-i ‘aşkun ne bend ü ne kemend ister

G143/2-190

4. Ciğer

Divanda ciğer, kanı dolayısıyla zikredilir. Bâkî, ciğerin en çok kanlı olması yönüne değinmiştir (Musammatlar: 2/4, 7/2, 8/2, 9/2; G62/1, G87/1, G154/7, G216/4, G239/4, G544/1). Ciğerden söz edilirken değinilen bir diğer konuda âşığın ciğerinin susuz olmasıdır (G184/5, G346/4).

Kanın şaraba benzetilmesi dolayısıyla şarapla birlikte anılır. Ciğeri susuz âşık sevgilinin lale benzeyen dudağının şerbetini bulamaz; hele o çene çukurunu görünce ağzı daha çok sulanır.

‘Âşık-ı teşne-ciğer şerbet-i la‘lün bulamaz

Hele ağzı sulanur çâh-ı zenahdânundan

G346/4-314

Gonca dudağına ciğeri kanlı âşık geçer; nergis gözüne tecrübesi kuvvetli olan köle ge çer.

Gonca lebüne ‘âşık-ı hunin-ciğer ge çer

Nergis gözüne bende-i sâhib-nazar ge çer

G62/1-138

Kanla doldurduğu ciğerler, hep parça parça düşmüş, yârin civarındaki toprak sanki bir lâle bahçesine benzemiş.

H âk-i h âim-i kuyun bir lâlezâra dönmiş

Hûn itdüğün ciğerler hep pâre pâre düşmüş

G216/4-233

5. Cism (Beden, Gövde, Ten, Vücut)

Âşığın bedeni zayıflığı, sarı rengi ve harap oluşu sebebiyle sâz konusu edilir. Âşığın bedeninin bu hale gelmesindeki en büyük sebep de sevgili ve sevgilinin âşığın vücudunda oluşturduğu yaralardır.

Âşığın cismi baştan ayağa sevgilinin açtığı yaralardan dolayı görünmez. Âşığı yakmaya yer kalmamıştır artık.

G örünmez d âğdan cism üm ser- âp ây

Beni yakmaga cânâ kalmadı cây

G516/1-421

a. Kalem

Âşığın gözü, gözyaşı kanı ile kırmızı mürekkepli divite dönüşüp; bedeni kalem gibi baştan ayağa kana boyanmıştır.

Çeşmüm devât-ı surha dönüp hûn-ı eşk ile

Cismüm boyandı kana ser- âp âkalem gibi

K16/3-37

b. Kaplan

Âşığın bedeninde baştan ayağa görünen siyah yaraları onu bela dağında kaplanın rengine benzetmiştir.

Hem-reng-i peleng itdi beni k ũh-ı belâda

Cism ünde ser- âp âg örmen d âğ-ı siyâhum

G321/2-298

c. Kemençe

Âşık, âşkın çalgıcısının elinde kemençe şekline girmiştir. Gönü artık rebap gibi kederden kurtulmaz.

Kem ân çe şekline girdüm elinde mutrib-i ‘aşkun

Keş- â-keşden halâs olmaz dahı sînem rebâb- â â

G2/4-103

ç Sarı

Âşığın, suya düşmüş hazan yaprağı gibi sararmış bedenini, gözyaşı yârin bulunduğu yere götürdü, gitti.

Eşküm götürdi gitdi kûyına cism-i zerdüm

Berg-i hazâne benzer bir cûybâra düşmüş

G216/2-233

d. Toprak

Âşık bedenini bir toprak gibi sevgilinin yoluna serse de sevgili onun yüzüne bile basmamıştır. Âşığa cevır ve cefadan vazgeçmemiştir.

Yüzüm üzre kadem basmaz cefâvücevrden geçmez

Yolında kıldugumdan n'oldı ben cismüm türâbâsâ

G2/6-103

e. Yama

Âşığın bedeni yaralardan baştan aşağı yamalı gibidir, şimdilik bu âlemde eski yıpranmış bir cübbeye sahiptir.

Cismümüz şekl-i murakka'dur ser-âserdâğdan

Şimdilik 'âlemde bir kühne kabâyâ mâliküz

G191/3-217

f. Zayıf

Nazar ehli olanlar, yâin mahallesindeki duvarın suretinden âşığın zayıf bedenini fark eder.

Bâkıyâ ehl-i nazar oldur ki kûy-ı yârda

Sûret-i divâdan cism-i nizârum farkide

G461/5- 385

6. Gönül

Gönül, aşığın en önemli parçasıdır. Yaşadığı bütün ruh hâllerinden en çok gönül etkilenir ve âşığı da en çok gönlü etkiler. Gönül ve âşığı ayrı düşünmek mümkün değildir. Âşığın gönlü dik başlıdır. Âşığın ona bazen sözü geçmez. Gönül âşığın başına türlü belâlar açar. Âşıkla o kadar bütünleşmiştir ki gönül, âşık bazen gönlüne seslenerek duygularını ifade eder. Yerine göre beyitlerde kendini gönlünün yerine koyar yerine göre de gönlün kendisi yerine koyar.

Dil ne mihnetden kaçır hergiz ne gamdan incinür

Hecr elinden çekdiği cevri üsitemden incinür

G76/1-147

O gönlü parlak bir aynaya benzer ama bazen aşığın peşinde koşmaktan da perişan olmuştur. Gönlün, bir masum çocuğun masum sevinçleri gibi sevinçleri vardır. Kuş olduğunda ise konmak için sadece sevgilinin o yüce boyunu ister. Gönül o kadar çılgındır ki âşığı dertten derde salar. Aynı zamanda Mecnun'dan daha yeteneklidir. Onun ustası sayılır. Yusuf ile benzerliği ise birinin kuyuda diğerinin zindanda kalmasıdır.

a. Ayna

Ayna divan edebiyatında sıkça kullanılan süs eşyalarından biridir. Ayna beyitlerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkar aşağıdaki beyitte ayna toz ile anılmıştır.

Gönül ve kalp, Allah sevgisinin bulunduğu yer olduğu için aynaya benzetilmiştir. Ama dünyalık hisler olan kin, nefret, hırs o aynanın kararmasına sebep olur (Sefercioğlu, 2001: 100). Gönül aynasının yüzü göstermesi isteniyorsa eğer o aynanın saf ve temiz olması, tozlu olmaması gerekir.

Bâkıyâ şâhid-i maksûd olur çihre-nümâ

Sâf u pâk âyine-i dilde gubâr olmayıcak

G240/5-249

b. Aşüfte

Âşığın gönlü sevgilinin peşinde koşmaktan perişan olmuştur. Sevgili âşığın perişan gönlünü cevır ile ayakları altına alma düşüncesindedir. Sevgilinin o miskin zülfü ise kulağındaki bir Hintli gibidir.

Dil-i âşüfte-sıfat cevır ile p â-m âl itme

Hind û-yı halka be-gûşundur o z ülf-i miskin

K26/24-72

c. Çocuk

Gönül, saflığı temsil eden bir çocuğa benzetilmiştir. Âşığın gönlü akıl zincirini kırdığından beri çok mutludur. Tıpkı hocasından ayrılıp giden çocuk gibidir.

Dil kayd-ı ‘aklı selb ideli şâd olup gider

San tıfıdır ki hvâceden âzâd olup gider

G141/1-189

ç Kuş

Âşığın sinesi bir kafese benzetilir ve orada gönül ile kalp kuş olur (Sefercioğlu, 2001: 413).

Gönül kuşa benzetilir ve her bağa konmak istemez. Konmak için sevgilinin boyunun fidanı gibi yüksek bir servi ister.

Kar â itmez g ön ü l m ü r g i bu b â ğ un degme ş â h ında

Nih â -i kadd-i dil-ber gibi bir serv-i b ü l end ister

G143/3-190

d. Saray

Âşığın gönlü saraya benzetilmiştir. O gönül sarayına da sevgiliden başkası yakışmaz. Dara da Behmen de o makama uygun değildir, gönlün تنها sarayına senden başkası yakışmaz.

Hayâlün tahtgâhıdır derûn-ı sîne-i rûşen

Sez â â olmaz ol sadra eger D â âeger Behmen

Yaraşmaz mesned-i halvet-sar ây-ı dilde illâ sen

Th7/III/3

e. Şeyda

Gönül, çılgın olarak anılır hep. Âşığın başına da hep bu çılgınlıkları bela olur. Âşığın canında sabır o deli gönlünde de karar olmadıkça, bulunduğu yeri cennet yapsan da orada huzur bulamaz.

Menzilin b âg-ı bihişt eylesen itmez â ân

C ânda sabr u dil-i şeydâda karâr olmayıcak

G240/3-248

f. Üstat

Gönül aşk ilminde ustalaşmıştır. Adı aşkla anılan Ferhat ve Mecnun'un bile onun yanında bir kıymeti yoktur. Gönül aşk ilmini talim eden kâmil üstattır. Onun yanında Ferhat kimdir, Mecnun ne cahildir.

G ön ül teknil-i fenn-i 'aşk iden üstâd-ı kâmindür

Anun yanında kimdür Kûh-ken Mecn ûn ne c âhild ür

G89/1-155

g. Yusuf

Hz. Yusuf önce kardeşleri tarafından bir kuyuya atılmış daha sonra oradan kurtarılıp köle olarak Mısır'a götürülmüştür. Orada da bir iftira sonucu zindana atılmıştır. Beyitlerde bu olaya telmih yapılır (Pala, 2004: 483). Gönül de tıpkı Yusuf'un kuyuya atılması gibi yârin çenesinin kuyusunda kalmıştır. Bu durumdan onu kurtarması için sevgilisine yalvarır.

G ön ül Y ûsuf gibi çâh-ı zenahdânunda kalmışdur

Halâs eyle benüm şâhum ki zindânunda kalmışdur

h. Yüzük

Sevgilinin zülfü ve kâkülü el birliğiyle âşığın gönül yüzüğünü saklamışlardır. Ya ondadır ya bundadır.

Z ülf ün el bir eyley üp turranla pinh ân itdiler

H âem-i dil hâsılı ya andadur ya bundadur

G157/4-199

Her gönlü dar olan sevgilinin ağzının kıymetini bilmez. Oysa âşığın gözünde m ücevher m üh ürl ü hateme benzeyen ağız âşığın canına baştır.

D üstum her seng-dil bilmez deh ânun kıymetin

Câna baş ol hâtem-i gevher-nig n ün minnetin

G383/3-336

7. Göz

B âk î Divanı'nda âşığın gözü ile ilgili yapılan benzetmeler genellikle gözün yaş dökmesiyle ilgilidir. Benzetmeler bu çerçevede şekillenir. Âşığın gözü sürekli kan ağlar.

Hasret-i c ân-ı lebi çeşmüm tolu kan eyledi

Yâr bilmez mi tolu üstinde 'âdet neyd ügin

G348/4-315

a. Çeşme

Âşığın gözü sürekli sevgilinin gamından kan akıtır. Bu yönüyle çeşmeye benzetilmiştir. Sevgilinin adaletsiz kılıcı eğer âşığın bağrını iyice doğrasa da, göz çeşmesi gamından nice demler kan akıtır.

Eger ç i t ğ-i b îdâdı derûnum togradı muhkem

Akıtdı çeşme-i çeşmüm gamından nice demler dem

Âşığın gözünün çeşmesinin suyu aksa tadından yenmez, aşkın tatlı balı o kadar kuvvetlidir.

Yenmez âb-ı çeşme-i çeşmüm dökünse lezzetin

Şehd-i şîrîn-i mahabbet şol kadar kuvvetlüdür

G60/5-137

8. Gözbebeği

Âşığın kaşı sevgilinin atının nalına benzediği için gözbebeği de kaşını kendi üstüne cevher yağdıran etmiştir.

Olduğı'çün na'l-i esb-i dil-bere kaşum şebih

İtdi anı merdüm-i çeşmüm güher-b âr üstine

G482/4-399

Bâki, sevgilinin kaşının altındaki benine gözbebeği gibi kalan bütün noktaları feda eder.

Merdüm-i dîle gibi Bâkî kalan noktaları

Ol iki ya kaşun altındaki hindûna fidâ

G16/5-111

9. Gözyaşı

Âşığın gözyaşı çoğunlukla kanlı oluşuyla ele alınmıştır (K16/3, G144/5, G348/4, G529/1). Âşığın gözünün gözyaşı kanıyla kırmızı mürekkepli divite dönüp bedeni kalem gibi baştan ayağa kana boyanmıştır.

Çeşmüm devât-ı surha dönüp hûn-ı eşk ile

Cismüm boyandı kana ser-âp âkalem gibi

K16/3-37

a. Gammaz

Sevgilinin gözyaşı onu ele veren bir gammazdır. Gözyaşları âşığın sırlarını bir bir aşikâr etmiştir. Gözyaşı ne gammazdır.

‘Ayân itdi bir bir nihân râzımı

Dilâ eşk-i çeşmüm ne gammâz olur

G112/3-170

b.Mum

Mumun damla damla erimesi, sevgilinin gözyaşı dökmesine benzetilmiştir. Sevgilinin dudağının balının ayrılığının ateşiyle mum gibi damla damla yaşlar dökmüştür âşık. Bu ayıp değildir.

Yakdı nâr-ı fûrkat-i şehd-i leb ün c ân riştesin

Akıdursam tân degül şem‘-i şeb-ârâ gibi dem‘

G225/3-238

c. Nil

Âşığın gözyaşı, o güzellik Mısır’ının Yusuf yüzlüsünün şevkine, Nil gibi günden güne çok olur.

Ol melâhat Mısırınun Yûsuf-cemâli şevkine

Seyl-i eşküm Nîlveş günden güne efzûn olur

G142/2-190

ç Şarap Rengi

Gözyaşı renk yönünden şarabın rengine benzetilmiştir. Gözyaşı, dudağının hasretiyle her dem şarap renkli olur. Göz gönülden, gönül gam okundan kan olur.

Hecr-i la’lünle dem- â-dem göz yaşı mey-gûn olur

D île dilden dil hadeng-i gussadan pür-hûn olur

d. Yıldız

Ay gibi olan sevgilinin eziyetinden dolayı âşık, yıldızlar gibi gözyaşları döker. Kendisi ise gülerek bir güneş gibi gezer. Ay varken yıldızlar gökyüzünde görülür fakat güneş çıkmaya başladıkça yavaş yavaş kaybolurlar.

Eşküm döker sitâre gibi cevri ile o m âh

Hûrşîd gibi hurrem ühand âh olup gezer

G138/2-187

e. Zincir

Divan şiirinde âşığın uzun süre bitmeyen gamı bu yönüyle zincire benzetilmiştir (Pala: 2004,493). Sevgilinin aşkı, âşığı aslanlar gibi zincire çekmiştir. Gözyaşları iki yanında iki zincirdir.

Çekdi zencîre beni ‘aşkun nitekim şîrler

Eşk-i çeşmüm iki yanumdan iki zencîrler

G104/1-165

D. Âşıkla İlgili Maddi ve Manevî Hâller**1. Âh, Feryât, Figân, Nâle**

Bu hâller âşığın takatinin tükendiğinin belirtisidir. Âşığın ahı divan şiirinde önemli bir yer tutar. Sevgilini ahı her zaman göklere yükselir. Sevgilinin yaptıkları karşısında artık dayanma gücü kalmayan âşık duygularını bu yolla dışa vurur. Ama çoğunlukla sevgili bu duruma sessiz kalır.

Boyu şimşire benzeyen sevgili o kadar uzun boyludur ki âşığın feryadı kulağına ulaşmadığı için âşığa karşılık veremiyor.

Feryâduma ol kâmeti şimşâd yitişmez

Benzer ki onun gûşına feryâd yitişmez

G201/1-224

O boyu şimşir gibi olan sevgili feryadımı duymasa ne olur ki onun bulunduğu yerden feryadım ve yakarışlarım felekleri aşar.

Feryâduma irmezse n'ola ol boyı şimşâd

Kûyında feleklerden aşar nâle v ü fery âd

G35/1-121

Sevgili âşığın halinden anlamaz çünkü o aşk derdini çekmemiştir. Âşığın seher vakti ahlarnı ne bilir. Sevgili o vakit uyur.

Ser-i kûyunda ben üm âh-ı sehergâhlarum

Ne bilür 'aşk elemin çekmedi ol dahı uyur

G125/4-179

a. Ateş

Ah için yapılan benzetmelerin başında ateş gelir. Ah yakıcıdır. Âşık, göklerin çelik zırhını paramparça ettiği halde ateş saçan ahının kesin kılıcı hala düzgün.

Cevşen-i pûl âd-ı çarhı çâk çâk itdüm dahı

Âh-ı âteş-bârumun şemşîr-i bürrânı dürüst

G22/4-114

Eski bir söylentiye göre tavus aslında cennete bir kuşken şeytana yardım ederek onun cennete girmesine sebep olmuştur. Âdem ve Havva şeytanın oyununa gelip cennetten çıkarılınca tavus da cennetten çıkarılmış ve ayaklarına baktıkça bu hadiseyi hatırlasın diye ayaklarının da çirkin olduğu söylenir. Böylece ayaklarına baktıkça eski halini ve cenneti hatırlayacaktır. Tavusun ah etmesi aklına cennetin düşmesindendir (Pala, 2004:443). Âşığın gönlü sevgilinin saçının kıvrımından ateşli ahlr eder. Âşığın gönül dumanı bu durumda altın kanatlı bir tavus gibi gezinir.

T âb-ı zülfünle gönül kıldukça âh-ı âteşîn

D ûd-ı dil cevl âñ ider t âv ûs-ı zerrîn-b âl olur

G72/2-144

b. Duman

Sevgilinin ahı ateşle ilişkilendirildiği gibi dumanla da çok ilişkilendirilir. O ah duman gibi göklere yükselir. Gökte görünen yıldızlar değildir. Âşığın gönlünün ve canının kıvılcımlı ahının dumanıdır.

G örinen enc üm-i efl âk deg üld ür ey meh

D ûd-ı âh-ı şerer- âl ûd-ı dil ü cânumdur

G118/3-174

c. Kılıç

Âşığın bahtının açık olup olmadığı yıldızıyla ilgili bir durumdur. Bazı insanların yıldızı uğur yıldızıdır kişiye uğur getirir. Bazıları da gam, keder getirir. Âşık da artık şansız bir insan durumundadır. Bahtının bu gidişine sinirlenen âşık kıvılcım saçan ahını, baht yıldızıyla savaşması için bir kılıç yapmıştır.

Ceng itmege sit âre-i bahtumla eyled üm

Bu âh-ı pür-şirârumı bir tîg-i zer-nişân

G362/4-324

c. Ocak

Ah, sıcak olması yönüyle ocağa benzetilir. Aslında dünyayı ısıtan güneş ateşini âşığın yarasının mumundan alır. Âşığın çektiği ah da ocağın sıcak sinisini parlatır, ateşe verir.

Çerâğın şem'-i dâgumdan yakar hûrşîd-i 'âlem-gerd

Ocağın sîne-i germ ün f ür ûz âñ eyler âh-ı serd

ç Ok

Ahın oka benzemesi hem bir hedefe doğru hem de göklere doğru gitmesindendir. Sevgili, âşığın seher ahının okunu çekmesini ister, fakat âşık çekerse o kaşı keman sevgilinin de ona özenip gamze okunu atacağını düşünür.

T î-i âh-ı seherî çekdiğüm ister dil-d â

Çekeyin n'olsa gerek kaşı kemânum özenür

G75/6-147

d. Tokat

Sevgilinin ahı sert bir tokada benzetilmiştir. Bu tokat gökyüzünün suratına inince gökyüzü koyu mavi bir hâl almıştır. Böylece ay yüzlü sevgili karanlık çökünce ortaya çıkabilir ve yüzünü âşığa gösterebilir.

G öng ök itdi sille-i âhum sipihr ün suretin

Gök yüzine bak inanmazsan eğer ey meh-lik â

G15/3-110

2. Ayrılık (Hicrân, Firâk, Firkât)

Âşığın en büyük belası ayrılık derdidir. En büyük umudu sevgiliye kavuşmak olan âşığı ayrılık düşüncesi yer bitirir. Ama bu durumdan da bir türlü kurtulamaz.

Ayrılık sevgilinin canını acıtması ve sevgiliye ulaşmasına engel olmasından dolayı tıpkı güle kavuşmaya engel, can acıtan bir diken gibi düşünülmüştür. Sevgili önce lütuf ile âşığı gül gibi güldürmüş, sonra hicran dikenine düşkün ettin.

B âkiyi gül gibi handan itd ün evvel lutf ile

Sonra dönd ün mübtel â-yı hâr-ı hicrân eyled ün

G272/6-268

Âşık, sevgilinin aşk derdinin hastasıdır ama hep ayrılık belasının müptelasıdır.

Haste-i derd-i ‘aşk-ı cânânem

Mübtel â-yı belâ-yı hicrânem

G330/1-304

Eller sevgilinin vefa bezmindeyken âşık, hicran sakisinin elinden kanlar yutar.

İl bezm-i vef ân i çe saf âlarda vel îben

Kanlar yudarın sâkî-i hicr ânun elinden

G359/3-322

Âşığın gönlü, ne zamandır o keskin kılıcın yarasına sabrederken; sevgilinin ayrılık kılıcının yarasına katlanamaz.

Nice demdür sabr ider ol t ğ-i bürrân zahmına

Şimdi katlanmaz gönül şemşîr-i hicr ân zahmına

G411/1-354

3. Cevir/Cef â

Cevir ve cefa sevgiliye ait özelliklerdir. Âşık bunlara maruz kalan kişidir. Bu aşk üçgeninin matematiği oluşturulduğunda cevir ve cefa hep sevgiliden gelir, aynı zamanda rakiple ilgili unsurlardır. Âşığın payına düşen ise bunlara katlanmaktır.

Âşığa bela açan düşmanın cevridir. Yoksa yârin ettiği cefa sorun değildir.

Cevr-i ağyârdur belâyı iden

Yogsa y â itd ügi cefa n’eyler

G164/2-204

Âşık cefa ve cevrin elinden kurtulamamıştır. Sevgilinin kaşlarının sevdasıyla boyu yay olmuştur.

Ebr îların gamıyla kemân oldu kâmeti

Bak îcef âv ü cev r ün elinden çekilmedi

G486/5-402

Eğer sevgilinin cevır ve cefası yalnız âşığa mahsus olsaydı, buna razı olup katlanabilirdi.

Cevr ü cef âna kâ'ıl olurdum velî şehâ

Mahs üs olaydı ol da cihânda hemân bana

G10/1-107

4. Gam, Dert, Bel â, Elem

Gam âşığın peşini hiç bırakmaz. Ona derdi, kederi, gamı yaşatan da sevgilidir. Sevgili tarafından sürekli eziyet edilir. Onun eziyetleri ve ayrılığının hasreti âşığı bu ruh hâllerine sokar. Ama âşık bu durumdan hoşnuttur.

Âşığın gönlü ne mihnetten kaçır, ne gamdan incinir. Ayrılık yüzünden çektiği cefa ve sitemden incinip, üzülür.

Dil ne mihnetden kaçır hergiz ne gamdan incinür

Hecr elinden çekdiği cevır ü sitemden incinür

G76/1-147

Âşığın zavallı gönlü, sevgilinin gamının çenginden çok bela çekmiştir. Ney gibi inlerse şikâyet demidir.

Çok bel â çekdi sen ün çeng-i gamunda dil-i zâr

Nâyveş nâleler eylerse şikâyet demidür

G81/3-151

5. Yara

Yara, âşığın ıstırabının kanıtıdır. Şekliyle ve kanlı oluşuyla değişik benzetmelere konu olur (Sefercioğlu, 2001: 332). Âşıқта bu yaraları açan sevgilidir. Bundan dolayı

sevgiliden merhamet uman âşık istediğini bulamaz. Bu yaralar en çok âşığın göğsünde bulunur.

a. Gül

Âşığın yarası şekil itibariyle güle benzer. Gül yanaklı sevgili âşığın sine yarasını gül etmiştir. Lütuf gözüyle sevgili bir kere o güle, yaraya baksa yeter.

Lutf ûn g öziyle bir g üle baksan yiter bana

Bak sine dâğın eyledüm ey gül-‘izâr gül

G306/4-289

Sevgilinin gül yüzüyle âemin bahçesi taze, âşığın gözyaşıyla da gönül yarası her daim taze.

Nem-i eşkümle gönül dâğı dem- â-dem t âze

G ül-i ruhs ârun ile g ül-şen-i ‘âlem tâze

G454/1-381

b. Gonca

Divan şiirinde gonca genellikle küçüklüğüyle ve kapalı oluşuyla ele alınır. Yârin oku âşığa öyle bir isabet etmiştir ki okun temreninin açtığı yaralarla âşığın boyu goncayla süslenmiş nakıla benzemiştir.

Goncalarla zeyn olunmış nahle döndi kâmetüm

Şöyle gark itdi hadeng-i y âr peyk ân zahmına

G411/4-354

c. Karanfil

Yara, şekil ve renk itibariyle karanfile benzetilmiştir. Sevgilinin şikâyet taşıyla âşığın başında açılan kanlı yara, sarığın köşesinde güzel bir karanfildir âşık için.

Seng-i b îd âdunla serde zahm-ı hûnînüm ki var

Gûşe-i dest âda reng ñ karanf üld ür bana

ç Yıldız

Âşık, sevgilinin onda açtığı yaraları bir yıldız benzettir. Fitili alev veren taze yaralar yakmıştır, istediği Ülker yıldızı gibi olan yaraların o göğsü mekân tutmasıdır.

Fetili şu‘le virür tâze dâğlar yakdum

Mur âdum ol ki ide sinede mek ân ülker

III. RAKİP**A. Umumi Olarak Rakip**

Divan şiirindeki aşk çıkmazına eklenen üçüncü kişi rakiptir. Âşığın en büyük düşmanı olan rakip sevgili için ise bir yâr, yârendir. Âşığın ve sevgilinin kavuşmasına set örer. Bundan dolayı âşık ondan şikâyet eder. Biz rakibi âşığın anlattıkları kadarıyla öğrendiğimiz için onun hep olumsuz taraflarını biliyoruz. Çirkindir, kötüdür, zararlıdır ve hiç acıması yoktur (Batislam, 2016: 91). Rakibin genel olarak divan şiirindeki yerine baktığımızda bu kadar olumsuzluğu taşıyan bir insanın varlığından şüphe duyulması normaldir. Fakat bu çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi edebiyat-toplum ilişkisi her dönem kendini göstermiş kopmaz bir ikilidir. Rakip de tıpkı âşık kadar sevgili kadar gerçektir ve bu hayatın içinde vardır (Şentürk, 1995: 26). Rakibin varlığı sevgili-âşık ilişkisini daha da kuvvetlendirmektedir. Eğer rakip araya girmese âşık, sevgiliye kolayca ulaşacaktı belki ama çektikleri de bu derece tesirli olmayacaktı. Âşığın, aşkının kıymeti araya engeller girdikçe kıymetli olmuştur. Sevgiliden çektikleri ona nasıl âşık sıfatı yüklemişse rakipten çektikleri de bu sıfatı besler niteliktedir.

Divan şiirinde rakip de tıpkı sevgili gibi âşık gibi belirli kalıplar içinde karşımıza çıkar. Bâkî Divanı’nda da rakibin olumsuz yönlerine vurgu yapacak benzetmeler kurulmuştur. Diken, şeytan, köpek, eşek, öküz, siyah yüzlü, kâfir gibi benzetmeler söz konudur. Kısacası rakip âşığın başının belasıdır.

Âşık, rakibi bela olarak görmektedir. Yâ, rakipleri söverek savar bu durum karşısında âşık da sanki dua ile bela defolur, der.

Yâr agyârı savar düşnâm ile

Def' olur san kim du'â ile belâ

G11/3-108

Âşık, rakibi bed suratlıya benzetir. Âşık gözyaşı incilerini yârin eşiğine dizmiş ama bed suratlı rakip, sevgili onları görmesin diye silmiş.

Eşkümün gevherlerin dizdüm ışığı taşına

Yâre 'arz idem diyü silmiş rakîb-i bed-lik â

G15/2-110

Rint, kendi oluşturduğu dünyasında kendi kurallarıyla yaşar. Dış dünyanın onun üzerinde bir tesiri yoktur. Bu yaşam felsefesinden dolayı kendisi için yaşayıp ibadet eden zahitten pek hoşlanmaz ve sürekli münakaşa halindedir. Dışardan kimin ne dediği onun için önemli değildir o kendi doğrularını yaşamayı sever. Divan şairleri de kendilerini rint olarak görürler. Zahidin verdiği dini öğütlerin yerine kendi hayat felsefelerinin gerektirdiği gibi zahitlerin tersi bir yaşam sürerler. Cenneti dünyada yaşamak isteyen rint ne aşktan ne de sevgiliden vazgeçer cennet için (Durmaz, 2005: 57). Kendini aşk ehli olarak gören âşık, rakibi ise zahit olarak görür. Aşk ehli, züht erbabıyla cenk eder. Hepsinin çekişmelerindeki maksat sevgilidir.

Erb âb-ı 'aşk ceng ider eshâb-ı zühd ile

Maksûd sensin eyleseler hâs u 'âm bahs

G25/5-116

Âşık, rakibi bir sufi olarak görür. Ve onun aşk meclisinde işinin olmadığını düşünür. Çirkin suratlı rakiple uzaktan merhaba daha iyidir diyerek onla aynı ortamda olmak istemediğini de dile getirir.

Ayak basmak ne lâzım meclis-i 'uşşâka ey s üf î

Rak  -i bed-lik  ile ırakdan merhab  yigd r

G186/3-215

Sevgili aşığın yüzüne bakmaz ama rakiplere de her zaman yakın davranır. Yola  kmış o serkeş bana Y  H  demez, çekip atının başını, rakiplerle durmuş veda eder.

Yola ‘azm itmiş ol ser-keş bana y H dimez bir kez

 ek p atı başın agyâr ile turmuş ved ’ eyler

G82/3-151

Sevgili eğer mahallesinin başında âşıkların kavgası olsun istemiyorsa rakibi  ld rmelidir. Âşığın gözünden  z m budur.

Ser-i kûyunda ger gavg -yı ‘uşşâk olmasun dirsən

Rak  -i k firi  ld r ne ceng  ne cid  olsun

G372/4-330

Rakip de  şık da sürekli sevgilinin eşiğinde beklerler. Âşık gece gizlice gidip sevgilinin eşiğinin toprağına yüz sürmek ister. Bu durumu da ağıyara haber vermemeleri için dua eder.

Gice tenhâ işigi h kine yüzler s reyin

Sakınun kimse haber virmes n agy re meded

G40/5-125

Ağıyar,  şıkla sevgili konuşurken onları perdenin arkasından dinler, bu âlemde  şk ehlinin görünmez belası işte bu rakiptir.

Agy r dinler oldu pes-i perdeden bizi

‘ lemde ehl-i ‘ şka g rinmez belâ budur

G57/5-135

Âşık, sevgilinin eziyetine alışmıştır. Hatta o eziyet artık canına sefadır. Ama rakibin elinden çektiği beladır.

C âñ âne cef âkılsa n'ola câna safâdur

Agy âr elemin çekd üg üm üz ya ne bel âdur

G106/1-166

Âşık rakibin cevrenden çektiği kadar çekmemiştir sevgiliden. Âşığa bela rakibin ettiği eziyettir. Yoksa sevgilinin ettiği eziyetten bir şey olmaz.

Cevr-i ağıyâdur belâyı iden

Yogsa y âr itd ügi cefa n'eyler

G164/2-204

Rakibi kibirlendiren hep sevgilidir.

İtleründen gayriyi görmez rakîbun gözleri

B öyle hod-bîn eyleyen hep sensin anı ey perî

G515/2-421

O peri gibi güzel sevgili, âşık gibi adamları beğenmez de gider o rakibe yar olur. Kendisine âşıklarından daha iyisini dost edinmiştir.

Y âr olup agy âra âdemler begenmez ol per î

Kend üye hem-râz idindi ya'ni bizden yigleri

G515/1-420

B. Rakip ile İlgili Benzetme ve Mecaz Unsurları

1. Diken

Bâkî Divanı'nda rakip, gül gibi olan sevgiliye yakın olmasıyla dikene benzetilmiştir (G85/1, G103/5, G180/6, G345/2).

O gonca gibi olan sevgilinin yastığı dikenin kucağıdır. Seher kuşu ah edip inlese ne olur?

Oldı çemende bâliş-i gonca ken â-ı hâr

Mürg-i seher iderse n'ola âh u n âeler

G103/5-164

2. Eşek

Rakip, divanda bir eşeğe benzetilmiştir. Bazen eşiğin özelliklerini taşır bazen ise bir eşek kıymetinde bile olamaz (G44/2, G76/5, G422/4, G436/4, G521/3, G547/4).

Bir eşek rakip ile eşkıya bir araya geldi. Eşkıyadan kimse üstüne oturmadi. Âşığın gözünden rakip eşkıyanın bile kıymet vermediği bir eşektir.

Cem' oldı eşkiyâ ile bir gün rakîb-i har

Ehl-i şekâdan üstine kimse oturmadi

G521/3-424

3. Kâfir

Divan şiirinde âşığa zulmeden sevgilinin yanında rakip de kâfir olarak anılır. Bâkî'de sevgiliyi kâfir olarak andığı gibi rakibi de kâfir olarak anmıştır (G69/5, G372/4).

Sevgilinin vuslatının duru suyunu rakipler umar, âşıklar umar. Rahmet bulutunun yağmuruna kâfir de susamıştır, Müslüman da susamıştır. Bu beyitte rakip kâfir olarak karşımıza çıkmaktadır.

C â âz ü l â-i vaslunı agyâr umar ‘uşşâk umar

Âb-ı sehâb-ı rahmete kâfir m üselm ân teşnedür

G69/5-143

4. Köpek

Rakip, sevgiliyi yalnız bırakmayışından dolayı köpeğe benzetilmiştir. O âh ü gibi güzel sevgilinin yanını boş bırakmaz rakip, geçer hemen oturur karşısına ah o köpek.

Rakîb yanını tenhâ komaz ol âhûnun

Geçer hemân oturur karşusunda âh o köpek

G265/4-264

Sevgilinin çevresinde âşıklar çoktur. Bu âşıklar herhangi bir köpek gibiyse rakip onlara karşı bir av köpeğiymiş gibi kendini onlardan üstün görür.

Nice ağyar gibi agzı kara var gerçi

İtlerinün seg-i tâzî gibi mümtâzı geçer

G161/2-202

5.Öküz

Rakip şanslı bir öküze benzetilmiştir. Saba rüzgârı ağyarın yüzüne sevgilinin yolunun toprağını serpmiştir. Böylece o öküz gibi olan rakibe yeryüzünün nimetini yüklemişlerdir.

Gerd-i râhın çihre-i agyâra kondurmuş sabâ

Y ükled ük ol g âve hep r ûy-ı zemînün minnetin

G383/2-336

6. Siyah Yüzlü

Rakibin şiirlerde siyah yüzlü olarak anılmasını, eski toplumlarda zengin ailelerin çocuklarına bakmakla sorumlu siyahî dadılara benzetmeden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çocuğun her şeyiyle ilgilenen ve yanından ayrılmayan bu siyahî dadıların âşığın gözünde siyah yüzlü rakip olarak anılması sevilene ulaşmayı engelleyen kişi olmalarıdır (Şentürk, 1995: 26-27). Siyah yüzlü rakibin benzi âşıkla yârî yan yana görünce kıskançlıktan sararmıştır. Bu beyitte rakip siyah yüzlüken hastalık belirtisi olan sarı renge dönmüştür.

Sarardı benzi hasedden benümle yârî görüp

Rakîb-i rûsiyehe bir garîb reng oldu

G489/4-404

7. Şeytan

Bâkî Divanı'nda rakip en çok şeytan sıfatıyla ele alınmıştır. Peri gibi güzel sevgilinin yanında hep şeytan gibi bir rakip vardır. Rakip hilekârlığıyla bilinir. Öyle oyunlar yapar ki bir şekilde sevgiliye yakın olur. Şeytan yüzlü rakip, yanağının bağını her gün seyreder, ama burada yüzünü yıllarca göremeyen bir âdem var.

Ruhun bâğın rakîb-i dîvânî seyr ider her gün

Yüzünü göremez yıllarca ammâ bunda âdem var

G63/4-139

Sevgili, her zaman kendisine vefayla bağlı olan âşığın aşkını seçmez de gider o rakibe meyleder. Peri yüzlü sevgililerin meyli hep o şeytan rakibedir, âdemoğlu bunlara can ve gönül vermekle yaraşmaz.

Her perîrînun olur meyli rakîb-i dîvânî

Cân u dil virmek ile bunlara âdem yaramaz

G203/3-225

İnsanlara, meleklerin huyu ve yaratılışı yakıştır. O peri, rakip şeytanın aklını gelmesine izin vermesin.

Haslet ühûy-ı melâ'ik yaraşur merdümlere

Uymasun dîv-i rakîbün ol perî igvâsına

G409/2-352

SONUÇ

16. yüzyıla ve sonraki dönemlere damgasını vuran ve hâlâ akademik alanda adından sıkça söz ettiren Sultânü’ş-şu’arâ olarak anılan Bâkî’nin zengin içerikli Divân’ını sevgili, âşık, rakip unsurları açısından inceledik. İncelemelerimizi belirli bir çerçeve dâhilinde yaptık. Öncelikle sevgili ve sevgiliye ait unsurlar incelendi, daha sonra âşık ve rakip unsurları incelendi. Bu üç unsur birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte en çok yer verilen unsur sevgilidir. Âşığa ait benzetme ve mecazlar sevgiliye dönük onunla ilişkilendirilebilecek şekildedir. Rakip ise sevgiliyle bağlantılı fakat daha çok âşığın gözünden anlatıldığı için hep olumsuz yönleriyle karşımıza çıkar.

Bâkî’nin dilinin sadeliği ve akıcılığı Divân boyunca kendini gösterir. Beyitlerin kurulumundaki mükemmel ses uyumu, ahenk de dikkatleri çeker. İnce ve zevkli bir hayal dünyasının ürünü benzetmeler kurulmuştur.

Sevgili Bâkî Divanı’nda küçümsenemeyecek kadar yer kaplar. Karşımıza çıkan ilk özelliği âşığa karşı acımasız olması ve âşığa yüz vermemesidir. Bununla beraber birkaç beyitte âşığa karşılık verdiği hatta bunu başkalarının duymaması gerektiği söylenir. Âşığa karşı acımasız olan sevgili, onun kendisi için yaptığı hiçbir şeyi görmez. Sevgilinin yoluna ölmeye hazır âşığa minnet etmez. Sevgilinin açtığı yaralardan şikâyet eden âşığa acımaz, merhamet etmez. Sevgilinin doğası budur.

Sevgilinin yüz güzelliğinden dünya bile haberdardır. Kaşı, gözü, ağzı, kirpiği, saçı, alını, dudakları gibi vücut organları teker teker bir çok benzetmeye konu olur. Sevgili yeri gelir ilkbahar olur onla bağ, bahçe şenlenir. Güneş ve ay onun güzelliğinin yanında sönük kalır. Ay ışığını güneşten almaz da âdeta ışığını o güzel sevgiliden alır. Sevgili o kadar güzeldir ki Mısır’ın sultanı odur. Bazen Yusuf kadar güzel olduğu söylense de eller sevgiliyi görse ona Yusuf, diğerine ikinci Yusuf derler. Sevgili güzellerin şahıdır. Saltanatın tek sahibi o güzellik sultanıdır. Geri kalan her şey onun kölesidir. Put kadar güzeldir. Gül bahçesinin eşsiz gülüdür. Tıpkı bir periye benzer. Bir âhû kadar narindir.

Saçı, âşığı kendine bağlar. Saçının kıvrımları çembere, halkaya benzetilir. Saçının zinciriyle o aşkından divaneye dönen âşığı bağlar. O uzun saç tıpkı bir yılan gibidir.

Bu yılan sevgilinin güzellik hazinesinin bek  sidir. Rengi bir Hintliyi anımsatır ya da Leyla'yı. Güzel kokusuyla bah  enin s mb l n , yaseminini, reyhanını hatırlatır. Misk ve nafenin kokusunun adı yoktur onun saçının yanında.

Yüzünün parlaklığı ve şekli güneşe, aya benzetilir. Tıpkı bir göl veya lale gibi güzel bir rengi vardır yüzünün. Sevgilinin yüzü açıkların kiblesidir.

Dudakları kırmızının en güzel tonunu barındıran şarap, lal, g l ve bazen de kadehe benzer. Onun duda ının olduğu yerde  ekere ve bala ihtiyaç duyulmaz.

Gözleri bazen bir  ahininki kadar yırtıcı, bazen de bir cadınıninki gibi sihir doludur.  h  gibi gözler bazen de birer sarho u andırır. Badem  eklindedir.

Sevgilinin ağzı, açığa karşı açılmaz.   ık bu olayı sevgilinin a zının k   kl  ne ba lar. O kadar küçüktür ki mim harfine ya da hokkaya benzer.

Sevgilinin  enesi  ukurlu u yönünden bir girdabı andırır, bazen de Hz. Yusuf'un içine atıldığı kuyu ya da tutsak edildiği zindan olur.

Parmaklar, sevgiliye yakı ır bir şekilde g l kökü gibidir. Kıymetli taşlardan yapılma bir halhala benzer, zaman zaman bir hilali andırır. Hüküm veren kaleme benzetildiği de olmuştur.

Ka lar hil ldir, bazen de mihraptır. Yay olursa gamzeden destek alarak a ı ı yaralar.

Ayva Tüyleri, güzelliğine güzellik katar. Güzel kokusuyla akılları baştan alır.

Gamze, a ı ın ba  d  manlarındandır. Gammaz, kâfir ve avcıdır. Okuyla a ı ı yaralar. Bir kâfir gibi a ı ın canına kasteder kılıç gibi bakışlarıyla. Tatarlar gibi a k yolunu ya malar.

Kirpik a ı ın canına kasteden bir diğer katildir. Okuyla a ı ın canına kasteder.

Ben, sanki Bilal-i Habe i'nin bir timsalidir. O kadar küçüktür ki taneye benzer. Hutun'de ben gibi bir misk bulunmaz.

Sevgilinin boyu servi başta olmak üzere bütün ağaçları kısıkandırır. Boyu, onun bayra ıdır. Elif gibi ince ve uzundur.

Dişleri inci, beli ise inceden de ince bir ip, varla yok arasındadır.

Bâkî Divanı'nda yer alan sevgilinin ayağının toprağı ve busesi de sevgiliye ait diğer unsurlardandır. Âşık ömrünü sevgiliye adadığı için ondan alacağı bir buse bir ömre bedeldir. Sevgilinin bulunduğu yer âşığın cenneti, gül bahçesi, Kâbe'si, şifa bulduğu yerdir. Sevgili, âşık ve rakibin en çok birbiriyle muhatap olduğu yer sevgilinin bulunduğu yerdir. Sevgilinin eşiğı, mahallesi, mahallesinin başı, köyü hep rakiple âşığın karşı karşıya geldiği yerdir. Ayrıca âşığın da en çok kışkırdığı konu rakibin sürekli âşığın bulunduğu yerde bulunmasıdır.

Bâkî Divanı'nda inceleyeceğimiz ikinci kişi ise âşıktır. Bâkî çoğu zaman kendini âşığın yerine koymuştur. Bu âşık hep dertten derde salınmış, bazen sevgilinin yaptıklarına katlanmış, bazense takati kalmamıştır. Bülûl olup yâre güzel methiyeler dizmiştir. Âşığın olduğu yerde Mecnun'un ve Ferhat'ın bir kıymeti yoktur, onlardan daha üstündür. Hasta oluşuyla, kul haliyle, keklik gibi haliyle ise sevgili karşısında daha ürkek, ilgiye muhtaç konumdadır. Âşık, Divân'da hep sevgilinin yoluna başını feda edeceğini hatta bir yerde bu sözünün boş laf olmadığını vurgular. Pervane olup kendini yârin ateşiyle yakması da bunun örneğidir. Âşık, Yusuf gibi güzel bir sevgilinin hasretiyle yanarken kendini Yakup Peygambere benzetir.

Başını sevgilinin yoluna feda eder, yeter ki o aşk belası başından gitmesin. Âşığın boyu hep sevgiliye karşı eğilir kimi zaman bir yay gibi kimi zaman da bir üzengi gibi. Elindeki en kıymetli varlığı canıdır onu da sevgilinin yoluna adamıştır. Hiç düşünmeden canından vazgeçer ve bu laf olsun diye söylenmemiştir tüm kalbî duygularıyla bunu dile getirir. Âşığın kanlı ciğeri paramparçadır ve hep sevgilinin hasretine susamıştır. Bedeni kendisine ait değildir, sevgilinin kendisi olmuştur. Canından sonra en kıymetli hazinesi gönlüdür. Tek derdi sevgiliden göremediği ilginin başkasına verilmesidir. O zaman ahı etrafı sarar.

Rakip bu çalışmamızın üçüncü kişisidir. Biz rakibin sevgiliyle âşığın arasını bozan, kavuşmalarına engel olan kişi olduğunu biliyoruz. Onun dışında Divân'da rakiple ilgili edindiğimiz bilgiler daha çok âşığın gözünden rakibin tasviridir. Hâl böyle olunca içi yanan âşık, sevgiliyle arasına giren ve bir an olsun onu yalnız bırakmayan rakibe karşı ağır ithamlarda bulunur. Âşığın gözünden rakip; kâfir,

şeytan, köpek, eşek ve yârin kendini kucağına bıraktığı bir dikendir. Bunların hepsi olumsuz yönlerinden oluşur. Sevgiliyle arasına giren bir diken, sevgili için yastıktır. Rakip öyle bir eşektir ki ona eşkıya bile kıymet vermez. Sevgilinin kavuşma suyuna âşık da sevgili de susamıştır. Kâfir olan rakibin de susaması normaldir. Sevgili yalnız kalmaz çünkü o köpek rakip hemen yanını boş görünce gidip karşısına oturur.

Âşğın gözünde rakip hep başına beladır. Sevgiliye yapışır ve gitmek istemez. Suratında da nur yoktur. Rakip genellikle bed suratlı olarak anılır. Âşık için rakip kendi dünya görüşüne ters sofidir, zahittir. Rakipten kurtulmanın yolu olarak sevgilinin onu öldürmesini görür. Çünkü o rakip sevgilinin yanından hiç ayrılmaz. Sevgilinin kapısının tozuna yüz sürmek isteyen âşık onun orada olduğu korkusundan kimseye duyurmak istemez. Sevgiliyle gizlice konuşmak istese o görünmez bela olan rakip perdenin arkasından konuşmalarını dinler. Bu kadar şeye rağmen sevgili yine de o şeytan gibi rakibe meyleder. Çünkü o rakip tıpkı yeryüzü nimetlerini yüklenmiş bir öküz gibi şanslıdır.

Kısacası aşkın her üç kahramanı da Bâkî Divanı'nda ayrıntılı bir şekilde, Bâkî'nin eşsiz hayal gücü ve Klasik Türk Edebiyatı'nın uçsuz bucaksız benzetme ve hayal dünyasıyla işlenmiştir. Bâkî Divânı'nda dikkat edilen noktalardan biri sevgilinin âşığa karşı tamamen kayıtsız kalmayışı birkaç beyitte âşığı mutlu etmesidir. Bir diğer nokta ise sevgili, âşık ve rakip konuları bakımından zengin bir kaynak olmasıdır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık, Riyâzü’ş-Şuara Riyazî Mehmed Efendi, **Kültür Bakanlığı E-Kitap**, 2017, (Erişim) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>, 06.06.2018

Banarlı, Nihad Sami, “Bâkî”, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, MEB Yayınları, İstanbul, 2004.

Banarlı, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt I, İstanbul, 1971, s.582.

Batıslam, Dilek, **Divân Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.

Bursalı Mehmed Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, 2. Cilt, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.

Çavuşoğlu, Mehmed, “Bâkî” maddesi, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 4. Cilt, İstanbul, 1991, s. 537-540.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi yay. Ank. 2008

Doğan, Muhammed Nur, **Bâkî** Şule Yayınları, İstanbul, 1998.

Doğan, Muhammed Nur, **Eski Şiirin Bahçesinde**, Yelkenli Yayınları, İstanbul, 2011.

Durmaz, Gülay, “Divân Şiirinde Rind”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 8, Ocak 2005, s. 57-76.

E- Kaynak <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>

E- Kaynak: <http://lugatim.com/>

Eliaçık, Muhittin, “Bavyera Devlet Kütüphanesi’nde Mahbuba Ait Benzetme Lafızlarını Açıklayan Bir Risale”, **İlmi Araştırmalar**, S.25, 2008, s. 57-67.

Erdoğan, Mehtap, **Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

Eren, Abdullah, Fuzulî “Bâkî, Hayalî ve Yahya Bey Divanı’ndan Hareketle Sevgili Eşiği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2010, s. 272-285.

Ertaylan, İsmail Hikmet, “Bâkî”, **İstanbul Kültür Dergisi**, II. Cilt, 1944, S.16, s.3-4.

Eyduran, Aysun, "Klâsik Türk Edebiyatında Bir Güzellik Unsuru Olarak Hâ / Şâme", **Turkish Studies**, 2010, Volume 5/3, Summer, s.177-207.

Gökyay, O. Şahin, “Bâkî Gençliğinde Saraç Çıraklığı Yaptı mı?”, **Ali Nihat Tarlan Hatıra Sayısı**, Cambridge, 1979, s.125-133.

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Bâkî** Kapı Yayınları, İstanbul, 1932.

Gönel, Hüseyin, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, **Turkish Studies**, 2010, s. 208-222.

İpekten, Haluk, **Bâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları**, Akçağ Yayınları, 1998.

Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Kam, Ömer Ferit, **Divan Şiirinin Dünyasına Giriş**, Hazırlayan: Halil Çeltik, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2008.

Kaplan, Mahmut, **Şiirin Sultanı Bâkî**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

Karaalioğlu, Seyit Kemal, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1 Başlangıçtan Tanzimata**, 1. Cilt, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul, 1980.

Karaismailoğlu, Adnan, **Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

Kocatürk, Vasfi Mahir, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, 1964, s.387.

Köksal, M. Fatih, “Eski Şiirimizin Nadide Güzelleri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 11, 2002, s. 161-168.

Kurnaz, Cemal, **Hayali Bey Divanının Tahlili**, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012.

Küçük, Sabahattin, “Bâkî’ye Dâir Notlar”, **Fırat Üniversitesi Dergisi**, 1987, s. 147-156.

Küçük, Sabahattin, **Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Küçük, Sabahattin, **Bâkî ve Divan’ından Seçmeler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016.

Macit, Muhsin- Kaplan, Hasan, “Bâkî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, (Erişim) <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2462>, 06.06.2019.

Mazıoğlu, Hasibe, “Türk Edebiyatı, Eski”. **Türk Ansiklopedisi**, Cilt XXXII, MEB Yayınları, Ankara, 1983, s. 80-134.

Olgun, Tahir, **Bâkî’ye Dair**, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938.

Onay, Ahmet Talat, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2014.

Orgun, Zarfı, “Şair Bâkî Efendi Hakkında”, **Tarih Dergisi**, Sayı 4, Ocak 1957, s.108-109.

Özcan, Abdulkadir, **Nevîzâde Atâî Hadâîku’l-Hakaik fî Tekmileti’ş-Şakaik**, Çağrı yay., İstanbul.

Özkırımlı, Atilla, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi 1**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

Pala, İskender, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.

Pala, İskender, **Divan Edebiyatı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.

Pala, İskender, **Şahane Gazeller 2**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010.

Parlatır, İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2011.

Sâdıkî, **Mecma’ü’l-Havâss**, Yayınlayan Hayyampur, Tebriz, 1327, s.115.

Sefercioğlu, Nejat, **Nev'î Divanı'nın Tahlili**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî** Hazırlayan: Mehmet İpşirli, C. II, İstanbul, 1989.

Solmaz, Süleyman, Gülşen-i Şu'arâ, **Kültür Bakanlığı E-Kitap**, 2018, (Erişim) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>, 06.06.2018

Sungurhan, Aysun, Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuârâ, **Kültür Bakanlığı E-Kitap**, 2017, (Erişim) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>, 06.06.2019, s.221-230.

Şahin, Kürşat Şamil, “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık üzerindeki Etkisi”, **Turkish Studies**, 2011, s. 1851-1867.

Şenödeyici, Özer, vd., **Sorularla Klasik Türk Edebiyatı**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017.

Şentürk, Ahmet Atilla, **Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakip'e Dair**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Fuzulî ve Bâkî” **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s.144-160.

Tarlan, Ali Nihat, “Hayalî-Bâkî”, **Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını. S.5, Ankara, 1990, s.150-162.

Tarlan, Ali Nihat, **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Timurtaş, Faruk Kadri, **Bâkî Divanı'ndan Seçmeler**, Ankara, 1987, s.XII.

DİZİN

A

Âb-ı hayât, 62
Ab-ı hayvan, 62
âdem, 75, 130, 131
Âdem, 33, 36
âfet, 26, 59, 67
âfit âb, 28, 75, 90
agy âr, 127, 129
âh, 32, 36, 102, 119, 120, 128, 129
âh û, 18, 56, 70, 71
‘alem, 19, 77
‘âdem, 31, 91
Alın, 43
Allah, 22, 24, 41, 44, 47, 81, 97, 102, 112
ârız, 6
Âşık, iii, 2, 4, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 40, 42, 47, 48, 51, 53, 55, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 77, 84, 87, 88, 91, 92, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 134, 135
Ây â, 44
âyine, 18, 29, 90, 112
ây ñe, 52, 91

B

B âle, 65
B âğ, 48, 108
Bâğ, 97
bah âr-ist ân, 25
B âk î i, ii, iii, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,

48, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 60, 62, 63, 64, 70, 71, 72, 75, 78, 80, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 116, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140

bedr, 43
Behmen, 113, 114
bend, 22, 31, 86, 108
bezm, 74, 121
Bihişt, 42, 91
Bil â, 53
bill ûr, 39
b ûse, 30, 63, 93, 96
b ûst ân, 39
b ûlb ûl, 23, 26, 63, 100, 101
B ûlb ûl, 24, 100, 134
b üt, 19, 29, 33

C

c âl û, 85
c ân, 34, 62, 64, 89, 91, 94, 101, 115
c ân, 21, 31, 34, 42, 62, 63, 66, 67, 72, 103, 106, 107, 108, 117
ceb ñ, 43, 79
cefa, 17, 23, 57, 67, 78, 122, 123, 128
cef â, 16, 29, 57, 78, 122, 127
cem â, 28
Ceng, 120
cennet, 3, 17, 44, 61, 91, 97, 114, 126
cev ân, 32
Cevher, 108
cevr, 16, 17, 21, 22, 23, 29, 32, 112, 113, 118, 123
Cevşen, 119
ciğer, 66, 109
cih ân, 7, 80, 81

Cihân, 17
cinân, 7, 17
cism, 51, 111

Ç

çemen, 46, 57, 92
Çerâğ, 30, 76, 84
çeşm, 34, 46, 54, 56, 62, 71, 72, 107
Çeşm, 22, 102
Çin, 55, 56, 70, 71, 85

D

Dâîl, 31
Dâî 114
dehân, 38, 41, 80
dermân, 16
Devr, 26
Devrân, 35
dîle, 18, 54, 116
Dil, 17, 36, 38, 82, 85, 105, 107, 112,
113, 123, 138
dildân, 16, 120
dîv, 131
dîv-sîfet, 131
Dürc, 39
düşnâm, 125

E

ebrû, 70, 79, 96
efgân, 32
elif, 41, 58, 80
encüm, 119
enver, 19
esrî, 32
eşk, 110, 116, 117
Eşk, 118

F

fakrî, 28
Ferahşâd, 29
Ferhat, 7, 100, 101, 103, 114, 134
feryâd, 61, 118, 119

filori, 21
Fûrkat, 15

G

gam, 11, 30, 32, 33, 52, 68, 75, 101,
103, 107, 117
Gam, 45, 123
gamze, 47, 66, 67, 68, 69, 71, 79, 80,
107, 120
Gamze, 66, 67, 68, 69, 72, 134
gannâ, 25
gâne, 130
gazel, i, 4, 6, 10, 71, 90
gerdân, 24
gonca, 23, 24, 26, 37, 38, 39, 45, 46,
49, 62, 63, 89, 92, 93, 101, 124, 128
göz, 12, 15, 26, 70, 73, 78, 81, 87, 107,
115, 117
gûş, 105
gûşvâr, 37, 40
güftân, 100
gül, 3, 17, 23, 24, 25, 26, 34, 39, 44,
45, 46, 49, 50, 52, 54, 63, 72, 83, 89,
92, 93, 98, 100, 101, 121, 123, 124,
133, 134
Gümüş, 31
günbed, 24
güneş, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 77, 90,
118, 120
Güneş, 21, 26, 27, 90, 95, 133

H

habbetü's-sevdâ 53, 54
hâce, 28
hâk, 51, 79, 95, 96
hançer, 68, 70, 72
handân, 21, 24, 89, 118
hân, 121, 128
hat, 45, 47, 51, 53
hâem, 43, 55, 115
Hâem, 115
Hatt, 45, 48, 50

hicr ân, 121, 122
Hind û, 55, 113
hokka, 37, 39, 66
h ûn, 32, 62, 69, 110, 116, 117
h ûn-ı ciğer, 32
hurrem, 21, 118
Hûrşîd, 21, 90, 118
Huten, 55, 56, 71, 84, 85, 92, 134
h üsn, 16, 21, 31, 35, 49, 54, 75, 85,
106
H üsn, 94

İ

İskender, 91, 139

J

Jale, 62

K

Ka‘be, 99
kab â, 19, 25
Kadd, 19, 59
kadeh, 34, 40, 42, 89, 90
Kad îm, 44
k âfir, 29, 68, 69, 86, 129, 134, 135
k âh, 27
k âk ûl, 84
kalem, 41, 110, 116
Kandil, 43
kar âr, 33, 114
Kays, 30
Kel ân, 44
kem ân, 50, 73, 78, 80, 81, 104, 122
Kem ân ę, 110
kemend, 22, 81, 86, 107, 108
Kemend, 86, 94
kerem, 16
Kevkeb, 62
Kevser, 42, 91
Kible, 94
Kıssa, 25
k öpek, 129, 135

k ûy, 97, 99, 111

K ûy, 97

k ûze, 37, 42, 91

k üfr, 27

L

La‘l, 31

L âe, 25, 34, 93

leb, 31, 34, 38, 39, 40, 42, 59, 62, 64,
66, 91, 96

Leb, 42, 65, 91

Leşger, 47

levh, 41, 46, 81

Leyl â, 29, 30, 87, 103

lutf, 16, 23, 94, 121

M

m âh, 19, 20, 21, 28, 37, 40, 41, 43, 79,
80, 118

mazl ûm, 69

mecn ûn, 67

meh, 18, 19, 20, 23, 28, 79, 83, 90,
119, 121

mehlik â, 18, 20, 90, 121

mehr û, 19, 83

mehveş, 19

melek, 30

Mesih â, 97

mest âne, 73

mey, 65, 73, 117

mihnet, 15, 101, 108

mihr, 16, 23, 28, 35, 43, 79, 90

Mihr, 18, 19, 22, 90

mihr âb, 43, 79, 96

mihrb ân, 17

m îm, 41, 81

Minnet, 22, 90

mutrib, 110

m ûy, 52, 85

m übtel â, 22, 83, 86, 121

m ürg, 67, 74, 108

m üselm ân, 69, 129

müşg, 49, 84, 92

N

Nâfe, 84

Nahl, 58

nâe, 119

nâm üselmân, 69

nazar, 22, 35, 37, 102, 105, 109, 111

nesm, 25

nev-bahâr, 45

nevrûz, 18, 90

Nigâr, 30, 76, 84

nihâl, 25, 30, 31, 35, 58, 76, 84

Nihâl, 57, 58, 113

Nî, 37

Niyâz, 16

nûkte, 10

P

pâdişâh, 31, 70

pehlû, 51

perî, 33, 34

pertev, 27

Pertev, 6, 19

pervâne, 77, 104

peykân, 124

pî, 32

pîrûze, 43, 46, 55

R

reyhân, 87

rikâb, 35, 106

ruhsâr, 89

rûşen, 45, 56, 114

S

Sabâ, 51

Sabr, 33

Saki, 34

sanem, 33

semen, 46, 88, 92

Semerikand, 55

serv, 31, 57, 58, 60, 88, 92, 113

sîm, 25, 30, 76, 82, 84

sîmâ, 58

Sîne, 40, 108

sipîhr, 20, 75

sitâne, 21, 118

söz, 3, 4, 10, 11, 13, 15, 16, 23, 30, 34, 38, 40, 41, 42, 54, 64, 83, 87, 100, 103, 109, 132

Sultân, 31

sünbül, 46, 87

Sünbûle, 19

sûsen, 25

Ş

şâh, 25, 26, 27, 67, 80, 81

şehsüvâr, 35, 106

Şehsüvârum, 35, 105

şekker, 37, 42, 44, 65, 66, 100, 104

şem, 120

şimşâd, 61, 118, 119

Şirin, 71, 101

şürîde, 24

T

tâc, 77, 104

Tââr, 56, 70

tâvûs, 36

teng, 26, 38, 42, 66

Tîg, 69

Tîbâ, 61, 97

Tûtî, 41

U

Uşşâk, 13

Ü

ülker, 124

V

vasl, 38

vef â 16, 33

Vef â 16

Y

Yakup, 100, 105, 135

y âkût, 39

Y âkût, 53

y âr, 15, 16, 18, 23, 38, 57, 59, 64, 71,
83, 95, 122, 124, 125, 128

y âsemen, 88

Y âsuf, 37, 105, 106, 115, 117

Y âsuf-ı sâni, 37

y âz ûk, 42, 55

Z

zahr, 24, 124

z âr, 15, 23, 54, 63, 64, 93, 101, 123

zebun, 15

zencâr, 31

zer, 28, 96

zulm, 27

z ühd, 126

z ül âl, 65, 129

z ülf, 19, 46, 53, 69, 83, 84, 85, 86, 87,
88, 107, 113

Z ülf, 84

z üm ürr üd, 25

